

АЛЬЯНС НАУК:
ВЧЕНИЙ – ВЧЕНОМУ

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції

Київ • 15–16 березня 2012 р.

У шести томах

Том 3

Культурологія. Мистецтвознавство. Філологія

Дніпропетровськ
Видавець Біла К. О.
2012

УДК 7+80
ББК 73
А 56

АЛЬЯНС НАУК: ВЧЕНИЙ – ВЧЕНОМУ

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції

СКЛАД ВИДАННЯ

- Том 1.** Сучасні дослідження економічного простору.
Том 2. Актуальні питання економіки сьогодення.
Том 3. Культурологія. Мистецтвознавство. Філологія.
Том 4. Педагогіка і психологія вищої школи.
Том 5. Наукові праці у галузях: біології, медицини, фізичної культури, техніки.
Том 6. Наукові праці з державного управління, історії, філософії, права.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету:

Корецький М.Х. – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Академії муніципального управління.

Члени оргкомітету:

- Бакуменко С.Д. – д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління;
- Дацій О.І. – д.е.н., професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування Академії муніципального управління;
- Бутко М.П. – д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та державного управління Чернігівського державного технологічного університету;
- Шепель Ю.О. – д.філол.н., професор, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

А 56 Альянс наук: вчений – вченому : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 берез. 2012 р. : у 6 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012.

ISBN 978-617-645-035-1

Т. 3 : Культурологія. Мистецтвознавство. Філологія. – 2012. – 140 с.

ISBN 978-617-645-038-2

У збірнику надруковано матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Альянс наук: вчений – вченому».

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗів та наукових закладів.

УДК 7+80
ББК 73

ISBN 978-617-645-035-1

ISBN 978-617-645-038-2 (Т.3)

© Авторський колектив, 2012

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Бусол А.В., Бусол В.В.

*Львівський національний університет імені І. Франка, Україна;
Львівський державний університет фізичної культури, Україна*

РОЛЬ СЦЕНІЧНОГО ФЕХТУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ТЕАТРАЛЬНИХ ВНЗ

Актуальність дослідження. Студенти, які обрали професійною діяльністю мистецтво сцени, повинні володіти високою загальною культурою, правильним і стійким світоглядом, знати закони творчого процесу, володіти всіма технологічними навичками свого мистецтва.

Вірно спрямувати роботу кожного виконавця, встановити його взаємодію з іншими, знайти необхідні виражальні засоби, домогтися справді високого творчого звучання п'єси на кожній виставі – ось ті завдання, які стоять перед працівниками театральних мистецтв. Практичне розв'язання цих завдань багато в чому залежить від ступеня володіння сценічною мовою і сценічним рухом, а також уміння відтворити конкретну історичну епоху. Саме тому важливо науково обґрунтувати і чітко направити навчальний процес при формуванні цих необхідних актору засобів зовнішньої виразності. Однією з навчальних дисциплін, що займається удосконаленням пластичної культури актора в театральних навчальних закладах є “Сценічний бій”.

Спостереження показали, що правильна пластична поведінка актора в ролі вимагає не тільки загальної фізичної підготовленості, а й спеціальних прийомів, які завдяки вивченню курсу сценічного бою дозволяють студентам-акторам опанувати не тільки навички сценічного фехтування, але й поглибити їхні знання про конкретну історичну епоху. Удосконалення рухової підготовки акторів вимагає максимального її наближення до потреб професійної діяльності.

В даному сенсі сценічне фехтування є не що інше, як пристосований для потреб театральних мистецтв засіб професійної підготовки, побудований на законах утилітарного фехтування як мистецтва бою на холодній зброї.

Мета дослідження: висвітлити роль сценічного фехтування для підготовки майбутніх акторів у театральних ВНЗ.

Завдання:

1. Проаналізувати наукову, психолого-педагогічну і методичну літературу та оцінити значення сценічного фехтування для підготовки майбутніх акторів.
2. Розглянути особливості сценічного фехтування у порівнянні з іншими видами фехтування.
3. Провести аналіз сучасних методичних підходів до навчання основам сценічного фехтування студентів театральних ВНЗ.

Результати дослідження. Фехтування як мистецтво володіння холодною зброєю було поширеною серед широких верств населення побутовою навичкою аж до кінця XIX століття. Природно, що багато акторів того часу застосовували на сцені, відомі їм прийоми фехтування, розігруючи в спектаклях різноманітні бойові ситуації.

Вважається, що сценічне фехтування як видовище зародилося ще в Стародавньому Римі, і першими такими фехтувальниками були гладіатори. Проте з цим важко повністю погодитися, бо у гладіаторів, як відомо, сутички закінчувались важкими пораненнями або смертю.

З іншого боку, винайти спеціальне "театральне" фехтування неможливо, оскільки все краще, найбільш доцільне вже було придумано за минулі століття. Отже, акторові залишається тільки одне: вивчити прийоми утилітарного бою на холодній зброї та застосовувати їх на сцені. Звичайно, враховуючи характер майбутнього застосування, вивчати їх слід виходячи з потреб та принципів театрального мистецтва, а не з позицій бойової практики.

Таким чином, не підлягає сумніву, що сценічне фехтування у всіх випадках є умовним боєм. У сценічному бою діють не супротивники, а партнери, які взаємно допомагають один одному якомога виразніше і правдивіше зіграти поставлену фехтувальну сцену.

Прийоми сценічного бою аналогічні прийомам справжнього бою і різниця полягає лише в тому, що в реальному житті бійці застосовували ці прийоми без попереднього узгодження з супротивником, а на сцені вони узгоджені і відпрацьовані усіма учасниками сцени. Ця сувора узгодженість диктується не тільки необхідністю захистити акторів від небезпечних несподіванок, а й вимогами художнього порядку. Розвиток сценічного бою має відповідати драматургічній логіці і робити цю логіку очевидною для глядача.

Абсолютно зрозуміло, що сценічний бій повинен бути спеціально організований, тобто поставлений у вигляді певного ряду послідовних дій і добре відпрацьований. Що стосується самих дій зброєю, то вони повинні відповідати аналогічним діям у справжньому бою.

Для драматурга поєдинок виявляється механізмом зламу сюжетної лінії або її кульмінацією, режисер з його допомогою створює необхідну атмосферу сценічної дії, актор окреслює образ свого персонажа. Ну, а постановник бою з'єднує всі ці ланки всередині свого таємного пластичного пошуку, видаючи "на гора" ефектну сцену, що має, серед іншого, самостійне естетичне значення.

Аналіз багаторічного досвіду навчання акторів показує, що вивчення прийомів сценічного фехтування доцільно починати з оволодіння системою рухів колючою шпагою, яка була сформована ще у французькій школі XVII ст. Вивчення курсу колючої шпаги прискорює створення у студентів початкових уявлень (просторових, часових і динамічних) про спеціалізовані рухи, ознайомлення з дистанційними і моментними особливостями їх застосування.

Набуті навички виконання основних рухів зброєю та прийомів пересувань полегшать перехід до оволодіння технікою фехтування рубляче-колючою шпагою, яка є найбільш поширеним видом зброї в сценічних поєдинках.

У подальшому на базі освоєних рухів зброєю, досягнутої спеціалізованості навичок і якостей, які забезпечують ведення шпажних поєдинків, спроститься вивчення фехтування на шпагах і дагах (кинджалах), мечях і щитах. Таким же чином створюються і передумови для оволодіння різними видами фехтування на дворучному мечі.

Між основними засобами ведення фехтувальних боїв чітко простежуються тактичні взаємозв'язки і спільність рухових механізмів, та їх виконання. Наприк-

лад, вибір дистанції поєдинку визначається довжиною клинків і можливостями нанесення уколу або удару з застосуванням випада або крока вперед і випада. У свою чергу, для протидії атакам використовуються захисти зброєю, а подолання захистів найбільш ефективно здійснюється за рахунок атак з фінтами або атак з дією на зброю супротивника.

Раціональна послідовність освоєння основних дій, призначених для сценічного фехтування, полегшує розуміння сутності тактики рухових дій зброєю та маневрування, а в подальшому більш точно вибудовування логіки взаємодій учасників поєдинків на сцені.

Освоєння різновидів дій сценічного фехтування, як і в будь-якому іншому виді рухової діяльності, складається з окремих фаз. Однак, в умовах поєдинку дії акторів багатопланові. Вони являють собою різні поєднання почергових чи взаємних спроб нанесення уколів або ударів, або їх протидії. Тому слідом за освоєнням окремих дій необхідно виконувати їх у різноманітних комбінаціях (фразах), створюючи просторові, ритмічні і моментні ефекти рухів у відповідності із заданим сюжетним застосуванням у поєдинках.

Надійність виконання комбінацій дій багато в чому забезпечується у студентів завдяки руховій пам'яті. А формується вона безперервним виконанням кількох дій різної тривалості, при тактичних взаємозв'язках між об'єднуючими рухами зброєю та пересуваннями.

На удосконалення рухової пам'яті спрямовані і багатотемпові зав'язування з використанням атак, захистів і відповідей. Наприклад, один партнер робить атаку, а інший захищається і виконує відповідь, яка, в свою чергу, переривається контрзахистом суперника з контрвідповіддю. Виникає комбінація захистів і відповідей, яка може ускладнюватися за тривалістю, та зміною сценічних сюжетів. Особливе місце займають дії наступу і оборони з використанням ухилень, обеззброєння, полону і "поранення".

Засобами, які концентрують увагу глядачів на діях учасників фехтувального бою, є замахи клинком, паузи або уповільнення і прискорення в рухах, додаткові коливання тулубом, зміни ритму й темпу пересувань.

Важливо при цьому, щоб окремі рухові дії були підпорядковані загальному режисерському задуму, перебували у відчутній гармонії з тим, що учасники бою вимовляють в найбільш значимі моменти поєдинку. Акторам необхідний комплекс умінь, що підсилюють сценічний ефект при веденні поєдинків на холодній зброї.

Висновки.

1. Сценічне фехтування, являючись навчальною дисципліною в театральних вузах, відіграє важливу роль у розвитку спеціальних рухових і психічних якостей необхідних майбутньому актору, дозволяє глибше заглянути у внутрішній світ багатьох історичних персонажів і точніше оцінити їх проступки, атмосферу відтвореної епохи. Поєдинки на холодній зброї проходять в атмосфері психічної напруженості, вони екстремальні по своїй суті, що дуже цінно для акторів, оскільки дозволяють доторкнутись до реальної небезпеки при відтворенні дій, ризикованих для життя. В цьому сенсі фехтування і все, що історично з ним пов'язане, представляє собою важливу дисципліну в системі підготовки акторів і режисерів.

2. Сценічне фехтування – це вид творчості, умовний поєдинок в основі якого – видовище. Воно жодною мірою не є паралеллю спортивного, де на перший план

виходить швидкість і неочікуваність дій, імпровізація і тактичні хитрощі з метою перемогти супротивника. Імпровізації у сценічному фехтуванні не має бути, бо фехтують актори без захисних обладунків. Сценічний бій повинен бути спеціально організований, тобто поставлений у вигляді певного ряду послідовних дій і добре відрепетирований.

3. Аналіз методики навчання сценічному фехтуванню показує, що засвоєння спеціалізованих прийомів доцільно починати з оволодіння системою рухів колючою шпагою. Набуті навички полегшують перехід до оволодіння технікою фехтування рубляче-колючою шпагою, яка є найбільш поширеною зброєю в сценічних поєдинках. У подальшому, на базі засвоєних рухів зброєю та пересувань, спроститься процес вивчення фехтування на шпагах і дагах, мечях і щитах, дворучних мечях тощо.

К.иск. Воронин Р.Е.

*Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов,
Российская Федерация*

**К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЙ «ТАНЕЦ» И «ХОРЕОГРАФИЯ»
В ОБОСНОВАНИИ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА
К ИССЛЕДОВАНИЮ ТАНЦЕВАЛЬНОГО ИСКУССТВА**

Трудно поверить, но до сих пор не существует общепринятого определения танца. И искусствоведы, и философы многих стран мира до сих пор ведут активные дискуссии о природе, назначении и всей системе, объемлющей понятие «танец». Определения понятия танец в богато представленной современной справочно-философской литературе слабо соответствуют значимости этого понятия, и, к сожалению, сравнение общепринятого в России определения танца с зарубежными его аналогами выявляет разительные расхождения не в пользу отечественного. Основное отличие отечественной «школы» от зарубежной в трактовке понятия «танец» заключается в том, что в отечественной справочной литературе танец рассматривается исключительно лишь как вид искусства, а в зарубежной – все ритмические движения человека в быту, в профессиональной деятельности, на танцплощадках, в спорте... Приходится признать, что в плане разработки единой концептуальной модели танца, более перспективной представляется позиция последних.

Начать с того, что для танца, как вида искусства, существует собственное наименование – хореография. Лишь в более узком смысле понятие «танец» используется как наименование главного выразительного средства в синтетическом образе хореографического произведения. К сожалению, неверное определение «сферы» того или иного термина предопределяют искажение логики соподчинения отдельных понятий, раскрывающих его суть.

Так случилось и с наиболее ёмким в отечественной справочной литературе определением танца в 3-ем издании БСЭ. Роль ритма означена в нём как одно из рядовых средств «выразительности: гармонические движения и позы, пластика и мимика, динамика, темп и ритм, движение, пространственный рисунок, композиция». Конкретное представление о характере изобразительно-выразительного

языка отдельных видов искусства можно составить лишь на основе чёткого разграничения выразительных и изобразительных средств. В отношении танца к выразительности в полной мере относятся лишь пластика и ритм. Последний относится к универсальным характеристикам искусства, что никак не позволяет рассматривать его «через запятую» с другими изобразительно-выразительными средствами.

К достоинствам определения танца в БСЭ надо отнести достаточно подробное (для такого вида издания) рассмотрение генезиса танцевального творчества и его значимость на разных ступенях развития общества. Ценность этой информации особенно ощущается в отсутствии серьёзных исследований по классификации не только хореографического искусства, но и всего танцевального творчества.

Первой логической предпосылкой к построению данной классификации является осознание того бесспорного факта, что в человеке изначально заложена потребность как к движению, так и к эмоциональному самовыражению. Не вызывает сомнения также, что часто повторяющиеся движения становятся ритмическими. Собственно танец, в общепринятом теперь понимании, появляется тогда, когда для выражения эмоционального настроения в памяти фиксируется определённое движение и обусловленный характером ритуала порядок их исполнения.

Танец естественно и быстро вошёл в быт человека. Органично впитав темперамент того или иного народа, он стал неотъемлемой частью его национальной культуры. Расслоение общества на классы повлекло за собой появление бального танца. Основанный на тех же народных мотивах, он отличался от народного бытового танца строгой регламентацией и меньшим разнообразием фигур.

Сценический танец возник как естественное следствие возросшего мастерства танцоров, когда отдельные исполнители стали привлекать внимание, симпатии и восторг окружающих. Появляются профессиональные танцоры, специально работающие над зрелищностью своего танца, то есть зарождается хореография. С появлением сценического варианта танец приобретает статус одного из видов искусства, и в качестве такового «подчиняется» общим законам развития вообще и искусства в частности, приводящим к поступательному усложнению его видовой (а вернее подвидовой) структуры.

Предложенная схема далека от исчерпывающего перечня богатейшей видовой палитры танцевального творчества, она даёт представление о генезисе хореографического искусства, что позволяет прийти к некоторым суждениям (на уровне дефиниций) о его природе.

Теоретическое осмысление такого разнопланового феномена, как танец, взятого в единстве его проявления в различных сферах бытия и искусства, требует участия специалистов разных отраслей знания (отсюда появление «отраслевых» концепций танца: космологической, биологической, социологической, психологической и т.д.). Создание единой концептуальной модели танца, основанного на результатах научных дисциплин, может быть успешным только при условии единой методологической базы этих исследований, обеспечивающей возможность интеграции результатов междисциплинарных исследований.

Манько С.Б.

Харківська державна академія культури, Україна

ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РОК-ОПЕРИ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ МУЗИЦІ

Виникнення жанру рок-опери в музичному мистецтві другої половини ХХ сторіччя є відгуком композиторів на тогочасну соціокультурну ситуацію. Вивчення процесу актуалізації рок-опери в музичній літературі – важлива наукова проблема сучасної культурології та музикознавства.

В ХХ сторіччі ідея синтезу пронизує усі шаблі розвитку суспільства та стає провідною в усіх напрямках мистецтва й, зокрема, в музиці. Емоційний стрій сучасного життя, напружений ритм, бажання створити «картину сучасної Епохи змін», усе це потребує синтезу всіх норм, принципів, естетичних категорій, що відносяться до великої кількості різноманітних видів та родів мистецтва (епічного, драматичного, лірико-психологічного, комічного). Це призводить до того, що в першій половині ХХІ сторіччя композитори таких країн, як Франція, Німеччина, Англія та США створюють поліжанрові стилістичні опуси. Складниками синтезу стають музичні жанри різних епох та століть, минулого та сьогодення (містерія, псалми, хорал, опера, симфонія, кантата, мелодрама, балет, камерні вокальні цикли та багато інших). Окрім музичних жанрів, до нової синтетичної форми залучають і театральні-драматичні, поетичні, кінематографічні та ін. Отже, нині народжуються нові синтетичні жанри, в суто індивідуальних проявах яких, втілюється широкий спектр концептуальних та змістовних ідей.

Розвиток нового пласта масової культури – рок-музики, призводить до того, що в кінці 1960-х років виникає рок-мюзикл та рок-опера. Як зауважує музикознавець В. Ткаченко, в мюзиклі поєднуються та актуалізуються архетипічне з сьогоденням, а в рок-опері стає характерним міфологічний початок, як засіб втілення в музиці універсальних явищ та сакральних істин.

Рок-опера успадковує характерні риси та особливості рок-культури, що були винайдені в дослідженнях таких відомих музикознавців як А. Цукер, В. Ткаченко, В. Сиров. В них підкреслюється зв'язок рок-опери з синкретизмом виразних засобів, експресивністю образного строю, агресивністю її ресурсів (ритм, динаміка, засоби виконання). Ця сукупність ознак свідчить про спрямованість сучасних композиторів до містичного досвіду на межі тисячоліть.

Що стосується наукової концепції рок-опери як музичного жанру, її слід розробляти на фундаменті вивчення і залучення розробленої у музикознавчій літературі жанрової теорії, завдяки дослідженням А. Сохора, М. Арановського, І. Коханик, М. Старчеус, Л. Шаповалової, С. Шипа та М. Бобрової. Так, за теорією М. Арановського, музична мова, форма і жанр є не просто різними сторонами музичного мистецтва, а й взаємозалежними рівнями єдиної системи музичного мислення. Як і будь-якому музичному жанру, рок-опері притаманна взаємообумовленість музичної мови, форми.

Майже всі твори, написані в жанрі рок-опери, наслідують одні й ті ж самі ознаки, що стають характерними для цього жанру. Це – номерна структура, можливість варіювання цієї послідовності у зв'язку із задумом режисера, спільність рок-опери з одного боку з класичною оперою, з іншого – з античними діонісій-

ськими діями, середньовічними містеріями та полумістеріями. Але усе це створює не тільки закономірність, але й парадокс існування рок-опери в музичному світі, оскільки вона є одним із провідних музичних жанрів, до якого стабільно звертаються композитори на межі тисячоліть.

Засобами театралізованого року розкривається різноманітний тематизм: історико-героїчний – рок-мюзикл «Овод» А. Колкера, рок-опера «Біла ворона» Г. Татарченка, рок-опера «Ярослав Мудрий» С. Бедусенка; героїко-ліричний – рок-опера про Юрія Гагаріна «Юрій!» Ю. Хайта; фантастичний – опера-фантазмагорія «Майстер і Маргарита» О. Градського, рок-опера «Пікнік на узбіччі» С. Баневича, рок-білина «Змій Горинич» В. Ярушина; філософський – рок-трагедія «Гамлет» Ж. Тібо та П. Гроскола, фреска у стилі рок «Робесп'єр» К. Муна та ін.

Така популярність жанру зумовлена значними модифікаційними можливостями рок-опери. По-перше, вона виникла та існує в умовах драматичного театру (кіно) в результаті впровадження у виставу або кінофільм музичного компонента, що спричинило окремих, відносно самостійний та послідовний процес симфонізування (постановки рок-опер в театрі А. Рибнікова). По-друге, рок-опера є продуктом театралізації концертного шоу з рисами ревію («Стадіон» О. Градського) або концерту бардів (дуєт «Івасі» А. Іванова і Г. Васильєва – авторів мюзиклу «Норд-Ост»). По-третє, власне оригінальні проекти у жанрі рок-опери, серед яких найпомітніші твори А. Журбіна, А. Рибнікова, Р. Грінблата, В. Дашкевича, Є. Артем'єва. В ХХІ сторіччі, завдяки численним перекладам та постановкам рок-опер іноземних композиторів, з'являється ще одна модифікація – рок-опера з нівельованою роллю авторської індивідуальності – продюсерський проект, де панують продюсер і режисер-постановник.

Окреме питання в розвитку рок-опери – взаємовідносини технік постмодерну, якими володіють всі автори, і синкретичне поєднання демократичності «мови». Це завдання мимоволі доводиться вирішувати всім професіоналам. Його наслідок – проблема ціннісних орієнтирів. Таке вирішення композиторського задуму створює дилему: що вважати в цьому жанрі досконалим твором – популярну рок-оперу зі шлягерами та високим комерційним рейтингом, або більш якісно організовану за законами драматургії виставу.

Отже, на сучасному етапі розвитку структура рок-опери залишається досить рухливою, а її модифікації зумовлені специфікою індивідуальної авторської концепції. Виконавський склад і наявність вербального тексту нині стають вагомими чинниками визначення жанрових ознак рок-опери.

Це свідчить про те, що принцип конструювання художньої цілісності на основі синтезу норм, що є традиційними складовими репрезентаційних систем інших видів мистецтва, нині є провідним, завдяки чому відтворюються риси універсальної моделі рок-опери, як жанру сучасної музичної культури.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Заблодська Д.В.

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Луганськ, Україна
СУЧАСНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ «КУЛЬТУРИ ПРАЦІ»

Оновлення освітнього процесу в Україні стимулює пошук нових підходів до професійної підготовки студентів. Саме формування культури праці майбутніх фахівців передбачає реформування змісту освіти на засадах гуманізації, гуманітаризації та збереження надбань національної і світової культури. На цьому наголошується в сучасних нормативних документах про освіту: Національній доктрині розвитку освіти, Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту” [1; 2] в яких окреслено принципово нові завдання, пріоритети й напрями модернізації цілісної системи освіти України. Серед них – підготовка фахівців нової формації – професіоналів, зорієнтованих на постійне професійне і культурне самовдосконалення.

Безцінний досвід трудового виховання дітей і підлітків внесли в педагогіку Г.С. Сковорода, К.Д. Ушинський та Т.Г. Шевченко, О.В. Духнович, І.Я. Франко, В.О. Сухомлинський та багато інших. Висвітленню проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних авторів: С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, Н.В. Кузьміної, О.М. Пехоти, В.А. Семиченка, В.О. Слатьоніна та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що професійна культура – це складне, безумовно, інтегративне соціально-психологічне утворення в структурі особистості. Дослідження етимології слова „культура” свідчить, що воно складається з двох окремих понять. „Культ” – це поклоніння чомусь, звеличення та шанування чогось. Друга частина слова „Ура” є ім’я бога світла Ура, а також одне з імен бога Сонця Ра. „Культ Ура” – це культ світла у людині, а світло – це добро, совість, високі гуманні якості духу. А «Культ Ура праці» – це шанування, поклоніння та звеличення праці як невід’ємної якості духу людини.

У довідковій літературі під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності. Культура праці особистості передбачає засвоєння професійних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі в професійній діяльності. Однак культуру праці студента, на нашу думку, ніяк не можна спрощувати до системи спеціальних, вузькопрофесійних знань, умінь і навичок. Це поняття є ширшим і включає в себе весь духовний потенціал особистості, інтелектуальні, емоційні і практично-дійові компоненти її свідомості. Культура праці визначає не лише пізнавальні інтереси студента – вона обумовлює його світоглядні установки, ціннісні орієнтації, загальне життєве кредо. Таким чином, культуру праці можна розглядати як інтегровану якість особистості.

Набуття професіоналізму відбувається саме в студентські роки, коли триває пошук свого „Я”, формуються професійні якості й уміння, необхідні для подальшої самостійної діяльності. К.Д. Ушинський підкреслював, що самовиховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя.

У дослідженнях Г.О. Балла, І.Д. Бежа, С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехоти, В.А. Семиченка та інших чітко окреслені якості, які необхідно розвивати у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця: емпатія, гуманність, духовна культура, рефлексія, перцепція, емоційна стійкість, відповідальність. Саме вони виступають чинниками стимуляції особистісного зростання студентів, яке виступає важливою передумовою професійного становлення особистості.

На думку Н.В. Чепелевої, Н.І. Пов'якель, професійне становлення особистості, базуючись на психологічній та особистісній зрілості майбутніх фахівців, зумовлює виникнення такої необхідної складової особистості фахівця, як професійна ідентифікація. Вона розглядається як невід'ємний компонент професійної самосвідомості особистості, основними характеристиками якої є прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, сформовані мотиваційні структури, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності [3].

Професійне становлення особистості розпочинається в навчальному закладі і великою мірою залежить від успішного психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вузі. Це зумовлює необхідність створення психологічної служби у вищому закладі освіти. Основні її завдання пов'язані з „підготовкою висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й має необхідні професійно значущі особистісні якості, котрі дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто бути професіоналом” [3].

Для вирішення психологічних проблем в професійному самовизначенні особистості недостатньо дати рекомендації про те, яка професія підходить. Вищий навчальний заклад повинен створити умови, сприятливі для розвитку особистості студента, допомогти йому побачити і усвідомити свої проблеми, визначити зону можливих дій для вирішення проблем, намітити реальні кроки до успіху. Визначення зони найближчого професійного розвитку є психологічною підставою для вибору способів і методів. Для діагностики психологічних проблем в більшості випадків потрібне проведення комплексного діагностичного обстеження за допомогою психолого-педагогічних методик, що дозволяють визначити: ціннісні орієнтації і установки; найближчі і перспективні життєві плани і професійні наміри; рівень сформованості уявлень про професію; рівень розвитку самооцінки; здібності, схильності і інтереси; рівень розвитку професійної мотивації; особистісні особливості; реальні життєві умови (сімейні відносини, здоров'я, матеріальне забезпечення і ін.).

Інформації, одержаної в результаті такого комплексного обстеження, як правило, буває достатньо, щоб визначити специфіку психологічних проблем даного індивіда.

Можна виділити ряд типових психологічних проблем, пов'язаних з професійним самовизначенням особистості. До них, перш за все, відносяться: розузгодження ідеального і реального образу професії, що обирається; уявлення про свої власні ціннісні орієнтації не відповідають своїм уявленням про цінності, що забезпечують успіх в професійній діяльності в нових економічних і соціальних структурах; розузгодження реальної і ідеальної мотивації професійного вибору; неадекватна самооцінка.

Вирішення будь-яких психологічних проблем пов'язане, перш за все, з усвідомленням і прийняттям цих проблем, з розвитком самосвідомості людини. Молодь, що стоїть на порозі професійного вибору, володіє особливим психологічним настроєм до самопізнання. Для неї характерні: прагнення розібратися в собі, оцінка своїх можливостей в сучасному світі, у тому числі і в професійному, прагнення оцінити, які умови можуть сприяти, а які заважати входженню в світ професії. Найбільшою сензитивністю в розвитку професійної самосвідомості володіють студенти старших курсів, для яких проблема професійного і особистісного самовизначення є суттєвою і актуальною.

В умовах професійного навчання, разом з використанням класичних методик, направлених на вивчення особистісних особливостей, інтересів, схильностей і здібностей, особливу увагу слід приділити методикам, що досліджують самосвідомість і самооцінку студента. Знання найбільш значимих і актуальних параметрів самосвідомості і самооцінки дозволяють до певної міри визначити способи психологічного впливу.

Корекція ідеального образу професії і ідеального образу "Я" пов'язана з усвідомленням професійних цінностей і утворенням нових ціннісних орієнтацій. Корекція реального "Я" пов'язана з усвідомленням своїх можливостей, з досвідом нових переживань і нових стосунків людини з навколишнім світом і з собою. Одним з центральних і в цьому значенні доленосних в житті кожної людини, в її професійній кар'єрі, є питання про пошук, вибір і оволодіння професією.

Сучасні ринкові відносини гостро потребують професійних мобільних фахівців, готових грамотно ухвалювати самостійні рішення і нести відповідальність за їх втілення в життя, здатних успішно і ефективно знаходити і реалізовувати себе в теперішніх соціально-економічних умовах, у зв'язку з пошуком, плануванням, вибором і ростом своєї професійної кар'єри. Саме тому на педагогах, практичних психологах і, перш за все, на самих студентах, лежить величезна відповідальність. Виконання цієї роботи, що має на меті, перш за все, особистісне зростання і розвиток студентів, припускає, по можливості, повніше та всебічне використання всього арсеналу накопичених в психології і педагогіці даних, засобів і методів.

Нерідко у випускників шкіл існує думка, що залучення до професії виступає всього лише як "передача-прийом" професійних знань, умінь і навичок. Проте насправді справа йде далеко не так просто. Згідно з Т.В. Кудрявцевим, професійне становлення є достатньо складним, тривалим, вельми мобільним, багатоплановим і часом суперечливим процесом, в якому виразно виділяються чотири стадії.

Перша стадія професійного становлення особистості пов'язана із зародженням і формуванням професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і первинного орієнтування в різних сферах трудової діяльності, в світі праці і в світі професій. Психологічним критерієм успішності проходження цієї стадії є відповідність – вимогам ринку праці і потребам самої особистості, вибору професії або спеціальності.

Друга стадія – це період професійного навчання і виховання, тобто цілеспрямованої підготовки за обраною професійною діяльністю і оволодіння всією тонкістю професійної майстерності. Психологічним критерієм успішного проходження цієї стадії є професійне самовизначення особистості, тобто формування ставлення до себе, як до суб'єкта обраної діяльності і професійної спрямованості, в

якій достатньо чітко відображаються установки на розвиток професійно значимих якостей (іноді їх називають професійно важливими якостями – ПВЯ).

Третя стадія – активне входження в професійне середовище, що відображає перехід студента до нового типу діяльності – до професійної праці в різних його формах в умовах реального виробництва, виконання службових обов'язків і т.п. Психологічним критерієм успішного проходження даної стадії служить активне оволодіння професією в умовах реального трудового процесу і виробничих відносин, самоствердження в трудовому колективі.

Четверта стадія припускає повну або часткову реалізацію професійних прагнень і можливостей особистості в самостійній праці. Психологічним критерієм успішного проходження цієї стадії є ступінь оволодіння всіма сторонами професійної діяльності, рівень сформованості професійно значимих якостей особистості, ставлення до праці, рівень майстерності і творчості [5].

При цьому з'ясувалося, що практично на протязі всього процесу професійного становлення і розвитку перехід від однієї стадії до іншої часто може супроводжуватися виникненням у людини тих або інших труднощів і суперечностей, а нерідко і кризових ситуацій. Істотним при цьому є те, що зміна одних стадій процесу професійного становлення іншими не завжди буває жорстко прив'язана до певного вікового етапу, біографічного періоду. Вона відображає психологічний вік професійно-особистісного становлення, розвитку і зрілості людини. Наприклад, студент, що навчається на старшому курсі, може під впливом батьків або в результаті взаємодії з представниками професії, що захопила його, читання спеціальної літератури, самонавчання або саморозвитку бути на другій стадії процесу професійного становлення. Інший же, навіть закінчивши вищий навчальний заклад, може не задовольняти психологічним критеріям першої стадії.

Схожі проблеми і кризи можуть, як виявилось, виникати і часто реально виникають не тільки при переході від однієї стадії процесу професійного становлення до іншої, але і усередині окремих стадій цього процесу. Як показують спостереження, аналіз досвіду організації професійної підготовки, в практиці навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів є нерідкими випадками, коли вже до кінця першого, а особливо часто на другому або третьому курсі навчання у студентів може змінитися відношення до процесу оволодіння професією. Це так званий негативний синдром другого-третього року професійної підготовки. Вони розчаровуються в своєму професійному виборі, а іноді навіть замислюються про зміну вищого навчального закладу і зміну спеціальності. При цьому істотним є те, що все це може мати місце при непоганих в цілому показниках (рівні знань, у тому числі і в оволодінні професією). Це означає, що справа тут не в здібностях. У психологічному плані в подібних випадках складається свого роду парадоксальна ситуація: студент, знаходячись в умовах навчання в вищому навчальному закладі, тобто на другій стадії процесу професійного становлення, суб'єктивно, тобто психологічно, знову опиняється на порозі лише першої стадії цього процесу, а можливо, лише на підступах до неї. Інакше кажучи, в процесі професійного становлення можливий і зворотній, регресивний рух. Можливість появи таких ситуацій зворотного руху в процесі професійного становлення і розвитку особистості студента вимагає до нього особливо пильної уваги з боку педагогічних працівників та практичних психологів. Знання індиві-

дуальної динаміки і ходу процесу професійного становлення і розвитку кожного конкретного студента, усвідомлення кожним з них своїх власних особистісних особливостей є неодмінною психологічною умовою своєчасного надання психологічної допомоги в подоланні виникаючих тут проблем і ускладнень [6].

Цілком зрозуміло, що для надання такої допомоги недостатньо обмежуватись лише зовнішньою стороною цих явищ. Тут важливо виявляти більш глибокі психологічні причини, а не лише їх наслідки, і впливати саме на ці причини. В чому ж суть цих причин і засобів їх обліку і ліквідації? При поясненні цих ситуацій дослідники часто апелюють до інтересів студентів, до їх ролі в процесі професійного становлення. Зміна ставлення до процесу професіоналізації за обраною спеціальністю, розчарування в ній, поява почуття незадоволення в таких випадках вони намагаються знайти у зменшенні або згасанні інтересу до процесу навчання, до обраної професії, до самого вищого навчального закладу, вибір якого спочатку був зроблений, здавалось би, повністю самостійно і усвідомлено. Проблема інтересу, як проблема здібностей, відноситься до числа тих психологічних проблем, які є найважливішими для практичної педагогіки і психології. Пошук відповіді на це питання часто приводить до висновку про те, що зміна відношення студентів до процесу оволодіння професією, яка фіксується практичними психологами, виявляється пов'язаною з тим, що або майбутня професія, або процес оволодіння нею, або саме реальне життя в ВНЗ відкривається студентам якимись новими сторонами, до сприйняття яких і до взаємодії з якими вони були не готові. В їх психологічній і практичній підготовці до пошуку і вибору професійної кар'єри, оволодінню професійною майстерністю, в їх мотиваційній сфері, на якій базується вся трудова і професійна спрямованість особистості, є серйозні недоліки і дефекти. В результаті відбувається зміна, переосмислення тих основ, причин, мотивів і цілей, по яких і заради досягнення і задоволення яких студенти обирали професію, вступали до ВНЗ. Такого роду переосмислення і являють собою трансформацію смислових опор і смислових відношень студентів до процесу професіоналізації, які нерідко реально приводять до перебудови всієї смислової сфери особистості і драматично проявляють себе в розпаді майбутнього професійного "я", у втраті сенсу буття, у почутті втрати себе.

Враховуючи наше сьогоднішнє, коли все частіше з'являється велика кількість нових напрямів підготовки, і це при термінах професійної підготовки від 1 року до 5 років, безсумнівною є готовність студента до перекваліфікації, до перепідготовки і оновлення своїх професійних знань і вмінь. Професійна підготовка в вищій школі сьогодні все більше і більше стає безперервним процесом, поступово перетворюється в процес безперервної освіти і професійного розвитку особистості [7].

В психологічному плані ця об'єктивна суперечлива ситуація виступає для людини як одна із суб'єктивних умов, що визначають її налаштування та внутрішнє ставлення, в яких протікає процес її професіоналізації. Професійний розвиток і вдосконалення, особливо на початкових етапах процесу професійного становлення, може стати причиною дестабілізації відношення учнів до вибору професії і процесу оволодіння нею. Останнє проявляє себе в зменшенні інтересу, появі почуття тривоги, у виникненні деякої невпевненості в можливості обрати справу, яка б могла стати сенсом життя. Ось чому, на наш погляд, педагогічному колективу ВНЗ необхідно знати можливості і професійну спрямованість, психо-

логічні проблеми кожного конкретного студента у процесі його професійного становлення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» // Офіційний вісник України від 07.03.2002 р., № 8, стор. 1, стаття 327.
2. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради УРСР від 20.08.1991 р., № 34, стаття 451.
3. Чепелева Н.В. Психологічна служба у вищих закладах освіти / Н.В. Чепелева, Н.І. Поякель // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 6. – С. 2–4.
4. Верещагин Ю.Ф. Рейтинговая система оценки знаний студентов, деятельности преподавателей и подразделений вуза: учеб. пособ. / Ю.Ф. Верещагин, В.П. Ерунов. – Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. – 105 с.
5. Вірна Ж. Професіоналізація: теоретико-методологічні витoki психологічного забезпечення / Ж. Вірна // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 186–196.
6. Влияние условий труда на работоспособность и здоровье операторов / под ред. А.О. Навакатикяна. – К.: Здоров'я, 2004. – 144 с.
7. Горшков С.И. Методики исследований в физиологии труда / С.И. Горшков, З.М. Золина, Ю.В. Мойкин. – М.: Медицина, 2004. – 311 с.

К.и.н. Лепешкина Л.Ю.

*Поволжский государственный университет сервиса,
г. Тольятти, Российская Федерация*

ОБРАЗ СМЕРТИ В КУЛЬТУРЕ НАРОДОВ ПОВОЛЖЬЯ

История народа может анализироваться с помощью определенных подходов (формационного, цивилизационного, синергетического), рассматриваться в событийном аспекте как смена поколений людей, их идей и воззрений. Каждое из означенных направлений характеризует по-своему те или иные стороны исторического развития человечества, но в то же время при всей их полезности они не лишены недостатков. Прежде всего, на наш взгляд, эти недостатки выражаются в отсутствии «очеловеченности», обращения к сути человека и особенностям человеческого поведения в различные исторические эпохи. Но на Западе этот пробел был восполнен в XX веке благодаря возникновению истории повседневности как самостоятельной отрасли изучения прошлого, которая позволяла, по замечанию А. Шютца, отказаться от восприятия «мира, в котором мы живем», как изначально заданного и сосредоточиться на процессе складывания картины этого мира у людей, исходя из их стремлений, фантазий, сомнений, реакций на частные события, воспоминаний о минувшем и представлений о будущем [9, с. 116].

В России данное научное направление не получило своего развития. Советскую историческую школу мало интересовало повседневное, обыденное, поскольку цели развития самого общества после Октябрьской революции были связаны с высокими идеалами построения коммунизма, а погруженность в повседневность интерпретировалась как нечто мещанское, эгоистическое, прозападное. В настоящее время появляется ряд публикаций о повседневной культуре, однако, еще множество вопросов остается нераскрытыми. Из этого множества мы хотим обратиться к одному частному вопросу – к теме восприятия народами

Поволжья смерти. Как объяснить наш выбор? Прежде всего универсальным характером смерти, затрагивающей общество, культуру и каждого человека. Следовательно, отношение к смерти – наиболее устойчивое коллективное представление, демонстрирующее нам жизненные установки и алгоритмы поведения людей. Оно всегда имеет специфические черты, отличающие конкретный народ от всех остальных, и зависит от религиозных, политических и социально-экономических факторов. В нашем докладе мы постараемся показать, как воспринимался народами Поволжья образ смерти в XVIII–XIX вв. и насколько он трансформировался сегодня.

Поволжье – особая среда, в которой встретились Восток и Запад, и это не могло не отразиться на мировоззрении живущих в ней людей, в том числе на отношении их к смерти. Так, согласно традиционным верованиям чувашей, смерть выступала в качестве персонифицированного существа. Для чувашского этноса она воплощала коварную силу в виде духа Эсрель или Чун или. Название духа смерти Эсрель происходит от татарского слова *газраил*, означающего «жестоко-сердечный», «бессердечный», которое, в свою очередь, образовано от арабского имени ангела смерти Азраил. Второе название духа смерти Чун или переводится дословно с чувашского на русский язык как «душегуб», «убийца», который ходит с шилом и молотком и извлекает души людей [2, с. 12].

По поверьям марийцев (черемисов), смерть наступала вследствие ухода души (чон, өрт, йанг) человека. При сильном волнении, от испуга или случайного попадания души во власть злых сил человек мог сильно заболеть, но не умереть. Смерть была связана с приходом духа смерти Азырен. Придя к человеку, он якобы перерезал ему горло и забирал кровь. Иногда он мог просто задушить, придавив доской, заколоть шилом или нанести смертельный удар колотушкой [17]. Преждевременная смерть, кроме случая самоубийства, рассматривалась как результат воздействия злых духов или следствие вредоносного колдовства. Молодые, по мнению верующих, могли умереть по воле божеств, которые забирали их к себе.

Чувство страха перед смертью сопровождалось как у марийцев, так и у чувашей различными жертвоприношениями. По этому поводу шведский исследователь Ф.И. Страленберг, побывавший в Поволжье в начале XVIII века, сообщал, что чувашаи и черемисы вешали на деревья шкуры принесенных в жертву лошадей [8]. Данный обряд тесно переплетался с духом Кереметем, изображавшимся верхом на белом коне [12, с. 41].

Чуваши Поволжья даже в XIX веке совершали обряд жертвоприношения в честь духа смерти. В момент смерти человека разбивали над его головой яйца, отрывали голову курице, принося тем самым жертву Эсрелю [6, с. 49]. Данный ритуал выполнялся для того, чтобы смерть покинула дом, иначе, если его не совершать, в семье мог умереть другой человек [5].

Ритуал принесения жертвы духу смерти, видимо, был широко распространен среди поволжских народов. Так, например, он имел определенное сходство с ритуалом волжских славян [15]. Об этом, в частности, свидетельствовал путешественник-аравитянин Ибн-Фадлан, посол от халифа Муктедира к болгарскому королю в начале X века. Славянская девушка, которая должна была умереть со своим господином, отрезала голову курице и бросала ее на землю. Находившиеся рядом с девушкой соплеменники поднимали эту голову и «бросали на подмости»,

на которых затем разводился костер и в нем сжигались умерший господин и девушка [18, с. 352].

В целом жертвоприношение Эсрелю служило для чувашей ежегодным осенним обрядом в регионе. Для его проведения на опушку леса из каждой семьи отправлялась старшая из женщин. Она брала с собой два яйца, цыпленка и нож. При встрече со знакомыми она не имела права разговаривать, запрет соблюдался и при возвращении из леса. Оказавшись на опушке, женщина отпускала цыпленка в лес, а яйца оставляла на месте [22, с. 126]. В данном действии заключалась идея перерождения (яйцо – символ новой жизни) и выражалось женское начало (женщина, совершавшая ритуал, выступала в роли повитухи, отгонявшей смерть и открывавшей для умершего дорогу в иной мир).

Для русского населения Поволжья смерть человека представлялась в качестве истощения жизненной силы. Выражение «избыть свой век» означало «полностью израсходовать отпущенную жизненную энергию» [3]. Наравне с этим русские персонифицировали смерть, наделяли ее активным началом. Смерть как персонаж прерывала жизнь человека и имела ритуальное воплощение (чаще всего антропоморфное). Она могла быть наделена именами (Мара, Навь и др.) или быть безымянной («девка», «старуха», «человек», «нечистый дух» и т.д.) [3]. Нередко смерть соотносилась с образом мертвеца, давно умершего предка, не находящего себе покоя на том свете [19].

Кончину человека русские представляли как отделение души от тела. Этот момент фиксировался либо с помощью воды в чашке, поставленной у изголовья умирающего (акт «омовения души») [2, с. 15], либо с помощью зеркала, так как душа покидает тело с последним вздохом. Эти представления нашли отражение в таких обозначениях процесса смерти, как дух вон, испустить дух, издохнуть, сдохнуть [11, с. 134].

Кроме того, отделение души могло представляться в терминах, аналогичных тем, которые применялись для обозначения родов, например: душа распростилась (о смерти) и опросталась, т. е. «родить» [3, с. 105]. Одновременно с выходом души в тело входила смерть. В этот момент покойник, согласно традиционным представлениям, становился воплощением смерти, что требовало соответствующего обращения с телом умершего [16, с. 31].

Суеверный страх перед смертью и одновременно борьба с нею определяли специфику похоронного обряда русских Поволжья в XIX веке. Здесь большое значение имели очистительные обычаи и обряды, направленные на предотвращение смерти членов семейного коллектива и совершаемые после погребения покойника, а именно: уборка избы, мытье в бане, стирка белья и т.д. [1]. В обрядовых действиях «очищения» русские использовали магические и обереговые силы очага, огня и воды, что объяснялось важностью семейных отношений в жизни народа.

В этнических стереотипах русских, проживающих на территории Поволжья, выделяются такие категории, как «душа», «духовность», «душевность», «сердечность», «тоска». Эти черты русского национального характера глубоко запечатлелись в причитаниях, произносимых во время погребально-поминальных церемоний и отражающих отношение к смерти. Для русского народа плач по покойнику

означал печальную песню потери, автором которой являлся человек, ощутивший в полной мере жестокость смерти [7, с. 126].

Восприятие смерти в исламе, распространенном в татарской и башкирской культурах, основывалось на представлении перехода души и тела человека после его кончины в новые ипостаси. В соответствии с исламской традицией в загробном мире торжествует принцип верховенства законов морали и разума над физическими закономерностями. Глубоко нравственный человек не может находиться в униженном положении, как это имеет место в реальном мире. Но для того чтобы занять благоприятное положение после смерти на том свете, умершему предстояло преодолеть целую череду препятствий с целью измерения его моральной чистоты [10].

В исламской литературе описывается так называемый мост Сират, ведущий в рай, который располагается над адом. Он тонкий, как волос, острый, как меч [14, с. 186]. Мост расширялся лишь для тех, кто знал цену и величие шариатского пути. По воле Аллаха души праведников легко пересекали его, грешники же отправлялись в пламя Геенны, «словно на водопой» [10, с. 278].

На уровне обыденного сознания среди мусульман Поволжья распространено представление о том, что сам факт принятия ислама влечет за собой спасение – если и не сразу после смерти, то, во всяком случае, через некоторое время после наказания в аду [13, с. 72]. Главной целью человека в земном существовании провозглашалось поведение, которое будет определенным гарантом достижения рая. Надежным признаком истинно верующего человека, за которого Аллах заступится при переходе через мост Сират, являлось исполнение им актов поклонения. Для того чтобы с честью выдержать испытание на мосту суда, человек должен был при жизни следовать предписаниям Корана и обладать смирением, терпеливостью, довольством, милосердием, щедростью, стремлением к знаниям (имеется в виду знание религиозное), почтением к родителям, покорностью жены мужу, чистоплотностью, целомудрием [20]. В данном контексте смерть становится для человека своеобразным испытанием на предмет его нравственности и возможностью перехода в более благоприятные условия последующего существования.

Отношение крещеных татар к смерти выделяло их среди других народов Поволжья: она воспринималась как данность. Царство мертвых практически было такое же, как и царство живых, но там отсутствовала скорбь и жили только добрые люди [4]. Для того чтобы попасть в тот мир, крайне важным становилось не только вести порядочную жизнь, но и правильно встретить смерть с соблюдением всех необходимых обрядов и предписаний.

На основе приведенных нами примеров отношения поволжских народов к смерти в XVIII-XIX вв. можно сделать следующие выводы. Во-первых, смерть выступала в качестве естественного завершения жизненного процесса. К ней готовились заранее. Во-вторых, она представлялась коварной, зловещей, вызывающей сильный страх, поэтому встреча с ней сопровождалась различными ритуалами, четко разграничивавшими мир живых и мир мертвых и способствовавшими ее изгнанию.

В XX веке отношение поволжских народов к смерти существенно трансформируется под влиянием политических и социально-экономических преобразований в России. Во многих культурах возникает стремление оградить умирающего

и его родственников от мысли о близости смерти. Ожидание смерти и подготовка к ней становятся постыдным, осуждаемым в обществе явлением. Нередко изменяется место умирания. Человек теперь уходит из жизни, как правило, не в родном доме, а в больнице, в чужом пространстве. В результате смерть обезличивается, теряет свою национальную специфику. Несмотря на то, что похоронно-поминальные обряды народов Поволжья сохранены и в настоящее время, они лишены драматизма, поскольку слишком открытое выражение горя вызывает уже не сочувствие, а интерпретируется как признак либо дурного воспитания, либо слабости, либо помешательства [21].

Более того, отношение к смерти современного общества достаточно широко отражает глобальная сеть Интернет. В ней создаются сайты, непосредственно посвященные умершим личностям, различным традициям погребения и поминовения усопших; веб-страницы и форумы, на которых обсуждаются проблемы развития похоронной отрасли и др. Как мир живых людей становится наполовину виртуальным, так и мир мертвых подвергается виртуализации. Значит, Ното Ludens проявляет себя не только в жизни, но и через восприятие смерти.

Таким образом, отношение людей к смерти предопределяется эволюцией их культуры. В этой связи возникает вопрос: не является ли выше обозначенная нами тенденция в общественном развитии показателем аналогичного «игривого» отношения к жизни человека и к его личности?

Список использованных источников:

1. Архив Этнографического музея Казанского университета (АЭМУ). – Ф. 3. – Оп. 3. – Д. 2–6.
2. Афанасьева Л.А. Терминология похоронно-поминальной обрядности чувашей и других народов Урало-Поволжья (опыт сравнительно-сопоставительного и этнолингвокультурологического исследования): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л.А. Афанасьева. – Чебоксары: ЧГУ им. И.Н. Ульянова, 2009. – 27 с.
3. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А.К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 237 с.
4. Баркаръ Е.В. Кряшены и их религиозность / Е.В. Баркаръ // Государство, религия, церковь в России и за рубежом: информационно-аналитический бюллетень. – 2007. – № 3–4 (40–41). – С. 54–70.
5. Государственный исторический архив Чувашской Республики (ГИАЧР). – Ф. 515. – Оп. 1. – Д. 7. – Л. 16.
6. Денисов П.В. Религиозные верования чуваш. Историко-этнографические очерки / П.В. Денисов. – Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 1959. – 408 с.
7. Забылин М. Праздники, обряды и обычаи русского народа / М. Забылин. – М.: Эксмо, 2008. – 608 с.
8. Записки капитана Филиппа Иоганна Страленберга об истории и географии Российской империи Петра Великого. Северная и Восточная часть Европы и Азии: в 2 т. / под ред. М.П. Ирошникова; сост. Е.А. Савельева, Ю.Н. Беспятых, В.Е. Возгрин. – Т. 1. – М.; Л.: АН СССР, 1985. – 220 с.
9. Ионин Л.Г. Понимающая социология. Историко-критический анализ / Л.Г. Ионин. – М.: Наука, 1979. – 208 с.
10. Коран: перевод смыслов и коммент. Э.Р. Кулиева. – М.: Изд. дом «УММА», 2006. – 808 с.
11. Мазалова Н.Е. Состав человеческий: Человек в традиционных соматических представлениях русских / Н.Е. Мазалова. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2001. – 192 с.
12. Матвеев Г.М. Мифоязыческая картина мира этноса (на примере чувашской мифо-

- логии и язычества): автореф. дис. ... д-ра филос. наук / Г.М. Матвеев. – Чебоксары: ЧГУ им. И.Н. Ульянова, 2007. – 49 с.
13. Миргалеев И.М. История принятия ислама татарским народом / И.М. Миргалеев // Идель. – 2001. – № 7. – С. 72–73.
 14. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – Т. 2. – М.: Советская Энциклопедия, 1988. – 719 с.
 15. Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу. Перевод и комментарий / под ред. акад. И.Ю. Крачковского. – М.; Л.: АН СССР, 1939. – 193 с.
 16. Седакова О.А. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования) / О.А. Седакова. – М.: Индрли, 2004. – 320 с.
 17. Смирнов И.Н. Черемисы. Историко-этнографический очерк / И.Н. Смирнов. – Казань: Тип. Имп. ун-та, 1889. – 212 с.
 18. Терещенко А.В. История культуры русского народа / А.В. Терещенко. – М.: Эксмо, 2007. – 736 с.
 19. Топоров В.Н. Заметки о похоронной обрядности / В.Н. Топоров // Балто-славянские исследования 1985. – М.: Наука, 1987. – С. 10–52.
 20. Тухватуллина Л.И. Специфика этико-философских представлений в татарском обществе начала XX века [Электронный ресурс] / Л.И. Тухватуллина // Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ. – Режим доступа: <http://www.tataroved.ru/institut/islamoved/publ/6>
 21. Федорова М.М. Образ смерти в западноевропейской культуре [Электронный ресурс] / М.М. Федорова // Журнал «Человек». – 1991. – № 5. – Режим доступа: <http://www.aquarun.ru/psih/smert/smert2.html>
 22. Ягафова Е.А. Календарные обрядовые традиции самаролукских чувашей / Е.А. Ягафова // Чуваша Самарской Луки: монографическое исследование. – Чебоксары: ЧГИГН, 2003. – 160 с.

Николенко Н.В.

*Поволжский государственный университет сервиса, г. Тольятти,
Российская Федерация*

НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА КАК ЭЛЕМЕНТ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДНЕГО ПОВОЛЖЬЯ

Глобальные проблемы заставляют современного человека всё чаще задумываться о сохранении своего здоровья как основной ценности, необходимой для выживания. Это придает особую актуальность обращению к опыту прошлого в его региональном разрезе. Культурное наследие Среднего Поволжья, по нашему мнению, является уникальным явлением, так как здесь сосредоточены этнические, конфессиональные и цивилизационные достижения многих поколений совместно проживающих народов.

Важным компонентом культурного наследия является повседневный опыт, аккумулирующий способы и методы сохранения здоровья, к которым можно отнести народную медицину как здоровьесберегающий элемент.

Вплоть до конца XVIII столетия в основе быта и народной медицины лежали традиции, зародившиеся и окрепшие еще в ту пору, когда только формировалось российское государство. Единые географические условия, единая культура и

религия определяли схожие формы быта и методы лечения болезней царя, боярина, бедного дворянина, крестьянина и ремесленника [8, с. 183].

Народная медицина, современным научным сообществом определяется, как совокупность накопленных народом эмпирических сведений о целительных средствах, лекарственных травах и гигиенических навыков, а также их практическое применение для сохранения здоровья, предупреждения и лечения болезней. Многие средства народной медицины включены в арсенал научной медицины и XXI века [1, с. 7].

Передававшиеся из поколения в поколение устным путём эти сведения нашли отражение в народных обычаях, пословицах, поговорках, преданиях и закрепились в ряде письменных источников (лечебники, травники и др.) [3]. Так, например, русский человек, воспитанный в национальных традициях, после тяжелой физической работы предпочтет пойти в русскую баню, где попариться березовым веником. При легком недомогании он же постарается, в первую очередь, согреться, выпить горячего малинового чая, принять мед, т.е. вызвать обильное потоотделение доступными природными средствами, которые активно пропагандировались в народной медицине.

Как известно, раньше врачей заменяли знахари, ворожеи, повитухи, ведуны. Зачастую к ним относились колдуны, чародеи, шаманы. Они занимали огромное место в жизни любого человека, поэтому в каждом селении были представители данного «ремесла». Народные целители – знахари и ведуны – знали, какими чудодейственными лекарственными травами или чем другим какую болезнь лечить [9, с. 124]. Следует отметить, что впоследствии средств от болезней искали и в церковных обрядах, а также, как в старину, прибегали к помощи самоучек-лекарей – травников. Причем доверялись им часто с чрезвычайным легковерием [5, с. 71].

У тюркоязычных народов, к которым относят татар Среднего Поволжья, врачеванием занимались служители языческих культов (шаманы, апасу, бахши, табибы и т.д.). Были распространены услуги повивальных бабок, костоправов, препанаторов, кровопускателей. Например, татарские табибы широко применяли в качестве лекарств растения (душица, девясил, валериана, чабрец, можжевельник, чистотел, подорожник и др.) и различные минералы. Для обработки и заживления ран они использовали золу, древесную труху, мел, мускус, бобровую струю, мази на жировой основе, мёд, прополис, дёготь, соединения мышьяка, медный купорос. Были известны приёмы кровопускания для очищения крови (путём венесекций или постановкой пиявок) [2].

В XIX веке для «лечения» широко использовали заговоры, наговоры, нашептывания, которые явились прародителями современной психотерапии. Однако считалось, что они приносили людям зачастую куда большую пользу, чем какие-либо лекарства и снадобья [7, с. 283], так как через них осуществляется сакральная связь с более влиятельными силами. Например, у чувашей региона обычно в каждой деревне были свои знахари (юмăç) и наговорщики (вёрүсё, ăрăмçă, чёлхесё). К ним обращались в случае болезней или каких-то бед, иногда они выступали в качестве гадалщиков, помогали находить украденную вещь. Однако лечение травами у чувашей считалось более безопасным. Для лечения они также использовали мёд, глину, золу, деготь, серу, кровь животных, мясо медведя, лося, собаки. Знахари применяли окуривание дымом от можжевелевой или какой другой веточки.

Особенностью чувашской народной медицины было лечение трудом. Когда, например, человек при первых признаках простуды не ложился в постель, а принимался за тяжелую физическую работу, то вместе с потом выгонялась и болезнь. Чуваши считали, что без труда, в безделье человек может сойти с ума [4].

Применение традиционных знаний народной медицины в рамках этнических культур региона были направлены, в основном, на определение действия природных веществ на состояние здоровья человека. Постепенно были выявлены травы, продукты, процедуры направленные на изменение состояния «больных» органов. В большинстве своем они имели широкий спектр действия. Например, применяемые в народной медицине Среднего Поволжья травы, обладают мочегонным эффектом [6]. При употреблении таких трав в народной медицине использовалось их влияние на органы, регулирующие вывод продуктов распада и только как следствие, наблюдается усиление отделения мочи, кала или желчи. То же можно отметить и про режим питания. Кроме того, вся народная региональная медицина сходится во мнении, что повседневная пища является самым лучшим лекарством.

Образ жизни, сформированный на протяжении веков каждым народом, проживающим на территории Среднего Поволжья, позволял удовлетворять базовые потребности каждого человека, в результате чего формировались привычки и навыки – обряды и традиции, которые были направлены на сохранение и поддержание здоровья, а также увеличение продолжительности и качества жизни. Здоровый образ жизни среди населения региона являлся в XIX веке одной из основных ценностей, которая была выработана непосредственно повседневной традиционной культурой.

Таким образом, здоровый образ жизни, как часть культуры общества, укрепляет организм человека, оптимизирует заложенный природой «потенциал здоровья», а народная медицина – это часть этнической повседневной культуры, которая основана на общечеловеческих ценностях. Главным «плюсом» народной медицины является то, что методы, используемые при лечении недуга, обеспечены столетиями и тысячелетиями практического использования.

Список использованных источников:

1. Артюнина Г.П. Основы медицинских знаний: Здоровье, болезнь и образ жизни / Г.П. Артюнина, С.Л. Игнаткина. – 2-е изд., перераб. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2005. – 560 с.
2. Академия наук Республики Татарстан. Институт татарской энциклопедии. Статьи энциклопедии. Медицина и здравоохранение [Электронный ресурс]. – РТ: Институт проблем информатики АН РТ, 2001–2003. – Режим доступа: <http://www.ite.antat.ru>
3. Большая советская энциклопедия (БСЭ) [Электронный ресурс]. – М.: Роспатент, 2001. – Режим доступа: <http://www.bse.sci-lib.com>
4. Государственная книжная палата Чувашской Республики. Брошюра «Народная медицина у чуваш» Н.В. Никольский / Статья Н.М. Сапожниковой [Электронный ресурс]. – М.: Интернет-Сервис. – Режим доступа: <http://www.gap.archives21.ru>
5. Костомаров Н.И. О жизни, быте и нравах русского народа / Н.И. Костомаров, И.Е. Забелин; Сост. А.И. Уткин; Авт. очерка о Н.И. Костомарове и И.Е. Забелине С.О. Шмидт. – М.: Просвещение, 1996. – 576 с.
6. Мазнев Н.И. Цветная иллюстрированная энциклопедия лекарственных растений России / Н.И. Мазнев; под ред. Л.Ю. Моисеевой. – М.: Дом 21 век, 2010. – 205 с.

7. Обрядовая поэзия / сост., предисл., примеч., подгот. текстов В.И. Жекулина, А.Н. Розова. – М.: Современник, 1989. – 735 с.
8. Овсянников Ю.М. Картины русского быта: стили, нравы, этикет. – М.: АСТ-ПРЕСС: ГАЛАРТ, 2000. – 352 с.
9. Рогов А.П. Мир русской души, или История русской народной культуры. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2003. – 352 с.

Овод О.И.

*Ростовский государственный экономический университет «РИНХ»,
г. Ростов-на-Дону, Российская Федерация*

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННОЙ СВЕТСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА НА РЕЛИГИОЗНЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ КАРТИНЫ МИРА

На сегодняшний день в мире существуют различные, непохожие друг на друга культуры. Для каждой культуры характерен свой специфический образ мышления, своя так называемая «картина мира». Данную специфику мировидения представителей разных культур определяет национальный склад мышления, который, в свою очередь, зафиксирован в национальном языке. По мнению О.А. Корнилова, «языковая картина мира является своего рода «вербализованной системой “матриц”, в которых запечатлен национальный способ видения мира, формирующий и предопределяющий национальный характер» [5, с. 67].

Согласно Б.А. Серебренникову, картина мира представляет собой центральное понятие концепции человека, выражающее специфику его бытия. Картина мира есть «целостный глобальный образ мира, который является результатом всей духовной активности человека. Картина мира как глобальный образ возникает у человека в ходе всех его контактов с миром. В формировании картины мира, несомненно, принимают участие все стороны психической деятельности человека, начиная с ощущений, восприятий, представлений и кончая высшими формами – мышлением и самосознанием. Образ мира возникает в различных актах мироощущения, мирозерцания, мировидения» [8, с. 48].

Картину мира можно считать основным и самым важным объектом изучения, т.к. данное понятие является одним из фундаментальных понятий, выражающих специфические черты человека и его бытия, взаимоотношения его с миром, важнейшие условия, обуславливающие его существование в мире. В своей книге «Национально-языковая картина мира в лингво-философском освещении» Р.Р. Замалетдинов говорит о том, что для изучения отдельной культуры, исследователь должен взглянуть на нее глазами носителей именно этой культуры и увидеть очевидные для него смыслы различных элементов данной культуры, связи между этими элементами, научиться говорить о культуре с использованием тех категорий и с теми акцентами, которые естественны для носителя культуры [4].

Одним из составляющих картины мира является «языковая картина мира», которую Ю.Д. Апресян определяет как «наивную картину мира, отражение обыденных (обывательских, бытовых) представлений о мире» [1]. Понятие языковой картины мира включает в себе две связанные между собой, но различные идеи:

1) языковая картина мира, предлагаемая языком, отличается от «научной» (в этом смысле слова употребляется также термин «наивная картина мира»);

2) каждый язык «рисует» свою картину, изображающую действительность несколько иначе, чем это делают другие языки.

При этом понятие языковой картины мира включает в себя такие составляющие, как «светская языковая картина мира» и «религиозная языковая картина мира», которые целесообразно разграничить следующим образом:

Светская языковая картина мира – картина мира, формирующаяся через призму светских правил и норм, установленных обществом и культурой и доминирующих в данном обществе и находящих отражение в языке.

Религиозная языковая картина мира – картина мира, формирующаяся под влиянием религиозных учений и эксплицирующаяся посредством использования определенных понятий, названий, концепций, присущих определенному религиозному учению.

Языковая картина мира (далее – ЯКМ), как светская, так и религиозная, в самом широком ее понимании восходит к одному из феноменов когнитивной лингвистики – концептуальной системе как системе мнений и знаний о мире, отражающей опыт человека.

Термин «концепт» используется в различных научных направлениях и является оперативной содержательной единицей памяти ментального лексикона, концептуальной системы мозга (*lingva mentalis*), всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [6].

В данной работе рассматривается влияние коннотаций концепта «женщина» современной светской ЯКМ на современные религиозные ЯКМ. Рассмотрим, что же включает в себя концепт «женщина» в светской ЯКМ.

Прежде всего, для современной женщины характерны независимость от мужчины, нежелание создания семьи. Современные женщины стремятся к успехам в работе и росту своей профессиональной карьеры. Причем очень часто они стремятся не просто к работе, а к достижению определенного статуса, как должностного, так и социального, к максимальной самореализации в профессии, т.е. к построению карьеры. Для того чтобы одержать победу в борьбе за равные права с мужчинами, на вооружение женщины взяли стратегии мужского поведения. Спустя сто лет мы получаем образ современной эмансипированной женщины, и это не что иное, как типичный «мужчина в юбке» – активная, резкая в суждениях женщина, «идущая по головам». Другими словами – образ потенциального конкурента-мужчины.

В своей статье «Женщина в современном мире» Н.Р. Гулина говорит о том, что социальная составляющая женского образа внедряется девочкам через внешние черты, а затем через поведенческие стереотипы. По результатам проведенного Н.Р. Гулиной исследования у девушек 17–18 лет в образе «современной женщины» явно преобладало описание поведения («занимающаяся бизнесом»), а вот в образе «женщины» появляются материнские черты «заботливая мать», то есть налицо расхождение двух образов «современно женского» и «традиционно женского» как ориентированных: первого – на общество и на деловую активность в нем, а второго – на семью и деторождение. Неосознаваемые в раннем детстве противоречия актуализируются при вступлении девушки во взрослую жизнь, когда ей приходится выбирать между семьей и карьерой [3].

Для выявления влияния современной светской ЯКМ на современную рели-

гиозную ЯКМ было проведено исследование среди представителей исламских, христианских и буддистских современных религиозных ЯКМ и выявлена степень этого влияния.

Проведенный анализ изменений религиозной ЯКМ под влиянием современной светской показал, какие слова и выражения употребляют христиане и мусульмане для описания женщины и насколько концепт женщина в современной религиозной ЯКМ отличается от концепта, представленного в религиозных учениях данных конфессий.

Исследование показало некоторые отклонения от начальных религиозных картин мира ислама и христианства.

Определяя статус женщины в христианстве, апостол Павел отмечал, что «в женщине – начало греха, и из-за нее все мы вкусим смерть», а также «не Адам соблазнился, но женщина, соблазнясь, преступила дозволенное» [2, с. 1224]. Отсюда можно сделать вывод, что женщине никогда не быть достойной милости Бога. В христианской традиции мужчина – человек, а женщина – отступница, не человек, и все божественное ей изначально чуждо. Так, святой апостол Павел в послании к Ефесянам писал: «Жены, повинуйтесь своим мужьям, как Господу, потому что муж есть глава жены, как и Христос глава Церкви, и Он же Спаситель тела. Но как Церковь повинует Христу, так и жены своим мужьям во всем» [2, с. 1281]. Также в Первом Послании Тимофею апостол Павел пишет: «Жена учится в безмолвии. Со всякою покорностью; а учить жене не позволяю, ни властвовать над мужем, но быть в безмолвии. Ибо прежде создан Адам, а потом Ева; и не Адам прельщен; но жена, прельстившись впала в преступление; впрочем, спасется через чадородие, если пребудет в вере и любви и в святости с целомудрием» [2, с. 1299].

Ислам практически узаконил бесправное положение женщины в мусульманских обществах, ее полнейшую моральную и экономическую зависимость от мужчины. Согласно Корану, мать не имеет права даже на собственных детей, которые принадлежат мужчине. За малейшее непослушание и строптивость женщины сурово наказывались, при этом Коран рекомендовал не церемониться с ними, позволяя мужчинам избивать своих непокорных жен. Подтверждением вышеперечисленных утверждений являются следующие цитаты, взятые из книги «Личность Мусульманки», ср.: «О женщины! Если бы вы знали права ваших мужей на вас, то смахивали бы пыль с их ног... для мужа благоразумная мусульманка будет красивой, когда она весела и приветлива. Когда он возвращается домой усталый, она встречает его лучезарной улыбкой и добрым словом. Она высказывает ему слова благодарности всякий раз, когда услышит от него приятные слова. Аллах поручил женщине посвятить себя семье, созданию в доме обстановки спокойствия, радушия, а также возложил на нее великую ответственность – воспитание нового поколения, формирование героических личностей, пестование талантов» [7, с. 147–169]. Концепция биологической и умственной неполноценности женщин подчеркивает физиологические особенности женского организма, и только мужчин объявляют способными к активной социальной деятельности.

В то же время христиане связывают образ женщины с образом семьи, материнства, т.к. в большинстве ответов употреблялось слово «мать», «жена» и «хранительница очага». Это соответствует религиозному учению православия, в котором говорится, что основная функция женщины – продолжение рода и ведение до-

машнего хозяйства. Влияние современной ЯКМ отражается в употреблении слов «умная», «красота», «карьеристка», «курящая». Как известно, в религиозной ЯКМ православия употребление сочетания «курящая женщина» является отрицательным и недопустимым. Также в религиозной традиции работающая женщина не приветствуется, так как мужчина считается кормильцем семьи.

Очевидна деформация ЯКМ, так как для трети опрошенных употребление слов «карьеристка», «феминистка», «целеустремленность» типичны при описании современного типа женщины, в то время как в православной культуре такие понятия и выражения недопустимы. Для большей части опрошенных наличие такого типа женщины допустимо и считается приемлемым.

При анализе ответов респондентов, выросших и воспитанных в исламской культуре, было выявлено, что концепт «женщина» в современной исламской культуре включает в себя такое понятие, как «продолжательница рода». Это проявляется в употреблении слова «мать» в половине ответов. И также было отмечено, что важную роль в представлении о женщине играет женская покорность. Также среди черт, характерных для женщины-идеала, в ответах было использовано слово «скромность» и слово «религиозность». Эти понятия соответствуют исламским религиозным представлениям о женщине и говорит о том, что религиозная картина мира оказывает большое влияние на языковую картину мира человека, исповедующего ислам. Также студенты-мусульмане отметили «ум» как одну из важных черт, присущих их женщине-идеалу, в то время, как в религиозном концепте женщины использовано такое выражение, как «биологическая и умственная неполноценность». При этом только малая часть опрошенных мусульман при описании современного типа женщины могут использовать такие существительные, как «карьеристка», «феминистка» и «целеустремленность», но в то же время наличие такого типа женщины не допустимо.

В результате изменение языковой картины мира очевидно. Можно выделить влияние современной языковой картины мира на религиозную языковую картину мира. Для современной ЯКМ характерно использование слов «карьера», «ум», «красота», «феминизм».

Проведенный анализ выявил, что общим при описании образа женщины в обеих религиях типичным является упоминание о том, что женщина является матерью и хранительницей домашнего очага. Данные коннотативные элементы присущи всем религиозным учениям. Под влиянием современной светской языковой картины мира, в коннотативный ореол православных христиан – «ум», «красота», «карьера», «курящая женщина», а в коннотативный ореол мусульман – «ум», «красота физическая».

Как видно из анализа данных, наибольшей деформации под влиянием современной языковой картины мира подверглась православная религиозная языковая картина мира, а наименьшей – исламская.

Как следствие, происходит изменение в культурной и религиозной картине мира.

Это приводит к росту эмансипации, к снижению рождаемости, подмене в ценностной картине мира понятия «семья» на понятие «карьера». Эти последствия можно считать отрицательными.

С другой стороны, положительным фактором является то, что положение

женщины меняется, роль, которую женщина играет в обществе, становится более важной. К женщине относятся как к равной, не унижается ее достоинство, отсутствует половая дискриминация. Женщина в меньшей степени зависит от мужчины, обретает большую свободу.

Список использованных источников:

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного анализа / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С 35.
2. Библия. – М.: Издательский совет Русской Православной Церкви, 2008. – 1376 с.
3. Гулина Н.Р. Женщина в современном мире, 2006 [Электронный ресурс] / Н.Р. Гулина. – Режим доступа: <http://www.forum.samopoznanie.ru/viewtopic.php?t=579>
4. Замалетдинов Р.Р. Национально-языковая картина мира в лингво-философском освещении: Ученые записки Казан. гос. акад. ветер. медицины им. Н.Э. Баумана / Р.Р. Замалетдинов. – Казань, 2004. – 341 с.
5. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 113 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац и др.]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 93 с.
7. Мухаммад Али Аль-Шахими Личность Мусульманки / Мухаммад Али Аль-Шахими. – Уфа, 2003 – 390 с.
8. Серебренников Б.А. Картина мира в жизнедеятельности человека. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б.А. Серебренников. – М., 1988. – 397 с.

К.и.н. Овсянникова Н.В.

*Поволжский государственный университет сервиса, г. Тольятти,
Российская Федерация*

СТЕРЕОТИПЫ СТАРОСТИ В РУССКОЙ КУЛЬТУРЕ

Восприятие возраста является одним из центральных вопросов в мировоззрении людей и национальных культурах. Взросление обычно воспринимается как нечто привлекательное. Старение, напротив, традиционно имеет негативное значение. В настоящее время можно говорить об антагонизме категорий «молодость – старость», атрофии ценностного понимания старости, которые в определенной степени определяют облик современной культуры. При этом «третий возраст» как потенциальная возможность развития человечества в современной культуре не столько негативизируется, сколько игнорируется или даже отрицается [1, с. 37].

Изменение нравственной меры отношения к различным ценностным явлениям выражается в структурном наполнении современного состояния русской нации: в сфере деятельности – материализация отношения к труду и высокий уровень тревожности за возможность реализации своего трудового потенциала; в сфере сознания – преобладание «здорового смысла» над рассудочным, логическим; слабая формализация русской национальной логики в православной, научной, светской, прагматической парадигмах; в сфере подсознания – ощущение дара жизни как случайного, отношение к жизни – в значительной мере через эмоциональное переживание действительности; в сфере поведения – значительная доля регуляции на уровне подсознательных инстинктов. Отсюда в русской культуре большая доля не-

формальных отношений, выраженных в качествах доброжелательности, открытости, общительности, гостеприимства, в тяге к коллективности, человечности [2, с. 48].

Традиционная народная культура прошлого универсальна. Она определяет и нормирует все аспекты жизнедеятельности общины. Конкретные формы традиционных культур, как и социальные механизмы их трансмиссии, носят исторически преходящий характер. Целостная система нормативно-ценностного жизнеобеспечения народа распадается на фрагменты, которые со временем теряют функционально-смысловое наполнение.

Традиционный семейный уклад как часть образа жизни русских, а также привычка к скученности и тесноте, спокойное отношение к отсутствию приватности воспринимаются не столько как оковы или помеха для личной свободы, но как «тылы», гарантия от одиночества (наказание для русских), как теплота родительского гнезда. Именно старшее поколение играет объединяющую роль всей семьи. Хотя между отцами и детьми не может не возникать некоторого напряжения, и обычно именно молодежь является его инициатором в быту. Кроме того, молодежь по сравнению со старшим поколением отличается более высоким образовательным и культурным уровнем, она настойчиво отстаивает свою независимость в поведении и во взглядах на жизнь [3, с. 104]. Растворение личности в семье, с одной стороны, порождает чувство морального комфорта, но, с другой стороны, часто порождает у более молодого поколения безответственность за свое поведение, за свой выбор и участие в чем-либо.

В традиционных обществах функцию закрепления и передачи традиций племени выполняли старейшины. Постепенно происходило разделение функций – одни старейшины олицетворяли культ предков, а другие (жрецы) – культ богов. Оформление патриархальных отношений в большей части мира приводило к сакрализации личности стариков, к развитию культа старого вождя. Этот мотив стал сквозным для мировой цивилизации в целом и локальных культур, особое развитие он получил в иудейско-христианской традиции, где библейские пророки и апостолы персонифицируют общественную мудрость. В православно-христианской традиции Бог предстает в образе мудрого старика.

В то же время старость нуждалась в моральном оправдании уже в эпоху античности: обычай убивать стариков бытовал у многих народов, он, в частности, и у славянских племен. Этот обычай был связан не только с низким уровнем производительных сил, что делало стариков обузой в глазах общества, но и с рядом социальных и классовых противоречий, закрепленных в определенной культурной традиции.

Можно выделить ряд социальных факторов, которые определяют статус пожилых людей в обществе: биологические показатели процесса старения, владение собственностью и доход, стратегические знания, работоспособность, взаимная зависимость поколений, традиции и религия, потеря ролей и ролевая неопределенность, потеря будущего. Эти социальные факторы одновременно являются и теми индикаторами, которые формируют отношение к пожилым людям. В этом случае рассмотрение истории старости будет взаимосвязано с историей формирования отношения к пожилым со стороны общества.

«Третий возраст» может быть тем временем, когда происходит аккумуляция опыта, страхующая безопасность и престиж пожилых людей. В традиционных

обществах, где экономика строилась на семейных связях, дело престарелого отца переходило к сыну, затем к внуку, поэтому активность старшего поколения была наполнена смыслом. Концентрация экономической деятельности внутри семьи позволяла старшим осуществлять различные полезные функции до глубокой старости, что повышало их активность и социальный престиж.

Общества, которые имели устные традиции и обычаи, были добрее к старости. Традиции и обычаи действовали как связи между поколениями, являлись коллективной памятью. Стремительное развитие общества и научно-технический прогресс обесценили понятие опыта пожилых, который уже не эквивалентен знаниям. Поэтому пожилым не удается включиться в социальную эволюцию, быть «стратегическими учителями» [4, с. 91].

В современном обществе исчезают патриархальные элементы, поэтому молодые люди принимают и несут очень ограниченное наследие. Пожилые люди перестают быть жизнеспособным символом продолжения истории и уважения традиций. Социальные изменения в мире свидетельствуют об изменении традиционных ориентации, которые ранее вызывали уважение к пожилым.

Каждое поколение имеет свои качества, но эти сдвиги происходят не сразу, в отрыве от предшественников, а накапливаются постепенно и обычно направлены в сторону утилитарности и прагматизма. Общность всех поколений россиян обеспечивается наличием базовой исторической эпохи – советского периода, который хорошо знаком практически всем живущим ныне россиянам. Именно он дает им запас идей и понятий, представлений, непосредственных жизненных впечатлений, из которых складывается живой социальный опыт каждого поколения. Конечно, он дополняется новым опытом, но чувство личной причастности к «советской жизни» остается.

Современное общество стратифицировано по возрастам. На каждом этапе своей жизни индивид входит в круг обязанностей, определенных для своего возраста. Социализация детей проходит в семье и школе; студентов – в студенческой среде; молодых специалистов – на работе; люди, вышедшие на пенсию, проводят время со своими ровесниками. Молодые люди обычно имеют мало контактов с пожилыми, за исключением своих бабушек/дедушек, если они проживают вместе. Таким образом, опыт общения с пожилыми у них ограничен и представления о старших возрастных группах молодые приобретают из средств массовой информации, от своих друзей и родственников. Поэтому, социализируясь в своей среде, молодые люди впитывают стереотипы пожилых, разделяя мнения своей референтной группы. Согласно социокультурному подходу, стереотипы выполняют функции социализации и идентификации.

Традиционная культура от современной отличается не наличием или отсутствием традиций, а их длительностью и степенью устойчивости.

Но ведь когда речь идет о современной культуре, нельзя исключать другие инструменты (например, образование, средства массовой информации). Правда, в этом случае имеет место усложненный вариант передачи традиции, который носит скорее потенциальный характер. С помощью образования, СМИ человек получает первоначальные знания или информацию о традиции. Однако овладение знанием о традиции еще не означает овладения самой традицией. Новейшее время наложило

существенной отпечаток на темпы и сроки жизни традиций: их обновление происходит значительно быстрее, а укорененность в культуре сообщества ослаблена.

Все это тем более важно, что беспрецедентный рост изменчивости в разных сферах культуры современного мира затрудняет формирование стереотипов, их отбора и сохранения, тем самым подтачивая сам культурный механизм.

Весьма показательна в этом смысле работа М. Мид «Культура и мир детства» [4], которая устанавливает зависимость межпоколенных отношений от темпов научно-технического и социального развития. Связывая межпоколенные отношения с темпом общественного развития и господствующим типом семейной организации, Мид различает в истории человечества три типа культур: постфигуративные, в которых дети учатся главным образом у своих предков, кофигуративные, в которых и дети, и взрослые учатся прежде всего у равных, сверстников; префигуративные, в которых взрослые учатся у своих детей.

«Переход к новому образу жизни, требующему приобретения новых умений и форм поведения, представляется более легким тогда, когда нет дедов, помнящих о прошлом, формирующих опыт растущего ребенка, закрепляющих произвольно все невербализованные ценности старой культуры» [5, с. 14]. Но разрыва поколений все-таки не происходит. Всегда остаются слои культуры, позволяющие осознавать свою принадлежность к этнической общности: язык, религия, миф об общих предках, историческая память, богатая подвигами героев или общими страданиями. Несмотря на любые инновации человечеству, чтобы самовосполняться и саморегулироваться, необходимо сохранять связи между поколениями.

Старость как феномен культуры относится к числу полисемантических, многозначных понятий. Культура безвозрастна, в своих различных формах и проявлениях она смягчает, а в ряде случаев и снимает природный фактор старости. Старость – это мир в мире. Являясь, с одной стороны, следствием закономерностей естественного развития человека, с другой стороны, она отрицается как желаемый результат. Атрибуты, присущие старости, интерпретируются как девиантные или отклоняющиеся от нормы. Таким образом, старость становится одновременно и продуктом социума, и чужеродным ему элементом.

Специфика российских реалий такова, что поиск основ взаимопонимания осложняется несовпадением и даже противостоянием систем ценностных ориентации. Номинально русские по-восточному уважают стариков и плохо реагируют на примеры отторжения стариков в европейских семьях, «ссылку» стариков в дома для престарелых. У них очень плохое впечатление от подобных домов в России. В тоже время реалии изобилуют примерами несправедливого и жестокого отношения к пожилым людям.

Разрешение данного противоречия видится в осмыслении «третьего возраста» как необходимой и органичной подструктуры системы социума и ориентации на возможности (в противоположность ограничениям) деятельности пожилых людей в современных условиях.

Список использованных источников:

1. Рыбакова Н.А. Проблема старости в европейской философии: от античности до современности / Н.А. Рыбакова. – СПб.: Алетейя, 2006. – 288 с.
2. Мельникова Е.В. Культура и традиции народов мира (этнопсихологический аспект) / Е.В. Мельникова. – М.: Диалог культур, 2006. – 304 с.

3. Сергеева А.В. Русские: стереотипы поведения, традиции, ментальность / А.В. Сергеева. – М.: Флинта; Наука, 2008. – 320 с.
4. Краснова О.В. Социальная психология старения: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. – М.: Академия, 2002. – 288 с.
5. Мид М. Культура и мир детства: Избр. произведения / М. Мид. – М., 1988.
6. Яцемирская Р.С. Социальная геронтология (лекции): учеб. пособ. для вуз. / Р.С. Яцемирская. – М.: Академический Проект, 2006. – 320 с.

Д.и.н. Овсянников В.П., к.и.н. Алехина Н.В.

*Поволжский государственный университет сервиса, г. Тольятти,
Российская Федерация*

РОЛЬ НАРОДНОГО КОСТЮМА В ЭСТЕТИЗАЦИИ ПОВСЕДНЕВНОСТИ СРЕДНЕГО ПОВОЛЖЬЯ

Традиционные формы культуры – это путь созидания и утверждения не только того большего, чему человек служит, но еще и самого себя. Поэтому развитие традиционных форм культуры, как на уровне регионов, так и на уровне повседневности каждого человека становится важной задачей современной культурной политики и ресурсом развития некоторых производств, сущность которых заключается в «определенной» человечности, где большое значение имеет прикладное искусство.

Раскрытие взаимосвязи истории, быта, искусства народов Среднего Поволжья, дает новые возможности для решения проблем повседневной культуры [1]. В частности, адаптации современных технологий к принципам традиционной народной культуры; понимание и учет особенностей и опыта традиционной повседневной культуры разных народов; создание образа культуры повседневности на основе обобщения жизни и традиций различных национальностей; формирование навыков критического мышления в условиях инновационного развития экономики, массового производства предметов быта и др. Особо в этом ряду следует отметить, что наполняя собой быт, окружая человека в его повседневной жизни, народное искусство способствует воспитанию любви к Родине. Если вещи, среди которых живет человек, ему близки, удовлетворяют его потребности и эстетические чувства, то уже только этим они усиливают гордость за свою национальную культуру. Таким образом, традиционные бытовые вещи имеют возможность принципиально изменить свой статус в современном мире, став для человека элементом этнического, регионального образа. Нет сомнения в том, что восстановление некоторых традиционных ритуалов, орнаментов, росписи, вышивки, расцветки одежды повлечет за собой возвращение, хотя бы у некоторой части населения историко-культурной памяти.

Вместе с тем, следует констатировать, что наиболее существенных успехов народы Среднего Поволжья достигали на несвойственных для других национальных культур путях. Средневожская традиционная культура повседневности является одним из таких направлений культурогенеза. Она обладает своей национальной, социальной и исторической спецификой, своей логикой исторического развития [2]. Кроме того, в ней происходило интересное социокультурное явление, уникальное по своей сути – процесс стирания различий между искус-

ством и повседневной жизнью (эстетизация повседневности). Это было связано, во-первых, с преобразованием предметов повседневности в художественные объекты и, во-вторых, обращением повседневной жизни в эстетический проект с определенным стилем в одежде, интерьере и бытовых вещах.

Включение костюма в контекст современных культурных процессов помогает увидеть ценность одежды разных исторических эпох и попытаться вписать ее в культурное пространство российского общества XXI столетия. Отдельные элементы традиционной культуры могут попадать или нет в сферу актуальной культуры, но, как показывают современные исследования, народный костюм и в настоящее время активно влияет на повседневную и «высокую» моду.

Традиционный костюм представляет собой целостный художественный ансамбль, несущий образное содержание, обусловленное назначением и сложившимися традициями. Он построен на закономерном ритме линий, плоскостей, объемов, на соответствии фактуры и пластики тканей, на организующей роли декора и цвета, на связи утилитарных и художественных достоинств [6]. Эстетическое в традиционном костюме – это его природные, социальные и художественные особенности в их общечеловеческом значении.

Понятие «народный костюм» в нашем понимании синоним традиционному костюму, однако на обыденном уровне он связан с самыми различными ассоциациями, по преимуществу ценностными представлениями о доступности, приобщению к определенным культурным, как правило, этническим образцам. Это проверенный временем показатель широкого признания. Кроме того, народная одежда представляет собой способ идентификации, отождествленный с культурной традицией на всех этапах исторического развития.

В современном мире народная одежда выглядит достаточно унифицированной, проницаемой для самых разных направлений моды, широко ассимилирующей элементы и традиции различных культур. В этой связи, значение традиционного народного костюма в XXI веке может быть качественно иным и играть важную роль для сохранения национальной культуры, несмотря на потерю всех утилитарных функций. Видимо, некоторые элементы в повседневной культуре имеют духовное содержание, которое ищет верную и совершенную форму не связанную с бытовыми функциями. Потребление духовных ценностей, по типу материальных – функционально, ничего человеку не дает. Однако изъятие их из контекста повседневной культуры ведет к невосполнимым потерям.

Понимание значения традиционных ценностей на обыденном уровне сознания особенно важно для подтверждения истинности явлений, действий в окружающем человека мире. Поэтому даже в XXI веке аргумент – так делают все, то есть так заповедано предками, играет существенную роль. В какой-то степени такой подход составляет сдерживающую основу для инновационных процессов. Но это только видимость, традиционное общество выработало своеобразный механизм компенсации этого фактора. Условно его можно обозначить как камуфлирование нового под старое. Камуфляж, нередко, был бессознательным действием. Однако только то новое имело перспективу, которое сумело доказать свою связь с уже существующим. Этот механизм активно применялся в XX веке в различных коллекциях одежды, что свидетельствует о его жизнеспособности и возможности переноса прошлого опыта в различные сферы современного производства.

Поскольку культура все чаще рассматривается как одна из основ устойчивого развития общества, совершенно логичным в российском обществе стал подход к культурному наследию как уникальному ресурсу, способному изменить вектор развития региона от чрезмерной унификации к оригинальному культурному своеобразию [4].

Исходя из этого, основное внимание авторов сосредоточено на позитивных тенденциях в повседневности Среднего Поволжья XIX–XX вв. Такой подход позволяет выявить ряд позиций в генезисе костюма региона, которые связаны с устойчивыми системными компонентами и механизмами по продвижению наиболее удачных форм культуры. В рамках процессов взаимодействия продукты региональной этнической культуры – новые элементы одежды, сотворенные русскими, мордвой, татарами, чувашами и немцами – действовали как нечто самостоятельное. Их распространение не сводилось только к непосредственным человеческим отношениям, а происходило еще в результате особой формы движения культуры – «культурной диффузии». Она расширяла возможности по сохранению национальных достижений и творческому самовыражению человека через дополнительное заимствование форм и цветоцветовую гармонизацию народных костюмов.

Так, и на уровне современной повседневности реализуются потребности в обретении гармонии с собой и миром. Возможность для человека быть культурным, быть человеком в полном смысле слова, осуществлять свою очеловеченность заключена в механизме «проживания», который характеризуется, в нашем случае, как непосредственная реализация ценностей культуры через декоративно-прикладное искусство. Кем именно создавались формы традиционной культуры в Среднем Поволжье в этом случае совершенно неважно. Но народный костюм уже тогда был потенциально сверхтрадиционным (условно повторяемым), так как каждый раз он рождался заново, действительно проживался людьми, которые были соавторами своих предшественников, а не просто повторяли традиционные формы ранее кем-то созданные.

В начале XIX века, в условиях функционирования традиционной культуры средневожского региона, многие ее объекты, особенно материальные, неминуемо становились элементами универсального производственного комплекса. Одежда еще некоторое время сохраняла форму единичного изделия и уникальность. Однако поступательное развитие фабричного производства уже было не остановить. Оно проявилось в социокультурных особенностях и трансформациях этнической одежды.

В то время в повседневной жизни людей наступает привыкание к скудости и однообразию бытовой культуры. Не стал исключением и народный костюм, потерявший ряд традиционных форм, а вместе с ними только ему присущие гармоничные черты. Но межпоколенная трансляция этого феномена культуры сохранилась, особенно, в крестьянской среде. Следует подчеркнуть, что образцы, формы и приемы прошлого постоянно сохраняются и перерабатываются в традиционной культуре, а преемственность в освоении видов декоративно-прикладного творчества гарантирует передачу их последующим поколениям. Диалектическая природа народного костюма связывает его не только с прошлым, но и с настоящим и будущим, и представляет собой поступательное движение в целостной социокультурной системе. Кроме того, народный костюм всегда представляет собой единство духовного и материального, чутко реагирует на окружающую среду.

Среднее Поволжье в XIX столетии стало частью территории формирования среднерусского комплекса одежды, элементы которого впоследствии употреблялись и нерусскими народами. Тем самым нашли проявление этнокультурные возможности региона по генезису новых культурных форм. В процессе миграции на Волгу русские сумели синтезировать культурно-бытовые, языковые и др. особенности прежних мест жительства, что заложило основу общего средневожского облика.

Русский народный костюм в регионе не существует отдельно как нечто изолированное – он связан с различными культурными феноменами и является константой мира вещей, несет в себе знаково-символическую вселенную, составляющую пространство культуры. Русскую народную одежду правомерно рассматривать как поливариантную микромодель национальной культуры, являющейся идеальной формой бытия человека [5].

Многоязычный традиционный костюм длительное время вплоть до настоящего времени сохраняется в памяти его носителей и в образцах этнического творчества. В народном космизме костюм занимает одно из центральных мест в понимании целостности земного и небесного, единстве живых и мертвых, в представлении о «проживании мира», отношении к реальному миру. Костюм народов Среднего Поволжья имеет свои уникальные символы и образы, эзотерически запечатлевшие родовую и общественную память, но, как оказалось он шире этого – в нем проявилось культурное взаимодействие по линии Россия – Запад.

На европеизацию народного костюма в Среднем Поволжье оказал значительное влияние «западноевропейский фактор» в лице немцев-колонистов. Переселившись в Среднее Поволжье они старались сохранить свои культурные традиции, особенно в быту. Однако национальный немецкий костюм претерпел огромные перемены. Вместе с тем, он и в новых формах продолжал развиваться как национальная одежда, приспособившись к более совершенным материалам и иным жизненным условиям. Поэтому и для немецких коллег он представляет существенный интерес, так как в российском контексте законсервировал уникальный феномен повседневности – немецкий народный костюм. Он дает наглядное представление не только об отдельных предметах одежды, головных уборах, украшениях и т.д., но позволяет увидеть весь костюмный комплекс и понять манеру употребления каждой детали. Конкретные традиции в одежде немцев-колонистов во многом зависели от мест их выхода это еще больше повышает его значение для истории культуры немецкого народа [8].

В процессе эстетизация одежда народов Среднего Поволжья к началу XX века претерпела значительные трансформации, но при этом были сохранены этнокультурные элементы, подчеркивающие национальный колорит и специфику. Изменения костюма, в основном, были связаны с позитивным учетом опыта соседей. Основным фактором, влияющим на формирование регионального типа костюма в то время становится соотношение между эстетическими запросами человека и источниками их удовлетворения. Причем эстетические запросы в этот период опирались на народные традиции в региональной одежде.

Необратимые трансформации народного костюма в России и Среднем Поволжье по европейскому образцу произошли в XX веке. Этому способствовали ряд факторов: научно-технический прогресс, мода, влияние культурно-бытовых форм

и элементов других регионов и стран, этнические традиции народов региона, природно-географическая среда.

Современная повседневная средне-волжская одежда начала XXI века мало чем напоминает традиционный народный костюм. Изменились технологии, цветовые сочетания, декоративные элементы, но в то же время, сохранились наиболее важные элементы и приемы: традиционные формы, удобство, ассортимент, пропорциональные соотношения. Основные функции костюма, взятые из народной одежды, такие как защитная, утилитарно-практическая и эстетическая, стали основой изготовления современной одежды.

В образцах повседневной одежды настоящего времени гармонично сочетаются напряженность цвета, полифония красок, разнообразные скульптурные формы, рождающиеся на основе современных технологий. В этом и состоит живое развитие традиций и одновременно проявление новаторства, индивидуального творческого стиля. Однако в проектировании одежды и ее массовом изготовлении недостаточно используются или не учитываются ее региональные особенности и устойчивые признаки: деление одежды по назначению, многослойность, трансформация [3].

Некоторые региональные принципы в конструировании современного костюма, по мнению авторов, уже проявились в комплектовании элементов костюмного комплекса, использовании в создании одежды модульного и комбинаторного метода, традиционном использовании украшений и дополнений, историко-культурном подходе к цветовому решению, в учете климатических особенностей и др.

Безусловно, одежда – один из самых ярких элементов традиционной культуры Среднего Поволжья, постоянно предлагающий варианты решений современной одежды в ансамблевой композиции, несмотря на меняющиеся формы и функции. Моделирование одежды в России в разные периоды истории всегда опиралось на непреходящие ценности народного творчества: декоративность, функциональность, комплексность, конструктивность, этнокультурные принципы колористического решения.

Время неумолимо к вещам и другим формам традиционной культуры, однако они будут среди нас, пока живо декоративно-прикладное искусство. Оно осуществляет своеобразный синтез внутреннего и внешнего мира человека, его этических и эстетических представлений и деятельности. Кроме того, и культурное пространство повседневности оказывает существенное влияние на изменение ценностно-нормативных качеств человека и общества. Все это в совокупности способствует сохранению знаний о повседневности, несмотря на социальные потрясения и перемены. Очевидно, что элементы традиционной культуры способны пережить своего создателя и даже то общество, в котором они родились, сохраняясь в пространстве общечеловеческой мысли и бытовых вещах [9].

В настоящее время в Среднем Поволжье в этнокультурном плане доминирует группа средне-волжских русских, которая выработала универсальные черты культуры и быта, но соответствующей этой группе костюм обнаружить не удалось. Вместе с тем, собранные историко-культурные сведения (коллекции центральных и местных музеев, материалы полевых этнографических исследований и др. источники), дающие характеристику основных элементов русского народного костюма практически всех районов региона, позволяют представить костюм, который

бы отражал социокультурное лицо средне-волжского русского. По мнению авторов, этот тезис может открыть важное направление в современном социокультурном проектировании, когда станет возможным реальное соединение искусства и науки, основанных на лучших традициях российских модельеров. В этом случае для достижения, поставленных целей будет ведущим не творческая фантазия модельера, а научное предвидение, базирующееся на строгих критериях истины.

В России и средневолжском регионе сейчас меняется не только социально-экономическая среда, но и повседневность. Причем, изменения в повседневной культуре являются более радикальными и глубокими, чем в официальной культурной жизни. Нечто подобное уже происходило с российской культурой в советское время, когда наблюдался своего рода разрыв, переход от традиционной культуры к культуре индустриальной, нашедший наибольшее воплощение в повседневном быте людей, народном искусстве и т.п. Наша позиция довольно условна, однако традиционная культура в определенной мере продолжает существовать и сейчас, только индустриальная культура заменяется постиндустриальной. Видимо, существовал и существует механизм, посредством которого создаются и воспроизводятся элементы традиционной культуры, независимо от цивилизационного уровня общества. Это прежде всего не какие-либо абстрактные «вечные ценности», а прозаичная культура повседневности и ее элементы. Традиционные формы повседневной культуры как элемент выживания, сохраняют свое значение и сегодня. Их роль в формировании культурной среды регионов, видимо, и в постиндустриальном обществе сохранится. Средневолжская традиционная культура в настоящее время является мощным фактором многогранного формирования и развития повседневной культуры, преобразуя и обогащая массовую традицию. Это настоятельно диктует необходимость активного вовлечения регионального культурного опыта в современную жизнь, который может стать одной из составляющих инновационной экономики Среднего Поволжья.

Список использованных источников:

1. Алехина Н.В. Развитие культурных традиций народов Среднего Поволжья в современной одежде / Н.В. Алехина // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2011. – № 1. – С. 306–316.
2. Алехина Н.В. Синтез образов одежды в традиционной культуре народов Среднего Поволжья (XIX век) / Н.В. Алехина // Вопросы культурологии. – 2011. – № 4. – С. 52–56.
3. Алехина Н.В. Специфика стиля и роль русского народного костюма в генезисе культурных форм Среднего Поволжья / Н.В. Алехина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2010. – № 126. – С. 326–332.
4. Востриков А.В. Россия и Франция в XVIII веке: диалог культур по-русски: монография / А.В. Востриков, В.П. Овсянников. – Тольятти, 2010. – 310 с.
5. Жиров М.С. Региональная система сохранения и развития традиций народной художественной культуры: монография / М.С. Жиров. – Белгород, 2003. – 310 с.
6. Захаржевская Р.В. История костюма. От античности до современности / Р.В. Захаржевская. – М., 2009. – 432 с.
7. Исенко С.П. Русский народный костюм и его сценическое воплощение / С.П. Исенко. – М., 1999. – 144 с.
8. Овсянников В.П. Особенности развития немецкой культуры в Российской империи / В.П. Овсянников. – Тольятти: Изд. Фонд «Развитие через образование», 2002. – 390 с.

9. Овсянников В.П. Культурологические исследования традиционного костюма народов Среднего Поволжья с использованием синергетики / В.П. Овсянников, Н.В. Алехина // Синергетика природных, технических и социально-экономических систем: сборник статей VIII Международной научной конференции (28–29 октября 2010 г.). – Тольятти: ПВГУС, 2010. – С. 184–191.

Ступак В.С.

*Євпаторійське відділення Кримського факультету
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, Україна*
ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ «КУЛЬТУРИ ПРАЦІ»

Такі необхідні складові людського життя як прагнення до пізнання, праці, освіти і т.п. помітно втратили в своєму значенні, поступившись верхніми ступенями ієрархії цінностей матеріальної забезпеченості. Вчені відзначають, що це, мабуть, позитивна тенденція, проте, відомо, що зниження авторитету над особистісних цінностей веде до примітивізації духовних початків людини. Жорсткий індивідуалізм, прагматизм, які сповідають значна частина сучасної молоді, ведуть до наростання в суспільстві заряду егоїзму, цинізму, екстремізму і агресивності.

«Слід зазначити, – пише професор В.Є. Семенов, – що ціннісні орієнтації молоді у відношенні до праці в останні 30–40 років зазнали помітні зміни; особливо це стосується значущості праці. За радянських часів, в 1960-і – першій половині 1970-х рр. цінність цікавої роботи у молоді була на першому місці, її вибирало не меншого 2/3 респондентів; тепер вона – на четвертому місці. Це обумовлено, зокрема, тим, що в ході реформ була скасована ідеологія особливої суспільної значущості праці, трудового виховання. У засобах масової інформації зник образ чесного трудівника, передовика виробництва, взагалі всякої трудящої людини. Бути робочим, техніком, інженером стало неprestижне. Відбулася заміна «героїв праці» «ідолами споживання» стали поп-зірки, гумористи, пародисти, астрологи, модні журналісти, сексології і т.п.

Формування в учнів елементів культури праці в тих чи інших аспектах розглядалися на протязі всієї історії розвитку професійного та трудового навчання.

Важливим етапом у розвитку ідей з формування в молоді культури праці можна вважати 20-ті роки ХХ століття, коли відбувався бурхливий розвиток промислового виробництва. Технічний прогрес вимагав добре підготовлених, кваліфікованих, науково підготовлених робітників. І хоча в ті роки формування культури праці здійснювалось як складова частина іншого, більш широкого поняття „наукова організація праці”, заслуговують на увагу діяльність видатних педагогів того часу: Н.К. Крупської, П.П. Блонського, А.С. Макаренка та ін.

Особливу увагу в своїй практичній і науковій роботі у вирішенні проблем виховання молодого покоління, формування у нього політехнічного кругозору, культури праці, розробці теорії побудови єдиної трудової школи з врахуванням вимог наукової організації праці приділяла Н.К. Крупська. Вона наголошувала на тому, що високою культурою праці необхідно володіти кожному громадянину. Підготовка студента до праці в політехнічній школі, говорила Н.К. Крупська, повинна давати йому як загальні трудові навички (уміння ставити в своїй праці певні цілі, планувати свою роботу, робити певні розрахунки, доцільно розподіляти між

собою роботу, працювати колективно, вміння економно використовувати матеріал, вміння користуватись інструментами та ін.), так і вміння осмислювати трудові процеси з погляду техніки, організації праці, її суспільного значення. При цьому важлива виховна роль у формуванні культури праці надавалась колективній організації трудової діяльності [1].

А.С. Макаренко велику увагу приділяв формуванню у молоді уміння організувати та планувати свою роботу, дотримуватись правил поведінки та забезпечувати ділову обстановку, умінь і навичок швидко, якісно та в установлені терміни виконувати трудові завдання під час своєї педагогічної праці. Він вважав, що трудова діяльність повинна стати основою життя молодіжного колективу, і що саме праця в колективі під умілим керівництвом педагога формує елементи культури праці, які знадобляться молоді в їх подальшому самостійному житті [2].

До проблем виховання культури праці звертався і видатний український педагог В.О. Сухомлинський. В єдності культури праці і загального гармонійного розвитку особистості він бачив один із основоположних принципів трудового виховання. Він говорив, що якого б високого рівня не досягла технічна думка, шлях до наукових вершин і культури праці буде йти через оволодіння азбукою техніки, під якою він розуміє вміння читати технічну документацію, знання нескладних інструментів, приладів та механізмів. Гармонійного, всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти – усього цього людина досягає лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою досягає високого ступеня культура праці трудової творчості [3].

С.Е. Матушкін під формуванням загальної культури праці розуміє виховання в молоді таких якостей: добросовісне виконання навчально-трудова обов'язків і виявлення при цьому творчості, ініціативи, почуття колективізму, взаємодопомоги; уміння і навички виконувати доручену роботу якісно і в установлені терміни, добре розуміючи при цьому процес даного виду праці; уміння швидко включатися в роботу, правильно планувати її, цінувати фактор часу; дотримуватись правил поведінки, що забезпечують ділову обстановку під час роботи в навчальних майстернях, а також правил техніки безпеки і санітарії; бережливого ставлення до обладнання, інструментів та матеріалів [4].

На думку І.В. Зельдіса, культура праці щодо занять з трудового навчання – це вміння планувати свою роботу, вважаючи її частиною трудової діяльності всього колективу; утримувати в чистоті своє робоче місце й раціонально використовувати знаряддя праці та матеріали; працювати швидко й охайно, дотримуючись правильної робочої пози і застосовуючи раціональні прийоми праці; високоякісно виконувати навчально-трудова завдання; точно і відповідно до вимог, які ставляться у даний період навчання, виготовляти вироби; вміти користуватися технічною документацією; точно дотримуватись правил техніки безпеки і гігієни праці, виконувати будь-яку доручену справу творчо, виявляючи при цьому розумову ініціативу [5].

Ф.М. Щербак трактує культуру праці як систему, яка включає оволодіння соціально-економічними, соціально-психологічними, морально-етичними сторонами і умовами праці. Він вказує, що це поняття має складну будову і включає культуру виробничих умов, культуру трудового процесу і культурно-технічний рівень робітника [6].

Формування культури праці є досить важливою і багатогранною проблемою. Державний стандарт освітньої галузі „Технологія” одним із головних завдань підготовки підростаючого покоління до життя визначає формування в молоді культури праці, вироблення в них навичок творчої діяльності, раціонального ведення домашнього господарства, виховання відповідальності за результати власної діяльності, комплексу особистих якостей, необхідних людині як суб’єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства [7].

Питання формування в студентів культури праці в сучасному динамічному суспільстві постає особливо актуально. Якісні зміни в суспільстві, перехід на нові навчальні програми диктують необхідність підготовки творчо мислячих людей, які володіють нестандартними поглядами на життєві проблеми, навичками дослідницької роботи, здатних ефективно вирішувати нові завдання, вимагають розвитку в сучасних студентів творчого потенціалу.

Таким чином, аналізуючи вищевказане, можна визначити орієнтовну модель випускника вищої школи: сформованість чітких уявлень про світ сучасних професій, про свої можливості в оволодінні різними видами професійної діяльності; правова грамотність з питань праці, професійної діяльності; поінформованість про загальну ситуацію на ринку праці, тенденції трудової зайнятості, труднощі професійної адаптації на початку трудової діяльності; володіння навичками практичної професійної діяльності; володіння комп’ютером, уміння самостійно користуватися інформаційними джерелами з питань професійного самовизначення; здатність до свідомого професійного самовизначення згідно зі своїми особистісними можливостями, здібностями та інтересами.

Виховні орієнтири ціннісного ставлення до праці студентів вищої школи (мета, цілі, завдання): виховання цивілізованого господаря, який свідомо ставиться до праці як вищої цінності людини і суспільства в умовах ринкових відносин; виховання дисциплінованості, організованості, вміння включатися у виробничі відносини; виховання особистісних рис характеру: самоорганізації, лідерства, бережливості, ініціативності, діловитості, дисциплінованості, бачення перспективи; озброєння студентів теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками культури праці, розвиток здібностей до певного виду діяльності; формування нового економічного мислення, готовності діяти творчо, застосовувати отримані знання на практиці; формування розуміння загальних основ сучасного виробництва, прагнення розширювати свій кругозір, оволодівати загальною трудовою культурою; формування підприємницької компетентності та культури, умінь вести домашнє господарство; виховання свідомого ставлення до вибору майбутньої професії в умовах ринкових відносин; освоєння студентами через рольові ігри економічних ролей і позицій у сучасному світі; виховання психологічної готовності до праці (позитивна установка на трудову діяльність, уміння швидко адаптуватися до нових умов праці).

Орієнтовна модель випускника вищої школи: сформованість ціннісного ставлення до праці; наявність уявлень про свої інтереси і можливості щодо майбутньої професійно-трудої діяльності; знання основних положень законодавства про працю, права і обов’язки неповнолітніх у трудовій сфері; володіння навичками самообслуговування; дбайливе ставлення до продуктів людської діяльності;

дотримання правил безпеки в роботі та естетики праці; володіння практичними навичками професійно-трудової діяльності; свідомий вибір професії.

Аналізуючи вище сказане, можна зробити висновок, що рівень культури праці студентів буде тим вищий, чим повніше трудова підготовка студента відобразить зміни, які відбуваються в науці та виробництві, у сучасному динамічному суспільстві, а вища школа сформує в студентів цілу систему якостей, які в сукупності виховують творчу, всебічно розвинену особистість, адже творчість є ознакою справжньої культури та підготує студентів так, щоб вони були здатними застосовувати свої знання на практиці, орієнтуватися у сучасному виробництві і швидко адаптуватися до його змін.

Список використаних джерел:

1. Крупська Н.К. Вибрані педагогічні твори / Н.К. Крупська. – К.: Радянська школа, 1961. – 663 с.
2. Макаренко А.С. Воспитание в труде. Педагогические произведения: в 8 т. / А.С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 94–101.
3. Сухомлинський В.А. Трудовое воспитание. Избранные произведения: в 5 т. / В.А. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1980. – Т. 4. – С. 315–387.
4. Количественная оценка тяжести труда. Межотраслевые методические рекомендации / Составители В. Г. Макушин и др. – М.: Экономика, 2008. – 116 с.
5. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: навч. посібник. / Я.В. Крушельницька. – К.: КНЕУ, 2000. – 32 с.
6. Щербак Ф.Н. Профессионально-нравственная культура труда / Ф.Н. Щербак. – М.: Знание, 2005. – 64 с.
7. Державний стандарт освітньої галузі „Технологія” (Доопрацьований варіант) // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – №4. – С. 4–7.

Счастливая О.В.

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение дополнительного образования детей Центр дополнительного образования детей «Родник» города Воронежа, Российская Федерация

ДИАЛОГ КУЛЬТУР КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ВОСПИТАННИКОВ В ТВОРЧЕСКОМ ОБЪЕДИНЕНИИ «ЭТОТ ЗАБАВНЫЙ НЕМЕЦКИЙ»

Проблема взаимодействия культур становится все более приоритетной, поскольку культура – результат исторического взаимодействия народов мира, то есть достояние всего человечества, а диалог – это форма межнационального общения, которая предполагает взаимообогащение между культурами с сохранением самобытности. Диалог культур, традиций становится актуальным для современного человека в поликультурном пространстве. Поэтому сформированность социокультурной компетентности как способности принять и понять другую культуру становится важным условием успешной коммуникации человека в современном мире.

Исследователями отмечается, что для формирования социокультурной компетентности обучающихся, языки должны изучаться в единстве с миром и культурой народа, говорящих на этих языках. Для обеспечения эффективности общения между носителями различных культур недостаточно преодоления языкового

барьера, речь идет о преодолении барьера культурного. Обучение иноязычной культуре ставит перед собой целью формирование не только носителя знаний, но и человека культуры, развитие его духовных способностей и воспитание моральной ответственности. Содержанием при этом выступает сама культура, духовные и материальные ценности, накопленные обществом. Принцип диалога культур предполагает, с одной стороны, использование материала о родной стране, развитие культуры представления родной страны, а с другой стороны, формирование представления о культуре стран изучаемого языка; а также способствует более глубокому осознанию своей культуры через контекст культуры иноязычных стран.

Формирование социокультурной компетентности в учреждении дополнительного образования детей «Родник» осуществляется в объединении культурологического направления «Этот забавный немецкий». Целью работы объединения является развитие интеллектуальной творческой личности, развитие ее коммуникативных способностей; знакомство с культурой стран изучаемого языка; совершенствование навыков владения языком; формирования умения осуществлять свое речевое поведение в соответствии со знаниями национально-культурных, психологических особенностей изучаемой страны.

В объединении одним из средств формирования социокультурной компетентности обучающихся являются встречи с носителями изучаемого языка, в данном случае немецкого. Состоялся диалог с гостьей объединения – студенткой из Австрии. Межкультурная коммуникация, как диалог культур может быть реализована на национальной культуре родного края, на наследии собственного народа. Поэтому для знакомства была представлена компьютерная презентация, подготовленная ребятами на немецком языке, о городе Воронеже, о его достопримечательностях, знаменитых людях. Включая в занятие национально-региональный компонент, мы развиваем у детей умение представлять не только свою страну, но и свою малую Родину в условиях межкультурного общения. В этих условиях восприятие общения на иностранном языке возможно при использовании страноведческой информации, при включении ее в новый активный диалог культур.

Отдельным этапом обучения прошел отчет о творческой работе по сбору и обработке информации о родном городе нашей гостьи Линце. Он прошел в виде презентации, где были указаны и географическое положение города, его промышленность, численность населения, достопримечательности и так далее; в виде исполнения национальной песенки на немецком языке.

На занятиях объединения диалог культур не ограничивается простым сопоставлением фактов родной и иностранной культуры. Обучающиеся анализируют события своей и изучаемой страны, оценивают, сопоставляют, воспринимают и включают этот опыт в систему своих знаний о странах изучаемого языка.

Эффективным средством формирования социокультурной компетентности и актуальным методом обучения иностранному языку являются игры, игровые упражнения, используемые педагогом на занятиях в объединении. Игры способствуют выполнению таких важных методических задач, как создание психологической готовности детей к речевому общению; обеспечение естественной необходимости многократного повторения ими языкового материала; подготовка к ситуативной спонтанности речи. На занятиях используются творческие, речевые

игры, в процессе которых развиваются речевые умения и навыки обучающихся, проявляется их самостоятельность в решении речемыслительных задач, развивается быстрая реакция в общении. К таким играм относятся ролевые игры «В магазине», «В кассе театра», «Путешествие по городу». Применение данных игр способствует развитию познавательной активности воспитанников, творческому использованию полученных речевых навыков, овладению иностранным языком в психологически комфортной, творческой обстановке. Важной формой работы является театрализация сказок, как народных, так и авторских на немецком языке.

Использование данных форм работы по формированию социокультурной компетентности у детей способствует культурологическому обогащению путем расширения знаний о традициях Германии, воспитанию толерантности к другим народам посредством знакомства с их духовными ценностями. Обучение в контексте культуры способствует лучшему усвоению материала, повышению коммуникативно-познавательной мотивации, положительно воздействует на эмоциональное состояние детей, позволяет одновременное обращение к языку и культуре.

Обучение в учреждении дополнительного образования в контексте диалога культур способствует воспитанию личности, вобравшей в себя культурное наследие своего народа и народов других стран, стремящейся к межличностному и межкультурному общению.

Д.филол.н. Шепель Ю.А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

ВИДЫ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ КАК СЛЕДСТВИЯ ДВУЯЗЫЧИЯ

(на материале русского и украинского языков)

Интерференция определяется как случай отклонения от норм языка, появляющиеся в речи двуязычных носителей в результате их знакомства с двумя или несколькими языками. Явление интерференции неоднократно привлекалось многими лингвистами для объяснения языковой эволюции в области развития словарного состава, а также для объяснения фонологических и морфологических инноваций. В физике интерференция рассматривается как взаимное усиление или ослабление волн при наложении; в психологии – это такое взаимодействие навыков, при котором ранее приобретенные навыки оказывают влияние на образование новых навыков; в языке явление интерференции определяется как использование прошлого лингвистического опыта, т.е. опыта речи (на родном языке), независимо от воли говорящего. Языковые явления, которые возникают в речи периодически, не приобретают распространения, не становятся нормой, относятся к области интерференции. В методике интерференцию рассматривают как отрицательный результат переноса прежнего лингвистического опыта, т.е. это непроизвольное допущение в речи на неродном языке различных неточностей под влиянием родного языка. Лингвистические словари тоже дают разные определения этому явлению. Энциклопедический словарь юного филолога дает такое определение: Интерференция проявляется в лексике русского и украинского языков, т.е. при употреблении слов, а также в морфологии и синтаксисе. Когда интерференция проявляется в фонетике, ее обычно называют акцентом и говорят о немецком, французском, английском, русском, украинском акценте в русском / украинском языке. Словарь-справочник лингвистических терминов рассматривает интерференцию как перенесение особенностей родного языка на другой язык. В современный словарь иностранных слов говорится о том, что интерференция – это лингвистическое взаимодействие двух языковых систем в условиях билингвизма. Наиболее полное определение явлению интерференции приводит Большой энциклопедический словарь. Интерференция (от лат. *Infer* – между собой, *ferio* – касаюсь, ударяю) – взаимодействие языковых систем в условиях двуязычия, складывающегося либо при языковых контактах, либо при индивидуальном освоении неродного языка. Она выражается в отклонениях от нормы и системы второго языка под влиянием родного.

Чаще всего интерференция рассматривается как иноязычный акцент в речи человека, владеющего двумя языками. Он может быть стабильным (как характеристика речи) и преходящим (как особенность какого-либо диалекта). Интерференция способна охватывать все уровни языка, но особенно заметна в фонетике (акцент в узком смысле слова). Основным источником расхождений в системе взаимодействующих языков усматривается в различном фонемном составе, в различных правилах реализации фонемы, в разных составах грамматических категорий и

(или) различных способах их выражения, в различных интонациях, соотношениях дифференциальных и интегральных признаков. Термин "интерференция" в настоящее время используется также для обозначения ее результата. Интерференция, наблюдавшаяся в прошлом, может оставлять следы в системе языка в виде субстрата и суперстрата. Причин проявления интерференции много. Ученые-лингвисты выделяют следующие факторы, от которых зависит появление интерференции:

1. Структурные расхождения между родным и изучаемым языками.
2. Сложившаяся в сознании билингва программа пользования родным языком.
3. Недостаточное знание лексического и грамматического материала русского языка и отсутствие прочных умений и навыков применения усвоенного.
4. Психологический барьер (боязнь вступать в контакт).

По происхождению интерференция бывает внутренней (внутри родного языка) и внешней (при взаимодействии языков).

По характеру переноса навыков родного языка на изучаемый язык выделяют прямую (перенос норм своего языка на другой язык) и косвенную (ошибки наблюдаются в употреблении таких языковых явлений, которые отсутствуют в родном языке).

По характеру проявления интерференция может быть явной (вводятся элементы своего языка) и скрытой (упрощение, обеднение выразительных возможностей языка: исключается то, что может привести к ошибкам), которую трудно заметить и бороться с ней.

По лингвистической природе интерференция наблюдается на различных уровнях:

а) Фонетическая интерференция связана с различными отклонениями от произносительных норм. На данном уровне сопоставляются дифференциальные признаки, а так же правила распределения фонем. Интерференция на фонологическом уровне может быть вызвана не только ошибочным установлением фонологических соответствий как верно замечает Хауген: "... даже соображения семантического порядка могут препятствовать однозначному воспроизведению фонем языка S с помощью фонем языка P ".

б) Грамматическая интерференция возникает тогда, когда правила расстановки, согласования, выбора или обязательного изменения грамматических единиц, входящих в систему языка S , применяются к примерно таким же цепочкам элементов языка C , что ведет к нарушению языка C , либо тогда, когда правила, обязательные с точки зрения грамматики языка C не срабатывают ввиду их отсутствия в грамматике языка S .

Неудачи в проведении различий между грамматическими категориями языка C , имеющими смысловое значение, очень часто наблюдаются в ситуациях языкового контакта.

в) Хорошо распространена лексическая интерференция. Ввиду легкости распространения лексических единиц (по сравнению с фонологическими и грамматическими правилами) для заимствования слов достаточно минимального контакта между языками. При массовом двуязычии лексическое влияние одного языка на другой может проявляться достаточно сильно. При определенных социокультурных условиях у двуязычных носителей происходит нечто вроде слияния словарных запасов двух языков в единый фонд лексических инноваций.

Лексические заимствования можно исследовать с точки зрения фонологического, грамматического, семантического и стилистического вхождения новых слов в заимствующий язык.

С фонологической точки зрения перенесенные лексемы могут либо подвергнуться изменениям, направленным на то, чтобы привести их в соответствие с синтагматическими и парадигматическими правилами звуковой системы языка *S*, либо, напротив, может быть сделана попытка сохранить их звуковую оболочку в неприкосновенности и рассматривать их как своего рода фонологические цитаты из языка *S*.

С грамматической точки зрения лексические заимствования также подлежат ассимиляции в рамках системы языка *S*.

С точки зрения семантики и стилистики заимствованная лексика может сначала оказаться в положении свободного варьирования со старым словарным запасом, но в дальнейшем, если и родное и заимствованное слово выживают, обычно происходит специализация значений. Таким образом, двуязычие большинством лингвистов понимается как владение двумя языками и регулярное переключение с одного на другой в зависимости от ситуации общения. Абсолютного владения (дублирования), по-видимому, не бывает. Разграничение проводится в зависимости от того, к кому обращена речь на одном из языков, при каких обстоятельствах, что должно быть высказано.

С лингвистической точки зрения описание ситуаций двуязычия может быть представлено как набор языковых вариаций, которыми располагают двуязычные индивиды и правил их использования в зависимости от той или иной сферы их общественных и личных связей.

Факты явлений интерференции могут быть обнаружены на фонологическом, грамматическом и лексическом уровнях языка. Интерференция с особой силой дает знать о себе при морфологическом оформлении смыслоразличительных признаков.

Итак, изучение двуязычия и интерференции с позиции коммуникативной, когнитивной, социолингвистической лингвистики остается весьма актуальным и важным как теоретически, так и в связи с потребностями современного общества.

Функціональне вивчення мови та літератури

К.філол.н. Ачилова В.П. *, к.філол.н. Ачилова О.Л. *, Слівкіна Т.Ф. **

**Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна; **ЗОШ № 29 м. Сімферополя, Україна*

РОБОТА НАД ПОМИЛКАМИ – ВАЖЛИВИЙ КРОК ДО ГРАМОТНОГО МОВЛЕННЯ

Робота над помилками як важливий прийом поліпшення грамотності учнів привертає до себе постійну увагу методистів (О. Текучов, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Н. Сулименко, М. Вороній, О. Глазова та інші). Проте в методичній літературі, присвяченій викладанню української мови, немає задовільного пере-

ліку можливих помилок, зокрема орфографічних, пунктуаційних, граматичних тощо. У «Методичних рекомендаціях щодо перевірки відкритих завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української мови» наведено лише деякі з цих помилок [3], що робить **актуальною** необхідність формування корпусу всіх можливих помилок.

Мета статті – презентація навчально-методичного посібника «Виправляємо помилки в письмових роботах з української мови», призначений для колективної та індивідуальної самостійної роботи студентів-філологів і школярів з метою підвищення мовної та мовленнєвої компетентності, а також для викладачів і вчителів, які організують виконання письмових робіт і працюють над їх удосконалення [1]. **Завдання** статті: показати структуру посібника; навести перелік лексичних помилок із посібника і зразок роботи над лексичними помилками; подати фрагмент уроку-аналізу помилок із застосуванням посібника.

Необхідність цієї праці автори вбачають у тому, що, як показує практика, перелік можливих помилок і послідовність їхнього виправлення, пропоновані в різних посібниках, частина школярів і студентів сприймає дещо абстрактно. Крім того, робота з посібником сприятиме попередженню помилок у писемному та усному мовленні.

Посібник складається з двох розділів. У першому розділі вміщено класифікацію помилок, їхній якомога повний перелік з ілюстраціями вживання, а також коментарями до найтиповіших випадків, що, на нашу думку, допоможе відрізнити одну помилку від іншої. Слід зазначити, що ми відходимо від усталених понять «орфограма» і «пунктограма» та їхнього складу [2, с. 6–8], натомість пропонуємо детальні списки реальних невправностей, згруповані за правилами написання. У другому розділі подано методичні рекомендації щодо послідовності роботи над помилками і наведено зразки аналізу всіх видів помилок.

Для зручності користування і більшої наочності матеріал зведено в таблиці, наприклад:

1.4. Перелік лексичних помилок

№ п/п	Назва лексичної помилки	Приклади
1.	Уживання логічно надлишкового слова	<i>юнак, вакансія, на сьогодні, а не молодий юнак, вільна вакансія, на сьогоднішній день</i>
2.	Уживання слова в невласливому значенні	<i>правильна відповідь, вірна дружина, а не вірна відповідь; скасувати закон, а не відмінити закон; виняток з правила, а не виключення з правила</i>
3.	Нерозрізнення близькозвучних слів (паронімів)	<i>Школяр поставив кому не в тому місці. А не: Школяр поставив кому не в тому місті; Проживати за адресою. А не: Проживати за адресом.</i>
4.	Невмотивоване вживання спільнокоренових слів у межах речення	<i>виготовлена писанка, а не писана писанка; виконана робота, а не зроблена робота; зробити внесок, а не внести внесок</i>
5.	Невмотивований повтор слова в сусідніх реченнях	<i>Мова необхідна кожній людині. За допомогою мови люди виражають свої думки.</i>
6.	Поєднання не сполучуваних за значенням слів	<i>родюча земля, багатий урожай, а не родючий урожай; будівництво школи, організація оборони, а не будівництво оборони; вивчати тему, набувати знань, а не вивчати знання</i>

7.	Уживання слів, не властивих українській мові	<i>наступна зупинка, колишня назва, а не слідуюча остановка, бушиа назва</i>
8.	Уживання багатозначного слова з однорідними членами речення	<i>Хвилюється море і переживає мати за своїх дітей. А не: Хвилюється море і мати за своїх дітей. Гасло вогнище, й догоряло небо на заході. А не: Догоряло вогнище й небо на заході (багатозначне слово в межах речення має вживатися тільки в одному із своїх значень). Див. зразок аналізу.</i>
9.	Уживання слова, не властивого зображуваній епосі	<i>воїни князя Ігоря, а не солдати князя Ігоря; Пузир не хотів підвищувати платню, а не Пузир не хотів підвищувати зарплату</i>

Уміння знайти і кваліфікувати помилку повинно доповнюватися її аналізом. Пропонуємо таку послідовність роботи над лексичними помилками.

2.3. Аналіз лексичних помилок.

1. **З абзацу** записати речення (групу речень) з виправленою лексичною помилкою, однією рисою підкреслити правильно дібране слово (слова).

2. **З абзацу** вказати порядковий номер лексичної помилки і її назву.

3. **З абзацу** записати лексичне значення помилково дібраного слова з ілюстрацією його вживання, де підкреслити це слово, а також тлумачення правильно використаного слова з прикладом сполучуваності, де теж підкреслити це слово. Вказати умовне скорочення джерела, з якого вибрано тлумачення, зазначити, якщо є, номер тома, а також сторінку.

4. Пропустивши рядок, записати з абзацу, якщо є, наступне речення, у якому допущено лексичну помилку.

З Р А З О К

1. Гасло *вогнище, й догоряло* небо на заході.

2. 8 – Уживання багатозначного слова з однорідними членами речення.

3. Догоряти – 1. Закінчувати горіти; горіти до кінця, до певної межі: *В печі догоряють якісь опилки.*

2. перен. Переставати світитися, втрачати яскравість: *На заході догоряла ніжна несмілива заграва* (СУМ, II, с. 342).

Гаснути – 1. Переставати горіти, світити: *В оселі, мов сам по собі, гасне каганчик* (СУМ, II, 39).

Посібник апробовано на уроках української мови в 5–7 класах ЗОШ № 29 м. Сімферополя. Пропонуємо фрагмент плану-конспекту одного з нестандартних уроків, проведених у п'ятому класі.

Тема: УРОК-СУД НАД ПОМИЛКАМИ (аналіз контрольної роботи)

Мета. Користуючись інтерактивними формами роботи, учити дітей аналізувати свої помилки, розвивати вміння опрацьовувати їх, систематизувати знання з ключових орфографічних і пунктуаційних тем, лексики й стилістики; збагачувати мовлення учнів, прищеплювати навички оперування мовознавчою термінологією.

Виховна мета. Виховувати в учнів сумлінне ставлення до навчання, відповідальність за якість навчання, розуміння необхідності грамотно писати, прищеплювати бажання бути грамотними.

Розвивальна мета. Розвивати творчі здібності учнів, уміння швидко орієнтуватися в завданні.

Обладнання. ТЗН, роздатковий матеріал для індивідуальної роботи, посібник «Виправляємо помилки в письмових роботах з української мови» В.П. Ачилової, О.Л. Ачилової, Т.Ф. Слівкіної, вислови про мову відомих мовознавців, суддівське облаштування.

Міжпредметні зв'язки: право.

Тип уроку. Аналіз контрольної роботи.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Емоційне налаштування на роботу (*звучить музика Людвіга ван Бетховена «Соната № 8»*).

II. Мотивація навчальної діяльності.

У вступному слові вчитель оголошує тему й мету уроку, визначає склад суду:

Суддя – пан Знак Оклику, прокурор – пан Знак Питання, захисник позивача – Пан Правопис, позивачі – пани Префікси, пан Апостроф, пан Місцевий Відмінок, пані Кома, секретар – пані Крапка.

III. Аналіз помилок.

Секретар суду: Прошу встати, суд іде. Прошу сідати.

Суддя: слухається справа щодо позову орфограм і пунктограм до Помилки, що закралася в їх написання.

Секретар суду: Слово для оголошення позову надається прокурору панові Знаку Питання.

Прокурор: На ім'я Верховного Суду країни Граматики надійшов позов від її громадян – орфограм і пунктограм – проти порушників чинного правописного законодавства. Ось його зміст: «Ми, орфограми і пунктограми, звертаємося до Верховного Суду країни Граматики і благаємо захисту й порятунку від лютих ворогів Граматики, які вже давно знущаються з нас. Серед учинених злодіянь найтяжчими слід вважати такі: правопис префіксів при-, пре-, прі-, роз-, без-, через-, з-, (с-); уживання апострофа; закінчення місцевого відмінка; кома при звертанні. Просимо Верховний Суд розібратись у скоєних злочинах і належно покарати винних згідно з суворим порядком граматичних законів. Речові докази додаються».

Секретар: Слово надається захиснику позивачів панові Правопису.

Захисник позивачів. Ваша честь! Пропоную Вашій увазі слова, у які непомітно проникли помилки і покалічили моїх підзахисних панів Префіксів При-, Пре-, Прі-, З-, С-, Роз-, Без-, Через- (*зачитує слова*).

Суддя. Дякую. Мені зрозуміло. Надаю слово постраждалим.

Позивачі: Помилки нас переплутали, і тепер ми самі не знаємо, хто з нас є хто. Хочемо, Ваша честь, повернути свої добрі імена.

Суддя: Чи є в залі свідки, що знають правила написання присутніх тут панів Префіксів? (Учні називають правила, користуючись посібником, пункти 50–52).

Робота в зошитах.

- коментоване письмо;
- робота з індивідуальними картками.

Суддя: Позивачі задоволені результатами роботи школярів?

Позивачі: Так, задоволені!!! Ми знову повноцінні префікси із власними іменами!

Суддя: Шановні учні, будьте уважними під час написання префіксів, бо одна буква може змінити значення всього слова (Учні зачитують відомості з пункту 52).

Прокурор: У позові є також звернення пана Апострофа.

Захисник позивачів: Пропоную Вашій увазі слова, з яких підступні помилки вигнали мого підзахисного пана Апострофа, чим завдали йому непоправної моральної шкоди.

Суддя: Дякую. Мені зрозуміло. Надаю слово постраждалому.

Пан Апостроф: Я хочу повернути справедливість і записати ці слова на дошці правильно.

Учні, користуючись посібником (пункт 18), пояснюють орфограму в цих словах і записують їх у зошит.

Суддя: Позивач задоволений результатами роботи школярів?

Позивач: Так, задоволений. Я знову зайняв достойне місце серед інших знаків.

Прокурор: Які претензії висуває пан Місцевий Відмінок?

Позивач: Ваша честь, подивіться на мене. Я звик носити яскравий червоний одяг фірми «ХА», а ця підступна помилка нав'язує мені невиразний сірий костюм кустарної контори «ЕМ». Я вимагаю справедливості!!!

Суддя: Хто з присутніх допоможе панові Місцевому відмінку?

Робота в зошитах і на дошці. Диктант-переклад словосполучень.

Захисник позивача: Пане Місцевий Відмінку, думаю, Ви задоволені поверненням свого яскравого костюма?

Позивач: Авжеж.

Далі проводиться робота над пунктуаційними, лексичними і стилістичними помилками.

Суддя: Для оголошення рішення суду прошу всіх встати. Іменем чинного правописного законодавства країни Граматики постановляю:

1. Дотримуйтеся правил написання префіксів роз-, без-, через-, з- (с-), пре-, при-, прі-.

2. Ставте апостроф у словах, які його потребують.

3. Запам'ятайте, що в місцевому відмінку множини іменники, прикметники, дієприкметники, числівники та деякі займенники мають у закінчення букву *х*.

4. У чинній пунктуації як української, так і російської мов уживання розділових знаків між однорідними членами речення, при звертаннях, вставних словах, у складних реченнях однакове, тому добросовісно вчіть правила обох мов.

Вирок суду остаточний і оскарженню не підлягає. Виконувати його постійно.

Прощу всіх сісти. Суд над помилками можна вважати закритим, та послухайте, шановні, для того, щоб бути грамотною людиною, потрібно вчитися добросовісно, наполегливо, систематично, уникати помилок як в усному, так і в писемному мовленні. Бажаю всім успіхів! Хай вам щастить!

IV. Підбиття підсумків уроку.

Виставлення і коментування оцінок.

V. Домашнє завдання.

Повторити подвоєння і подовження приголосних, пряму мову, вписати по два приклади на кожне правило; вивчити словосполучення, вклеєні в зошиті.

Отже, аналіз помилок є найефективнішим видом роботи для запобігання нових невірностей у майбутньому.

Вважаємо перспективною подальшу роботу над удосконаленням списку можливих помилок і коментарів до них.

Список використаних джерел:

1. Ачилова В.П. Виправляємо помилки в письмових роботах з української мови: навчально-методичний посібник / В.П. Ачилова, О.Л. Ачилова, Т.Ф. Слівкіна. – Сімферополь: АРІАЛ. – 2012. – 40 с.
2. Глазова О.П. Українська пунктуація: навч. посіб. / О.П. Глазова. – Х.: Веста: Ранок, 2006. – 352 с.
3. Методичні рекомендації щодо перевірки відкритих завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української мови. Український центр оцінювання якості освіти. – Сімферополь, 2009. – 14 с.

Ермолаев В.К.

Харьковская государственная академия физической культуры, Украина

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО РАЗВИТИЮ РЕЧЕВОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Предметом рассмотрения в статье является система отношений между студентами, создающихся в процессе присвоения речевого опыта преподавателя в ситуациях речевого общения, а также способы формирования межличностных отношений студента и преподавателя при организации процесса обучения устной речи.

Иностранный язык как предмет обучения отличается от других учебных предметов тем, что основной целью обучения является практическое овладение иностранным языком. При этом выпускник вуза должен владеть иностранным языком не только как средством общения, но и средствами обучения, что предъявляет повышенные требования к владению языком. Специфичным является также то, что процесс овладения иноязычной речью происходит в речевой практике.

Как известно, студенты овладевают речевым опытом не изолированно (каждый в отдельности), а о коллективе группы, причем в процессе овладения иноязычной речью студенты вступают в многообразные, постоянно меняющиеся речевые связи друг с другом и с преподавателем. Преподаватели стремятся сформировать речевой коллектив в учебной группе так, чтобы студенты чувствовали себя свободно, не боялись говорить на иностранном языке, не испытывали скованности перед педагогом и товарищами по учебе, могли развивать языковые способности, проявить свою личность.

Что же такое речевой коллектив?

Этот термин встречается в работах Г. Лозанова, однако точно он не определен. Основные признаки коллектива в отличие от случайной группы людей наме-

чены психологами Л.И. Уманским, Я.Л. Коломинским, Е.М. Крутовой и сводятся к следующим:

- общность целей членов коллектива;
- совместная деятельность;
- психологическая коммуникативность.

Формирование коллектива осуществляется через систему упражнений в ситуациях речевого общения. Речевая деятельность членов коллектива организуется преподавателем. Система упражнений должна учитывать варьирование связей между членами речевого коллектива так, чтобы они были многообразными, каждый член коллектива мог бы выступить в различных ролях: в роли преподавателя, лидера, трансмиссера, партиципанта, чтобы каждый мог быть инициатором разговора, уметь поддержать его и завершить, делая вывод.

Преподаватель рассматривается как член речевого коллектива, выполняющий свою функцию, а не противопоставляющий себя коллективу.

Отбор и организация языкового материала определяется практическими целями обучения иностранному языку и задачами обучения на данном этапе. Единицей организации учебного процесса являются упражнения. Процесс преподавания рассматривается как взаимосвязанная и взаимообусловленная деятельность педагога и студентов.

Таким образом, упражнения рассматриваются как средство организации учебного процесса и как средство формирования отношений между студентами и преподавателем. Учебно-речевые ситуации определяются как форма управления мыслительно-речевой деятельностью студентов на изучаемом языке.

В зависимости от формы взаимосвязи с объектом усвоения выделяются 3 типа ситуации:

– учебно-тренировочные ситуации – это форма работы с речевым образцом, направленная на восприятие, понимание и запоминание формальной стороны речи и в единстве со значением. Речевые действия могут выполняться с опорой на образец и правило-инструкцию или только на образец;

– условно-речевые ситуации – форма взаимодействия студента с речевым опытом преподавателя на иностранном языке. При этом внимание учащихся направлено на решение однотипных коммуникативных задач на основе аналогии, с опорой на речевой образец. Условно-речевые ситуации должны обеспечивать перенос речевого образца в новые однотипные ситуации общения;

– коммуникативно-речевые ситуации – это форма взаимосвязи учащегося с действительностью. Внимание направлено на самостоятельное выражение своих мыслей без опоры на образец. Учащийся опирается на ранее приобретенный опыт.

Учебно-речевые ситуации являются не только формой взаимодействия студентов с объектом усвоения, но также и формой взаимодействия студентов с преподавателем и друг с другом.

Возникает система межличностных отношений, которая отражает социально-психологическую сторону речевой деятельности. Социально-психологическая сторона речевой деятельности выступает как совокупность условий речевого общения.

Мы проанализировали связи, возникающие при выполнении основных типов речевых упражнений, широко используемых на младшем этапе обучения.

Сознательное и последовательное применение названных упражнений позво-

ляет усилить управляемость процессом формирования речевых навыков и умений, создает дополнительные условия для развития речевой деятельности студентов, конкретизирует требования к ней и позволяет сделать более объективным ее контроль.

Косякова Я.С.

*Педагогический институт Южного федерального университета,
г. Ростов-на-Дону, Российская Федерация*

ПРЕСС-РЕЛИЗЫ КАК РАЗНОВИДНОСТИ PR-ТЕКСТОВ: КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ

В последние годы актуальна тенденция описания коммуникативных стратегий в различных видах дискурса, которая опирается на убедительной теоретико-методологической базе, сформированной в работах Е.М. Верещагина, М.Р. Желтухиной, О.И. Иссерс, И.А. Мальковской, А.М. Пронина и др. [1, с.10] Современная лингвистика намечает общие типологии стратегий и особенности их реализации. Под коммуникативной стратегией традиционно понимается «часть коммуникативного поведения или коммуникативного взаимодействия, в котором серия различных вербальных и невербальных средств используются для достижения определенной коммуникативной цели» [3, с.106]. Известно немало исследований коммуникативных стратегий и тактик в области СМИ (газетных статей), имеющих своей целью выявить и охарактеризовать коммуникативные стратегии и тактики влияния, используемые при передаче информации о терактах, событиях массового значения, предвыборных кампаниях (на примере ряда периодических изданий) [1, с. 14]. Рассмотрение коммуникативных стратегий на материале пресс-релизов как жанровой разновидности PR-текстов представляется перспективной, т.к. по своей сущности пресс-релиз – краткое сообщение, заметка, содержащая в себе новость с четкой композиционной структурой и рекомендуемым объемом (1–1,5 стр.), несущая в себе определенную интенцию, что в целом позволяет исследовать коммуникативные стратегии таких текстов. Композиционно пресс-релиз включает в себя: заголовок – яркое и запоминающееся предложение, нацеленное на привлечение внимания журналиста и заключающее в себе всю суть сообщения; основную часть (что? где? когда?); контактные реквизиты (телефон, e-mail, ФИО и должность автора релиза, желательна ссылка на сайт); сведения о фирме; информация о самом продукте, товаре, услуге. Автор релиза вправе представить только ту информацию, которая ему выгодна, но и такая информация в обязательном порядке должна быть достоверной. Успешность и эффективность релиза заключается в том, чтобы попасть в нужное время к нужному человеку с подходящей для него информацией.

Рассмотрение коммуникативных стратегий на примере некоторых пресс-релизов позволяет выявить наиболее частотные и характерные коммуникативные стратегии для данного жанра.

Так, если это пресс-релиз какого-либо события (например, приглашение на мастер-класс Школы PR-Мастера «Хрустальный Апельсин»), то в нем возможно установить функционирование следующих коммуникативных стратегий:

- актуальности (в заглавии релиза «Стратегические коммуникации с помощью Новых Медиа» подразумеваются современная новая, актуальная информация);

- преимущества (информация о новых тенденция в сфере коммуникации посредством новых медиа);

- выбора (стоит обратить внимание и даже посетить мастер-класс в связи с его актуальностью, особенно для директоров, руководителей, менеджеров);

- соучастия (грамматическое «мы» и риторический вопрос в цитате из основной части релиза «Итак, какими современными методами коммуникации мы можем привлекать и удерживать потребителей? А главное как они работают»);

- обольщения – это основная стратегия для данного релиза, т.к. 50% информации, приведенной в справке, – об организаторе данного мероприятия Илье Балахине. Это прямая ссылка на авторитетное лицо, сотрудничающее с ведущими компаниями и агентствами. В пресс-релизе приведен объемный авторитетных компаний, оканчивающийся устойчивым выражением «и множество других». Данная часть пресс-релиза нарочито гиперболизирована, делает достаточно массивной фигуру организатора, но основной акцент сделан на авторитет как один из способов завоевания доверия публики, потенциального клиента, тем самым, реализована стратегия завлечения, аттракции.

В пресс-релизе масштабного события-акции «Тотальный диктант» под заголовком «Более 30 городов присоединились к акции «Тотальный диктант» привлечены преимущественно те же стратегии, что и в предыдущем проанализированном релизе с той лишь разницей, что у данного пресс-релиза – иной адресат:

- актуальности – основная стратегия – акция проводится на пике глобальной проблемы современного общества – безграмотности или малограмотности граждан;

- обольщения (диктант пишет авторитетное лицо – современный писатель. Если в 2010г. это был Борис Стругацкий, в 2011г. – Дмитрий Быков, в 2012 г. – имя сохраняется втайне, до полной готовности текста диктанта). Здесь сопутствующей стратегией можно назвать интригу. Стратегия обольщения и ретроспекции реализуется в перечислении достижений этого молодого пока еще проекта (премия в области общественных связей «Серебряный луч», охват – 13 городов в России и США);

- проспекция (имплицитно) – «Тогда в акции приняли участие 4 785 человек» подразумевается, что к моменту проведения – апрель 2012г. – число участников возрастет;

- преимущества (текст диктанта авторитетного лица, результаты размещены на сайте, по итогам – консультация филолога-профессионала, сертификат об уровне грамотности, отличникам – ценные призы и торжественное награждение.

В данном пресс-релизе основные привлекаемые стратегии – актуальность и обольщение, цель которых – доведение до сознания россиян сведений о катастрофическом положении владения русским языком, а также возможность воспользоваться представленной им возможностью поучаствовать в необычном общезначимом проекте. Сопутствующими стратегиями: являются стратегии преимущества, ретроспекции, проспекции, признания.

Проведенный анализ пресс-релизов новостного события позволяет сделать вывод об их различиях в рамках адресатного плана, масштабности и значимости описываемых в них событиях, что в целом помогает выявить характерные для данных PR-текс-

тов коммуникативные стратегии. По общей классификации коммуникативных стратегий (линий поведения коммуниканта), разработанной О.И. Иссерс [2, с. 56], данные пресс-релизы являются кооперативными (нацеленными на сотрудничество), т.к. основной задачей такого текста является привлечение внимания и оказания воздействия на определенную аудиторию. Оба текста, подвергнутых анализу, используют в качестве основных стратегий стратегии актуальности и обольщения, однако, немаловажным остается вопрос о целевой аудитории и критериях актуальности информации. Стилистика релизов различна: первый написан в более свободной форме, в нем присутствуют риторический вопрос, гиперболизация достижений авторитетного лица; второй в большей степени нацелен на описание события и самого проекта с использованием стратегии ретроспекции как вспомогательной. Имплицитная информация заключена в обоих пресс-релизах.

Таким образом, анализ, проводимый в заявленном ракурсе, позволит в дальнейшем уточнить существующие типологии стратегий, а также пополнить список коммуникативных стратегий при опоре на большой объем исследовательского материала.

Список использованных источников:

1. Антонова Ю.А. Коммуникативные стратегии и тактики в современном газетном дискурсе: отклик на террористический акт: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю.А. Антонова. – Екатеринбург, 2007. – 184 с.
2. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: КомКнига, 2006. – 288 с.
3. Маслова А.Ю. Введение в прагмалингвистику: учеб. пособ. / А.Ю. Маслова. – М.: Флинта; Наука, 2008. – 152 с.
4. Пресс-релиз «Более 30 городов присоединились к акции «Тотальный диктант» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lenta.ru/news2/2012/02/22/totaldict>
5. Пресс-релиз «Стратегические коммуникации с помощью Новых медиа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pr-release.ru/34358>

Петрусенко Н.Ю.

Харьковская государственная академия физической культуры, Украина **МЕТОД ТЕСТИРОВАНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА ИНОСТРАННЫМ УЧАЩИМСЯ**

Эффективность обучения во многом зависит от способов проверки знаний учащихся. Одним из них является тестирование. У тестов есть свои очевидные достоинства. Известно, что тест позволяет дать точную статистическую оценку знаний учащегося. Особенно большую роль играют языковые тесты. Преподаватели охотно пользуются тестами, так как с их помощью можно одновременно проверить большое количество учащихся по разным видам речевой деятельности, не затрачивая много времени на проверку текстов, причем оценка получается более объективной. Кроме того, тесты, применяемые по ходу обучения, позволяют преподавателю узнать, какая часть материала недостаточно усвоена учащимся. Для учащихся тесты становятся показателем их успеваемости. Из-за недостатка времени наиболее целесообразным и экономичным является письменный тест. Письменная форма – удобный и полезный способ проверки знаний и умений.

Учащийся меньше волнуется, у него больше времени для размышлений над трудным для него вопросом, существует возможность исправления ответа, данного раньше. Учащийся при этом проверяет сам себя. Кроме того, все учащиеся получают одинаковые вопросы и должны на них ответить за одинаковое время, а это исключает разногласие и необъективность.

Но нельзя не упомянуть о недостатках приема тестирования. Например, в письменных тестах невозможно проверить и исправить навыки аудирования, говорения и произношения, а в некоторых предметах – мануальные умения, что важно, например, в лабораторных работах по физике и химии. Во многих случаях тесты включают задания подготовительного, а не речевого характера. Такие тесты позволяют оценить рецептивное владение языком (выбор готового ответа), но не дают возможности проверить, сумеет ли учащийся самостоятельно сформулировать заключения или сделать выводы на иностранном языке. Такие тесты могут чаще применяться при начальном этапе обучения иностранному языку, а на продвинутом этапе более обоснованными были бы тесты, требующие от учащихся выхода в речь.

Поэтому следует уделять большое внимание моделям и типам тестов, их содержанию, характеру упражнений и цели, которую ставит преподаватель в данном тесте, учитывая одновременно степень продвинутости группы. Тесты разного типа позволяют проверить владение разными видами речевой деятельности, оценить развитие навыков чтения с непосредственным пониманием, говорения, письма, аудирования, оценить развитие навыков чтения с непосредственным пониманием, говорения, письма, аудирования, оценить знание грамматики и лексики, будучи одновременно средством контроля и обучения. Следует обязательно проводить анализ ответов данным учащимся в тесте, так как это дает довольно четкую картину, отражающую уровень их знаний и умений в данный момент обучения.

Главной целью обучения является научить владеть языком вообще. Но особую трудность представляет разговорная речь. Следует уделить особое внимание тестам по выходу в речь. Одновременно анализ этих заданий дает возможность обучить студента нужным и правильным формам разговорной речи, соответствующей данной языковой ситуации. Можно провести тесты, объединяющие чисто технические структуры (конкретное значение лексических единиц, лексическая сочетаемость слов, построение предложений) с разговорным языком.

Проверку знаний, умений и навыков следует проводить на тестах различного типа:

- 1) составление предложений из слов, данных в исходной форме;
- 2) составление вопросов по данным ситуациям;
- 3) ответы на вопросы;
- 4) обширное высказывание на заданную тему;
- 5) дополнение предложения подходящими по смыслу словосочетаниями;
- 6) тесты по выходу в речь и др.;
- 7) составление диалогов на заданную тему;
- 8) краткий пересказ прочитанного или услышанного;
- 9) трансформация грамматических форм и целых предложений.

Все эти виды тестов учитывали умение понимать аудированный и напеча-

танный текст, а также умение воспроизводить его в устной и письменной форме с учетом определенных указаний преподавателя. Так как работа велась со студентами на продвинутом этапе, в подавляющем количестве это были тесты языковой продукции.

При проверке этих тестов принималось во внимание неправильное построение предложений, некоммуникативные предложения, неправильно употребленные словосочетания, несоответственно употребленные лексические единицы.

В общем, следует подчеркнуть, что все проведенные тесты помогли более глубоко проанализировать и поставить диагноз знаний, умений и навыков учащихся и дали преподавателю материал для дальнейшей работы в группах по изучению русского языка как иностранного.

Польщикова В.І.

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля,

Кременчуцький інститут, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Методична наука має вагомий потенціал досліджень проблеми навчання читання (А.А. Вейзе, З.І. Кличнікова, І.Л. Гініатуллин, Н.Ф. Коряковцева, О.Б. Тарнопольський, С.К. Фоломкіна та ін.), а також проблеми навчання аналітичного читання (Гапон Ю.А., Кличнікова З.И., Наєр В.Л., Васильєва О. В. та ін.). Проте питання впровадження та аналізу саме аналітичного читання до цього часу залишається малодослідженим, що й обумовлює актуальність нашого майбутнього дослідження.

Перш за все, на наш погляд, слід дати дефініцію терміну «аналітичне читання». У нашому розумінні аналітичне читання – це спосіб ознайомлення з текстом, який залучає не тільки процес отримання нової інформації, але й вміння давати критичну оцінку отриманої інформації, а також усвідомлювати прагматичну мету та комунікативну настанову тексту. Слід зазначити, що у процесі дослідження виявилось суттєвим розмежовувати поняття «комунікативна» та «прагматична» настанова/мета тексту. Комунікативна настанова, породжена інтенцією автора, відображує намір автора подати певну інформацію в тексті, розкрити певну тему. Прагматична мета, за визначенням В.Л. Наєра, є – матеріалізованим у тексті усвідомленим конкретним наміром адресанта зробити відповідний вплив на адресата.

Згідно з психологічною установкою на спосіб розкриття змісту в методиці розрізняють *аналітичне* та *синтетичне* читання. При аналітичному читанні увагу студентів спрямовують на детальне сприйняття тексту з аналізом мовної форми. При синтетичному – на цілісне сприйняття змісту. Аналітичне читання художнього твору як одна з окремих дисциплін практики іноземної мови є необхідною ланкою в ланцюгу надання студентам знань та умінь і займає особливе місце в процесі навчання іноземній мові, сприяючи подальшому практичному її засвоєнню та здійснюючи зв'язок теорії з практикою шляхом лінгвізації практичного курсу іноземної мови. Завдяки цьому аспекту відбувається наступність навчання, тому що аналіз тексту може бути запроваджено лише на основі високого

ступеня володіння іноземною мовою. На заняттях з аналітичного читання англійської художньої літератури, oprіч завдання подальшого розвитку у студентів умінь та навичок користування іноземною мовою як засобом спілкування та розширення їх загальноосвітнього кругогляду за рахунок інформації лінгвокраєзнавчого та літературознавчого характеру, ставиться завдання подальшого розвитку їх логічного мислення та прищеплення їм навичок критичного підходу до матеріалу, який вивчається.

Формування навичок і умінь аналізу художнього тексту може здійснюватись за кількома напрямками. Одно з них полягає в тому, що на матеріалі спеціально підібраних текстів спочатку розвиваються окремі навички мовленнєвої операції й дії, необхідні для розуміння тексту, який аналізується. Потім на цій основі переходять до практики аналізу текстів приблизно такого ж рівня складності. Інший напрямок полягає в аналізі текстів, мовного матеріалу, які раніше спеціально не опрацьовувались. Заняття з аналізу художнього тексту є також хорошим засобом контролю, тому що дає змогу перевірити не тільки практичне володіння мовою, але й знання, отримані з теорії мови, яка вивчається. Слід відзначити, що викладач повинен не тільки брати до уваги знання та загальний рівень студентів кожної конкретної групи, а і передбачити труднощі, з якими студент може зіткнутися при аналізі даного тексту. Через те, що оволодіння іноземною мовою відбувається поза межами вторинної мовної спільності, роль художнього тексту збільшується у кілька разів, тому, що він "у певній мірі реконструює мовне середовище".

Через текст студент не тільки отримує можливість спостерігати за використанням мови у побуті, але й ознайомитись із конкретними умовами життя носіїв мови, яка вивчається, уявити соціальну атмосферу певного періоду часу, довідатись про нові для нього історичні факти. Читання оригінальної художньої літератури грає провідну роль у пізнанні інокультури в широкому розумінні цього слова.

Художній текст, що аналізується, повинен відповідати певним вимогам, які, якщо коротко, на нашу думку є такими: доступність, зразковість, дискусійність, цікавість, різнобічність.

В умовах вузу на заняттях в аудиторії рідко проводиться повний цикл роботи над аналітичним читанням; правда, на початковому етапі доцільно проводити на заняттях аналітичне читання хоча б частини непідготовленого дома тексту, щоб навчити студентів тих прийомів і способів розкриття змісту складних місць, які потім допоможуть їм у самостійній роботі над складними текстами. Проте на дальшому етапі навчання значну частину роботи над аналітичним читанням (первинне ознайомлення із змістом тексту, розкриття значення незнайомих слів тощо) студенти здійснюють самостійно в порядку підготовки до занять, а на самому занятті, після контрольного перечитування тексту, здебільшого проводиться тільки лексико-граматичний аналіз складних місць, які студенти не змогли зрозуміти самостійно або зрозуміли невірно.

Одним із найважливіших завдань аналітичного читання, що проводиться на заняттях в аудиторії, є виробити у студентів вміння легко і швидко визначати, в першу чергу, суб'єкт і предикат висловлювання та інші його складові частини, спираючись на формальні елементи.

Таким чином проаналізувавши теоретичні та практичні аспекти навчання

аналітичного читання студентів-філологів можна зробити висновок, що саме аналітичне читання забезпечує розвиток високої культури майбутнього вчителя-філолога, здатного виховати своїх учнів вдумливими, естетично сприйнятливими читачами.

Переклад: сучасні методики

Галема О.Р.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ДИПЛОМАТІЯ І ПРОФЕСІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА: ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОГО

Дипломатія має надзвичайно довгу історію, бо виникла практично з появою родового суспільства, першого обміну продуктами, а також перших проблем, пов'язаних з територіями для полювання, землеробства, рибальства та їхніми межами, суперечками і конфліктами, що точилися навколо них. Уже первісні люди дійшли висновку, що розбіжності краще вирішувати за допомогою домовленостей, бо вирішення їх силою часто викликало озлоблення суперника і призводило до нових конфліктів. А для подолання розбіжностей потрібно спілкування, яке передбачає знання мов. Так виникла потреба в перекладачах.

Відповідно до обраної теми метою цієї статті є вивчення історичного походження професії перекладача, становлення цієї професії, визначення її позитивних та негативних сторін та її ролі у сучасному суспільстві. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити низку завдань: надати історичні факти зародження цієї професії, розкрити і вивчити основи усної перекладацької діяльності, проаналізувати всі аспекти, проблеми, труднощі та переваги й недоліки цього виду роботи, простежити процес розвитку зазначеної діяльності в наш час, ставлення самого перекладача та суспільства до такого виду діяльності, підтвердити вагомість ролі перекладача у дипломатичних процесах.

У часи середньовіччя всі переговори велися латинською мовою, яка вважалася мовою всіх «цивілізованих християн», тому ця мова не була чужою і в дипломатичній практиці Української держави козацької доби. Часом гетьман проводив переговори з послом віч-на-віч в окремій кімнаті (до речі, Б. Хмельницький, як І. Виговський, І. Мазепа, П. Орлик, володів кількома європейськими мовами, в тому числі латиною, і міг вести розмови без перекладачів). Дипломатичні документи до православних володарів Б. Хмельницький підписував кирилицею, а до католицьких – латиною. Посланці здебільшого призначалися із сотників, полкової старшини, а то й просто з досвідчених козаків. На нижчій сходинці дипломатичної служби перебували товмачі (тлумачі, толмачі), які здебільшого виконували функції гетьманських гінців до володарів і сановників інших держав, а не перекладачів. Вищу сходинку цієї ієрархії посідали перекладачі та секретарі (писарі) посольства. Велика увага зверталася на зовнішній вигляд послів та посланців (фізичний вигляд, одяг), що мав справляти позитивне враження на сторону, яка приймає. Такі риси були притаманні більшості гетьманських послів, які гідно представляли козацьку державу.

У XVIII–XIX ст. мовою дипломатії була французька. Першорядною, хоча і не єдиною причиною поширення французької мови, було панування в Європі Людовика XIV, «Короля Сонця», і багатство французької літератури. Специфічні якості французької мови, її виразність, точність і усталеність, суворі синтаксичні правила, великий словниковий запас зробили цю мову основною мовою міжнародного права, мовою дипломатів.

В Австро-Угорській імперії питання торгівлі, руху капіталу та закордонні поїздки були в компетенції консулів. Оскільки поїздки здійснювались у різні куточки імперії, а розмови велися із людьми різного рівня, французької, як тодішньої дипломатичної мови, було не достатньо. Консул повинен був володіти німецькою, угорською, італійською. А також громадяни імперії очікували від нього володіння місцевої мови, переважно слов'янської. У дипломатичній службі домінували вихідці із дворянських родин, оскільки вони вивчали французьку мову в батьківському домі, володіли також німецькою, а «з молодих років чули у щоденному вжитку переважно одну з національних мов, тому що вони від Богемії до Хорватії, чи від Галичини до Трентіно мали свої маєтки і серед прислуги та покоївок з простого населення чули місцеві мови» [6, с. 132]. Проте цього було не достатньо. У 1753 році керівник Державної канцелярії князь Венцель Антон фон Каунітц запропонував Марії Терезії заснувати у Відні академію, де навчати молодих людей перекладацького фаху. Академія давала не лише знання мови, а й випускала майбутніх представників монархії за кордоном, переважно на Близькому Сході. Вихованці вивчали переважно 7 обов'язкових мов. Після розпаду Австро-Угорської імперії багато випускників цієї академії продовжили свою дипломатичну кар'єру в різних закордонних службах.

У XX столітті значно розширилися міжнародні контакти. Тому в 50-их роках XX починає стрімко розвиватись сучасна теорія перекладу. Поштовхом для її розвитку послужили різкі зміни у перекладацькій практиці, що відбулися в середині минулого століття і відповідно громадський інтерес до цієї діяльності. Однією з головних причин цих змін виявилася друга світова війна і прямо або побічно пов'язані з нею подальші політичні події. Війна викликала переміщення по всьому світу величезних багатомовних людських потоків. Здебільшого ці переміщення вимагали мовного посередництва. Перекладачами ставали люди, які дещо володіли мовами інших народів. Багато видатних філологів, літераторів, журналістів, які до того мали досвід перекладу художньої, наукової, суспільно-політичної літератури, виявилися залучені в сферу зовсім іншого перекладу – військового. Представники різних національностей, ставши військовими перекладачами, зіткнулися з незвичними умовами перекладу, з новими для них мовними жанрами і типами текстів, а також з особливими вимогами до перекладу. Вони змогли інакше оцінити такі основні категорії перекладу, як адекватність, еквівалентність, точність, вільність, буквальність. Затребуваність перекладацьких кадрів зажадала прискореної та інтенсивної підготовки молодих фахівців. Для цього були необхідні найбільш ефективні методики навчання іноземних мов і перекладу в особливих, «закритих умовах», коли не могло навіть мови йти про зарубіжні мовні стажування.

Усі ці міжнародні обміни, незалежно від їхніх цілей і значимості для історії, спричинили за собою бурхливий ріст перекладацької діяльності, для виконання якої потрібно було підготувати величезну кількість перекладачів. Переклад вийшов за

межі кустарництва і поступово набув статусу масової професії. Інтенсивна підготовка професійних перекладачів іноді в дуже стислі терміни показала необхідність глибокого теоретичного осмислення основних проблем перекладу як інтелектуальної діяльності особливого роду. Масовий характер підготовки перекладачів зажадав не тільки вдосконалення методики навчання перекладу, ретельної і глибокої розробки теоретичних проблем перекладу, а й іншого погляду на особистість перекладача. Раніше, коли в якості перекладачів зазвичай виступали філологи з великими знаннями, які володіли багатьма мовами, «вправлялися» у різних видах перекладу і, таким чином, самостійно розвивали перекладацькі навички, можна було говорити про плеяду талановитих перекладачів-самоучок. У нових умовах виростає армія навчених професіоналів, що мають, однак, вузьку спеціалізацію, як із мов, так і у сферах комунікації, професія перекладача стає масовою. Перекладачі намагаються підвищити свій соціальний статус. Вони починають об'єднуватися у творчі спілки, професійні організації, видавати свої органи друку.

Особливо гостро постала потреба в перекладачах після другої світової війни, коли виникли такі міжнародна організації, як ООН та НАТО. Оскільки початкових дипломатичних мов – англійської та французької – уже не вистачало у міжнародній політиці, фах перекладача конференцій став самостійною професією. Вперше перекладачі конференцій працювали у 1919 році на Паризькій мирній конференції, але тоді це були не фахові перекладачі, а юристи, дипломати, журналісти, які володіли знаннями мов. Проте прийнято вважати, що датою народження синхронного перекладу, як професійного виду діяльності, є Нюрнберзький процес над нацистськими військовими злочинцями, який проходив з 20 листопада 1945 по 1 жовтня 1946 року в Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі (Німеччина) [8]. У Нюрнберзі працювали дві команди: радянська команда перекладачів і команда союзників, що складалася головним чином з американців. Керував синхроністами перекладач президента Айзенгауера – полковник Л. Достер. Відомими перекладачами були: Зонненфельдт Р., Восленський М., Грінберг Л.

У 1947 р. Секретаріат ООН придбав першу портативну установку синхронного перекладу. Між 1948 і 1951 рр. в Секретаріаті ООН йшла боротьба між прибічниками послідовного і синхронного перекладу. Незважаючи на деякі переваги послідовного перекладу, синхронний переклад перемаг. Це було природно, оскільки синхронний переклад дозволяв економити час, майже не витратити додаткового часу на переклад. У наш час практично немає таких міжнародних конференцій за участю представників декількох країн, де не застосовувався б синхронний переклад.

У ході розширення Європейського Союзу перекладачі мають такий попит, як ніколи раніше, оскільки ЄС закріплює за державами-членами право під час усіх офіційних зустрічей висловлюватися письмово та усно своєю рідною мовою. «Directorate-General for Translation» (DGT) Європейської Комісії – це найбільша перекладацька служба світу. Вона розташована у Брюсселі та Люксембурзі і завдяки приблизно 560-тьом штатним перекладачам та 300-тьом – 400-тьом вільним перекладачам забезпечує щоденне порозуміння серед делегацій 27 держав-членів. Перекладацька служба виконує переклади для Європейської Комісії на усі офіційні мови ЄС. У 2005 р. обсяг перекладів DGT становив 1.324.231 сторінок. У повсякденній роботі Європейська комісія використовує три робочі мови: англійську, французьку та німецьку. Лише документи на останньому етапі опрацювання

перекладають усіма 23-ма офіційними мовами. На теперішній час постала особлива потреба у перекладачах англійської, французької та німецької мов. Це пов'язано з тим, що у наступні десять років 50 % перекладачів цих трьох робочих мов ідуть на пенсію, оскільки більшість з них розпочали свою роботу у 1970-их – 80-их роках [4].

Хто ж вони ці люди, які переважно повинні залишатись в тіні? Яка їхня роль у сьогочасному світі?

Багато дослідників стверджують, що соціальний статус професії перекладача і сьогодні є недостатньо високим. Часто замовники недооцінюють роботу перекладача і сам переклад, стверджуючи, що взявши словник, могли б і самі краще перекласти. Багато перекладачів самі недооцінюють свою працю і дозволяють собою маніпулювати. Часто беруться за письмові переклади, які потрібно виконати у дуже стислі терміни, працюють довше, аніж було погоджено із замовником, а під час перерв на усних перекладах ще виконують письмові переклади, про які, звичайно, не йшла мова раніше і, які зазвичай не будуть додатково оплачені. Є і такі перекладачі, які соромляться своєї діяльності як перекладача і, представляючись, наголошують, що вони викладачі, редактори тощо, а переклад, особливо усний, є лише засобом додаткового заробітку. Тому потрібно працювати над зростанням самооцінки у перекладачів і змінювати сприйняття нашим суспільством ролі перекладача, висвітливши труднощі цієї професії і возвеличивши значення перекладу під час дипломатичних переговорів. Для цього потрібно проаналізувати, що таке переклад, якими є вимоги до перекладачів, як працювати з перекладачами.

Існує безліч визначень терміна переклад. За Виноградовим В.С. «Переклад – це особливий, своєрідний і самостійний вид словесного мистецтва» [2]. За лічені секунди усний перекладач повинен вловити зміст сказаного і перекодувавши його іншою мовою, висловити мовними засобами і уже стежити за подальшим потоком мови, щоб вловити наступне речення.

Таким чином, вимоги до перекладачів є дуже високими. Самі знання мов є цілком не достатніми для такої роботи. Перекладачі повинні досконало володіти не лише засобами комунікації, а й мати точне відчуття мови та вміння концентруватись на різних речах водночас. У дослідженні Всесвітньої організації охорони здоров'я професію перекладачів конференцій визначили третьою за рівнем стресу після професії пілота реактивного літака та авіадиспетчера. Перекладачі повинні долати, як фізичні, так і психологічні навантаження.

Перекладацька практика значно випередила теорію перекладу. Переклад виник у зв'язку з суспільною потребою в ньому, і перекладачі робили свою справу більш-менш успішно, не чекаючи пояснень перекладу з теоретичної точки зору. Відсутність теоретичних робіт у галузі перекладу і самої науки, у рамках якої вони могли з'явитися, не означало, що не робилося жодних спроб міркувати про сутність, цілі і способи здійснення перекладацької діяльності. У своїй роботі перекладач постійно стикався з необхідністю вибирати між різними варіантами перекладу, вирішувати, що у перекладному тексті є найбільш важливим і має бути обов'язково передано, віддавати перевагу тому чи тому способові подолання труднощів, що виникали. Хоча в більшості випадків такий вибір робився інтуїтивно, все ж часом перекладач намагався осмислити й пояснити свої переваги. Нерідко такі переваги формулювалися у вигляді «принципів перекладу», які перекладач викладав у передмові до

своїєї роботи, або відстоював пізніше, часто у відповідь на критичні зауваження на свою адресу.

Таким чином, виникала потреба сформулювати певні постулати перекладацької етики і першими теоретиками перекладу стали самі перекладачі. Вийшли публікації таких відомих перекладачів як А. Паго, П. Палажченко, Г. Мірам, А. Чужакін. У 1999 видано посібник з проблем перекладу «Handbuch Translation».

У своїх працях перекладачі намагаються сформулювати нормативну теорію перекладу, викладаючи ряд вимог, яким повинен був відповідати гарний переклад або хороший перекладач. Французький перекладач Етьєн Доле вважав, що перекладач повинен дотримуватися наступних п'яти основних принципів перекладу:

1. він повинен досконало розуміти зміст тексту, що перекладається і намір автора, якого перекладає;
2. він повинен досконало володіти мовою, з якої перекладає, і настільки ж чудово знати мову, на яку перекладає;
3. перекладач повинен уникати тенденції перекладу слово в слово, бо це спотворило б зміст оригіналу і згубило б красу його форми;
4. перекладач повинен використовувати в перекладі загальноживані форми мовлення;
5. правильно вибираючи і маючи в своєму розпорядженні слова, перекладач повинен передати загальне враження, вироблене оригіналом у відповідній «тональності».

Ще одним важливим пунктом для доброго перекладу є знання фаху, теми, на яку вестиметься бесіда чи проводитиметься конференція. Інтенсивна підготовка до роботи стоїть тут на першому місці. Потрібно вивчити тему та відповідний словниковий запас. А теми можуть бути вкрай різноманітними: техніка, політика, економіка, культура, мистецтво тощо, оскільки перекладачі працюють на різного виду міжнародних конференціях: засідання мультинаціональних організацій та інституцій, технічні та наукові конгреси, прес-конференції, ярмарки та виставки, ділові переговори, політичні розмови, презентації підприємства чи продукції.

Перекладач повинен відмінно володіти іноземною мовою. Але передусім він повинен досконало знати свою рідну мову і бути загалом ерудованою начитаною людиною, яка постійно здійснює самоосвіту і стежить за цікавими та загальними подіями у світі.

Перекладач повинен дотримуватися певних моральних принципів. За Алексєвою [1, с. 16] основні правила перекладацької етики або як їх ще називають «моральний кодекс перекладача» включає такі пункти:

1. Перекладач не співрозмовник і не опонент клієнта, а *транслятор*, який перевиражає усний чи письмовий текст, створений на одній мові, у текст іншою мовою.
2. Із цього випливає, що *текст* для перекладача є *недоторканим*. Перекладач не має права на власний розсуд змінювати текст під час перекладу, скорочувати його чи розширювати, якщо замовник не ставив додаткового завдання адаптації, вибірки, додавань тощо.
3. Під час перекладу перекладач за допомогою відомих йому професійних дій завжди намагається максимальною мірою передати *інваріант* вихідного тексту.
4. У деяких випадках у ситуації усного послідовного чи синхронного пере-

кладу перекладач виявляється особою, наділеною також і *дипломатичними* повноваженнями (наприклад, під час перекладу висловлювань великих політиків при міжнародних контактах). Якщо ці дипломатичні повноваження за перекладачем визнані, він має право погрішити проти точності вихідного тексту, виконуючи функцію допоміжної особи у підтримці дипломатичних відносин, перешкоджаючи їхньому ускладненню, проте при цьому не зобов'язаний захищати інтереси якоїсь однієї сторони.

5. В інших випадках перекладач не має права втручатися у стосунки сторін, так само, як і виявляти особисту позицію щодо змісту тексту, що перекладається.

6. Перекладач зобов'язаний зберігати конфіденційність стосовно змісту матеріалу, який він перекладає і без потреби не розголошувати його.

7. Перекладач зобов'язаний відомими йому способами забезпечувати високий рівень компетентності у сферах мови оригіналу, мови перекладу, техніки перекладу і тематики тексту.

8. Перекладач має право вимагати усіх необхідних умов для забезпечення високого рівня перекладацької компетентності, в тому числі і відповідних умов для своєї праці (у разі усного перекладу – надійності транслявальної апаратури, за необхідності – зниження темпу мовлення оратора; у випадку синхронного перекладу – надання промов ораторів заздалегідь, перерв у роботі для відпочинку тощо, під час письмового перекладу – надання довідкової та іншої літератури до теми).

9. Перекладач несе відповідальність за якість перекладу, а у випадку, якщо переклад художній чи публіцистичний, має на нього авторське право, захищене законом, і під час публікації перекладу його ім'я обов'язково повинно бути вказане.

Таким чином, перекладач повинен адаптуватись до ситуації, в якій він опинився. Оскільки він виконує роль транслятора, він повинен бути непомітним як особистість, не відволікати на себе увагу, а лише передавати інформацію. Перекладач не має права емоційно реагувати на промову, відтворювати жести чи інтонацію мовця. Голос перекладача повинен залишатись спокійним, чітким, впевненим і врівноваженим.

Розрізняють такі види усного перекладу:

- *Синхронний переклад.* Це особливий вид перекладу, що вимагає відповідних навичок та вмій, блискавичної реакції, відмінної дикції, доброго знання тематики виступу, володіння певною термінологією та здатності «слухати й говорити одночасно». У той самий час якісний синхронний переклад вимагає тривалої підготовки, причому не лише студіювання очікуваних текстів виступів, їхнього попереднього письмового перекладу, але й продуманої організації приміщення, його устаткування всім необхідним обладнанням та ін. Цей вид перекладу найбільше підходить для великих заходів, під час яких розмовляють багатьма різними мовами. Перекладачі перебувають у звуконепроникних кабінках. Для здійснення перекладу вони використовують навушники з мікрофоном. Оскільки така діяльність вимагає найвищої концентрації, перекладачі переважно працюють по двоє і змінюють один одного у певні проміжки часу, як правило кожні 15-20 хвилин. Згідно з правилами (наприклад, ООН) синхроніст повинен перекладати тільки на рідну мову. Проте цього правила рідко дотримуються.

Складність такого перекладу є цілком очевидною для кожного. Фахівці ж звертають увагу на наступні фактори, які визначають складність синхронного

перекладу: психофізіологічний дискомфорт, який пов'язаний з тим, що потрібно і говорити, і слухати одночасно; психічне напруження пов'язане з тим, що доповідача не можливо зупинити і неможливо попросити повторити сказане; психічне навантаження, пов'язане з великою аудиторією слухачів і складністю виправити помилку перекладу; психофізіологічне навантаження, пов'язане з швидким темпом мови, синхроніст повинен говорити швидко, інакше «відстане» від доповідача.

Оскільки доповідачі часто не враховують роботу перекладача, синхроніст повинен бути морально і професійно готовим до того, що доповідач може говорити дуже швидко і навіть читати текст своєї доповіді, що вимова доповідача може бути нечіткою і нестандартною, що доповідач може використовувати нестандартні скорочення або ж професійний жаргон.

- *Послідовний переклад.* Послідовний переклад є найбільш виправданим вибором для роботи невеликих груп, наприклад, під час ділових переговорів, відвідування торгових виставок і т.д. Після двох чи трьох речень промовець робить паузу, надаючи перекладачу можливість перекласти сказане. Як правило, перекладач сидить зліва від особи, що веде переговори. У перервах, на прийомах перекладач постійно супроводжує особу, що веде переговори та перекладає йому те, що сказав іноземець. Для переговорів, зустрічей, супроводу, прес-конференцій тощо на двох робочих мовах достатньо одного перекладача.

Послідовному перекладачу необхідний тренінг усного сприйняття, тобто аудіювання, тренінг пам'яті, активне володіння ораторським мистецтвом.

Не потрібно під час послідовного перекладу перекладати речення за реченням, перебиваючи мовця. Потрібно дати йому можливість дійти до логічної паузи. Слухаючи текст, перекладач повинен робити нотатки перш за все того, про що говориться і що про це говориться, а потім навколо цього додавати додаткові атрибути. Тоді на основі цих записів перекладач зможе не копіювати того, хто виступає, а в більш природній для слухача формі передати суть сказаного. Якщо є така необхідність, можна і потрібно перепитати щось, уточнити. Прямий контакт перекладача з доповідачем – це перевага послідовного перекладу і нею потрібно користатись.

- *«Нашиптування».* За такого типу усного перекладу перекладач тихо перекладає слухачеві сказане. Перевага такого перекладу полягає у мобільності перекладача та слухача. Проте є й недоліки такого перекладу: часто учасники відволікаються шепотінням перекладача та і для самого перекладача акустичні умови часто несприятливі. Окрім того, перекладач часто повинен сидіти у незручній позиції і цим самим перевантажує свій голос. Кількість учасників, для яких виконується такий переклад, має бути не більше двох осіб.

Г.Е. Мірам проводить таку аналогію [3, с. 37]. Він порівнює усний переклад (як послідовний, так і синхронний) з такою досить реальною ситуацією, коли ви комусь розповідаєте про те, що бачите з вікна поїзда, який швидко рухається. При цьому розповідь про те, що ви бачите поруч із полотном залізничної колії (про те, що швидко пробігає і зникає) буде моделлю синхронного перекладу, а розповідь про той пейзаж, який повільно виринає перед вами вдалині, – хороша модель послідовного перекладу. Близько перед вами швидко пробігають окремі деталі і частини ландшафту і по окремих фрагментах ви реконструюєте ціле. Так і при синхронному перекладі ви чуєте фрагменти речень і реконструюєте речення, але

відразу його не «озвучуєте». Щоб не відстати, заздалегідь робите «заготовки» з можливих варіантів. Вдалині ви не розрізняєте окремі деталі, окрім цього, ви бачите так багато предметів відразу, що не можете запам'ятати все і, розповідаючи, ви на основі цілого реконструюєте деталі. Так і під час послідовного перекладу. Ви сприймаєте відразу великий текст і, перекладаючи його, точно відтворюєте його основні, ключові положення, а зв'язки, «деталі», як правило, передаєте своїми словами, тобто під час послідовного перекладу на основі цілого реконструюєте деталі. Інакше кажучи, під час послідовного перекладу перед нами послідовно розгортається контекст і, опираючись на фонові знання та ситуацію, ми вибираємо необхідне значення і передаємо його засобами іншої мови. Під час синхронного перекладу перед нами пробігають елементи контексту і ми зліплюємо їх в єдине також на основі ситуації та фонових знань. І найбільша відмінність синхронного перекладу від послідовного полягає в тому, що під час синхронного перекладу потрібно перекладати відразу і, якщо потім виявиться, що перекладач помилився, нічого вже неможливо виправити. Тому на такого виду перекладу такими важливими є ситуація та базові знання.

«Професія перекладача, як відомо, схожа з професією актора» [3, с. 78]. Перекладач, який виконує послідовний переклад, часто стоїть перед великою аудиторією, на нього, як і на актора, спрямовано багато поглядів, тому він повинен завжди думати, як себе поводити, як одягнутись, де сісти чи стати. У перекладача, як і в актора, повинен бути зв'язок з аудиторією. Вона повинна розуміти, що каже перекладач, а перекладач повинен відчувати ставлення аудиторії до його слів. Проте є і значна відмінність між цими професіями: актор вживається в роль, відчуває себе, як персонаж, якого він грає, перекладачу ж не можна копіювати доповідача. Він повинен бути відстороненим від образу того, кого перекладає. Перекладач повинен бути завжди нейтральним, незалежно від емоцій того, хто виступає. Особливо це стосується перекладу жартів доповідача. З них не можна сміятись перекладачеві ще до перекладу, та й після їх перекладу необхідно поводитись стримано. Перекладач не має права забувати, що він є посередником і ці жарти призначені не для нього. Це ж стосується й інших емоцій доповідача (злості, образи, обурення). Вони спрямовані не на перекладача, тому їх не потрібно поділяти і передавати.

Від кваліфікації перекладача часто залежить атмосфера та успіх переговорів. Під час прийомів, за яких учасників розсаджують за раніше визначеним планом, перекладач звичайно сидить безпосередньо біля господаря та основного гостя. Бувають випадки, коли перекладачі є від обох сторін. У цьому випадку перекладач кожної сторони перекладає мову свої представників. Перекладач-професіонал грає ключову роль для встановлення духу співробітництва, він виступає не лише як філолог, а й як країнознавець, що дає можливість використати його знання, як для перекладацької роботи, так і для налагодження довірчих відносин із партнерами.

Спілкуючись через перекладача, необхідно дотримуватися таких правил:

- говорити повільно, чітко формулюючи думки, не допускати можливості двозначного тлумачення сказаного;
- вимовляти потрібно не більше однієї-двох пропозицій поспіль, враховуючи, що утримати у пам'яті, ще й перекласти більше матеріалу перекладач неспроможний;
- не можна супроводжувати своє мовлення приказками, ідіоматичними зворотами;

тами, цитуванням віршів. Перекладання їх іншою мовою вимагає тривалої праці та часто неможливе під час динамічної розмови. Неточний переклад здатний зіпсувати атмосферу переговорів, оскільки наші прислів'я і приказки іншою мовою можуть придбати двозначного значення, ба навіть образливого змісту;

- необхідно враховувати реакцію партнерів, і негайно вживати заходів, якщо складається враження, що вони розуміють вас неправильно. Перекладач, своєю чергою, може у разі потреби попросити будь-яку зі сторін пояснити думку простішими словами чи повторити фразу ще раз;

- напередодні переговорів необхідно виділити тривалий час для роботи з перекладачем, щоб якнайдетальніше ознайомити його з темою перекладу, пояснити термінологію що буде використовуватися. Доповідь, презентації та інші письмові матеріали повинні передаватися перекладачеві для ознайомлення за день-два до виступу. І останнє, немає перекладачів, які без підготовки однаково добре оперують медичною, технічною, і будь-якою іншою термінологією.

- по закінченню переговорів необхідно подякувати перекладачеві.

Завдання перекладачів бути посередником не лише між мовами, а й між різними культурами та звичаями. Це означає для перекладача знати країну, людей, їхні традиції, історію та культуру. Оскільки, перекладач повинен вміти не лише тлумачити, те що було сказано, а передовсім, те, що малось на увазі.

Для ефективної організації перекладу можна скористатися порадами члена комітету Гарвардської програми з проведення переговорів Д. Селекьюза [9]. Суть їх полягає ось у чому:

- Делегація, яка уповноважена вести переговори, повинна мати свого перекладача. Не покладайтесь на послуги перекладача своїх партнерів, якщо жоден з членів вашої команди не володіє офіційною мовою переговорів.

- Перед початком переговорів проведіть коротку бесіду з перекладачем, поясніть йому суть і мету переговорів, ваші вимоги до перекладу. Стережіться перекладачів, які внаслідок своїх особистих інтересів чи егоїзму намагаються заволодіти перебігом переговорів чи направити їх по своєму руслу.

- Говорити слід невеликими реченнями, чітко виражати свої думки і не забувати про паузи, необхідні для перекладу сказаного. Завчасно обмірковуюте свої висловлювання, робіть їх максимально зрозумілими, уникайте скорочень і спеціальної термінології.

- Праця перекладача важка і відповідальна, тому час від часу давайте йому можливість відпочити. Перекладач може або бути бездоганною лінзою, або стати засміченим фільтром.

- Ставтесь до перекладача з повагою, достойною професіонала. Якщо у вас зав'яжуться дружні стосунки з перекладачем своїх партнерів, він може надати багато корисної інформації про своїх наймачів. Свої зауваження про якість перекладу, щоб уникнути непорозумінь під час переговорів, робіть після їх закінчення.

- Якщо з'ясується, що переклад було зроблено неправильно і присутні хибно зрозуміли доповідача, то йому необхідно повторити свою думку такими простими словами, які будуть ліпше перекладені і стануть зрозумілими для слухачів.

Як загальний висновок можна сказати, що переклад як інтелектуальна діяльність складний не лише сам по собі, а його складність підсилюється ще наступним: під час перекладів майже завжди неминуче присутня екстремальна стресова ситуа-

ція; відсутня єдина надійна і практично реалістична теорія та методологія перекладу; відсутність механізму обліку і накопичення перекладацького досвіду. Тому перекладач не лише людина-невидимка але і майже завжди першовідкривач. Звичайно ж перекладачі мають словники, але специфіка професії полягає в тому, що жоден словник не дає гарантії якості перекладу.

Окрім цього, складність професії перекладача поглиблюється тим, що ця професія дуже індивідуальна. Схоже, як актор, який повинен сам на сам виступати перед глядацьким залом, перекладач повинен також покладатись лише на свою майстерність і вміння. У своїх помилках він не може звинувачувати колег по роботі і долати труднощі він повинен самостійно.

На перекладача припадають також складні фізичні навантаження. Постійно потрібно вирішувати складні інтелектуальні завдання, перебуваючи при цьому в стані нервового навантаження, часто стресу. Чого, наприклад вартують 4-5 годин послідовного перекладу дискусії з десятком учасників або декілька годин синхронного перекладу доповідей у кабінках.

Отже, професія перекладача складна, втомлива, нервова. Проте, не зважаючи на це все, цікава. Ніяка інша професія не ставить перед тобою щохвилини стільки невирішених проблем, які потрібно вирішити, і ти їх завжди вирішуєш: коли краще, коли гірше. Ніяка інша професія не дасть тобі таку унікальну можливість спостерігати за різними людьми в різних ситуаціях, а ти при цьому залишаєшся в тіні і не задіяним до їхніх проблем. Завдяки цій професії можна знайомитись з великою кількістю людей, побачити багато чужих країн, довідатись про інші звичаї і при цьому постійно самовдосконалюватися: пізнавати світ і тренувати мову, як рідну, так і іноземну.

Перекладачів завжди можна побачити поряд із найвідомішими політиками. Усі, навіть високоповажні особи прислухаються до їхнього голосу. Президент Франції Франсуа Мітеран ставав невпевненим, коли у розмові з англійськомовними державними діячами не брав участі Крістофер Тієрі. Сама присутність перекладача Гайнца Вебера заспокоювала Гельмута Коля. Коли Вебер йшов на пенсію, Г. Коль влаштував для нього прощальний банкет на 500 осіб. Міттеран нагородив Тієрі високим орденом [5, с. 307]. Багато політиків, дипломатів сьогодні самі володіють багатьма іноземними мовами, але, як зазначає канцлер Німеччини Ангела Меркель, яка знає російську та англійську мову: «З метою безпеки на всіх політичних розмовах, як правило, присутній перекладач» [7].

Усі важливі події на планеті без перекладачів просто неможливі. Недарма відомий лінгвіст Л. Дж. Келлі сказав: «Без перекладу немає історії світу».

Список використаних джерел:

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика / И.С. Алексеева. – СПб.: СОЮЗ, 2001. – 285 с.
2. Виноградов В.С. Лексичні питання перекладу художньої прози / В.С. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1978. – 350 с.
3. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик / Г.Э. Мирам. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160 с.
4. Der EU gehen die Dolmetscher aus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kleinezeitung.at/nachrichten/politik/eu/2287362/eu-gehen-dolmetscher.story>. – 07/02/2010.
5. Fleischmann E. Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft / E. Fleischmann, W. Kutz, P. Schmitt. – Tübingen: Gunter Narr Verlag Tübingen, 1997. – 616 с.

6. Goretzky T. Diplomaten- und Konsularausbildung in der Österreich-Ungarischen Monarchie / T. Goretzky. – Budapest: Öl Kontinents, 2008. – С. 131–141.
7. Verband der Konferenzdolmetscher im Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e. V. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://konferenzdolmetscher-bdue.de/de/weblog/wann-angela-merkel-auf-dolmetscher-zurueckgreift#comments>
8. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.kriegsverbrecherprozesse.nuernberg.de/verlauf/index.html>
9. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.biglibrary.com.ua/book/21_Etika_dilovogo_spilkyvannya/1667_141_Oficiina_mova

К.филос.н. Коляда Н.А.

Южный Федеральный Университет, Ростов-на-Дону, Российская Федерация

СНЯТИЕ ТРУДНОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ

Народная мудрость гласит, что отсутствие общего языка ослабляет силу людей. Перевод с одного языка на другой – это деятельность, в процессе которой переводчик осмысливает речь человека, смысл которой проходит через призму его мировоззрения, мироощущения и мировосприятия, и затем передается реципиенту. Но переводчик при всей своей искусности не может точно передать интонацию голоса, восклицание, выражение лица говорящего. Отсутствие общего языка затрудняет широкое международное сотрудничество. Научному работнику, например, непосильно знать все языки, на которых идет поток информации в интересующей его области, несмотря на то, что имеются переводы, так как перевод научного текста требует не только знание языка, но и знаний предмета, о котором идет речь, владения терминологией, то есть требует компетенции в соответствующей отрасли науки.

В последнее время особенно возрос интерес к многоязычью, которое стало нормой общения во многих странах, неразрывной частью жизни народов. Вопросы полилингвизма, перспективы его развития обсуждаются на многих научно-практических конференциях. Именно полилингвизм рассматривается сейчас как компонент экономической культуры, владение иностранными языками как двигатель карьеры, необходимый большинству деловых людей для общения, переписки, чтения профессиональной литературы. Многие учёные считают, что полилингвизм сможет обеспечить широкий спектр взаимодействия и взаимоприсвоения достижений человечества, пользование более мощным культурным наследием всех цивилизаций.

Иными словами, и поиск общего языка, и достижение условий полилингвизма становятся неотъемлемым фактором в нашей жизни и в ее повседневности. Однако мы вынуждены отбросить все иллюзии и признать, что если это и произойдет, то в необозримом будущем. Сегодняшний день диктует свои требования, а именно – обучать молодых специалистов пониманию научных текстов (в узкой специальности) и владению переводом этих текстов. Перевод с одного языка на другой все еще остается на современном этапе важнейшим фактором не только сближения народов, промежуточным и посредствующим звеном, особым «каналом» общения между людьми, но является необходимой компонентой в сфере профес-

сиональной деятельности специалиста, мощным «мостом», позволяющим специалисту быть в курсе любых научных открытий.

Трудности, возникающие при переводе научно-гуманитарных и особенно философских текстов, распространяются не только на все уровни языка (в частности, лексические, синтаксические), но и на понятийный уровень.

Первая трудность, с которой сталкивается преподаватель иностранных языков в неязыковых вузах, – это слабая школьная подготовка не только по иностранному языку, но и общеобразовательная вообще, и крайне плохие знания родного русского языка. Но ведь изучение иностранного языка не обходится без опоры на родной язык. Снятие этой трудности является дополнительной «нагрузкой» для преподавателя иностранного языка, которому приходится восполнять недостатки школьного образования, чтобы выполнить социальный заказ по подготовке специалиста.

Как показывает практика, именно незнание «азов» грамматики вызывает значительные трудности в овладении иностранным языком, является источником многочисленных ошибок, как в устной, так и в письменной речи. Для немецкого языка характерна так называемая рамочная конструкция, при которой строго фиксируется порядок слов, изменения которого несет определенные изменения при переводе. Это касается в первую очередь изменения положения сказуемого в придаточных предложениях. Появляется необходимость объяснять, почему следует «видеть» все предложение в целом, прежде чем начинать перевод. Во-первых, в русском языке такой структуры нет, и это вызывает у студентов трудность, так как это оказывается непонятным и непривычным, во-вторых, разъяснению подлечит и то, что глагол управляет падежами остальных членов предложения и от его перевода зависит правильное распределение взаимосвязей всего высказывания.

Синтаксис немецкого и русского языков имеет некоторые сходства. Равным образом это касается и пунктуации. При переводе текстов с немецкого языка на русский пунктуация оказывает существенную помощь, которую полностью игнорируют студенты в силу отсутствия их знаний, как синтаксиса, так и пунктуации родного языка. Появляющаяся трудность при этом заключается в том, что приходится «ломать» стереотип «линейного» перевода, т.е. последовательный перевод слово за словом, что неприемлемо для структуры немецкого предложения. Необходимо постоянно обращать внимание студентов на то, в какой связи стоит запятая, что обособленно при этом и в какой последовательности следует переводить, чтобы предложение приобрело, как смысл, так и соответствовало нормам родного языка. Особым препятствием при переводе являются распространенные определения в немецком языке, соответствующие русским необособленным причастным оборотам. Именно здесь необходимо учитывать тот факт, что нельзя переводить слово за словом, а приходится делать «скачки» по предложению, увидеть определяемое слово и дать правильный перевод всему обороту. Поэтому перевод «с листа» включает в себе трудность в том, что необходимо охватить первоначально все предложение, чтобы произвести качественный перевод. Следует отметить, что научный текст на русском языке изобилует причастными оборотами, которые менее употребительны в немецком языке. При переводе же с русского языка на немецкий язык происходит замена причастных оборотов (как обособленных, так и необособленных) придаточными предложениями опре-

делительными. Примером этому являются переводы текстов по философским, юридическим, психологическим, историческим и другим гуманитарной направленности проблемам.

Научный текст на немецком языке наделен большим количеством инфинитивных конструкций, что отсутствует в русском языке. При переводе таких конструкций используются (особенно специалистами в названных областях) чаще всего деепричастные обороты, которыми студенты вузов также не владеют. Необходимо в первую очередь проработать данный грамматический материал русского языка, чтобы помочь студентам при переводе текстов по их узкой специальности.

Таких несоответствий существует много, и есть необходимость указывать на них и тщательно над ними работать при обучении студентов переводу научных текстов.

Третья трудность при переводе научных текстов связана с правильным выбором лексических единиц, терминов по соответствующей специальности. Проблема заключается в том, что, во-первых, студенты еще мало разбираются в своем предмете, так как изучение иностранного языка приходится на первые 3–4 семестра, когда еще мало изучаются специальные дисциплины, во-вторых, на изучение иностранного языка отводится катастрофически малое количество часов. Программа же вузовского обучения иностранному языку требует от студентов навыков владения чтением и перевода текстов по специальности при использовании словарей, а также без их привлечения. Многозначность слов и терминов редко приводит студентов в замешательство, так как их не обучали в школе, как следует пользоваться словарем, как происходит выбор нужного эквивалента. Как правило, студент даже не задумывается над тем, какое значение подходит для перевода того или иного слова. Студент тупо выбирает первое же значение слова из множества предлагаемых лексических единиц и использует его при переводе, что порой крайне искажает весь смысл текста. Особое место в этой связи занимает перевод философских текстов, где необходимо вникнуть в содержательную сторону материала, чтобы не исказить суть высказывания того или иного автора, ученого. Для снятия этих трудностей проводится тщательная работа по разъяснению выбора соответствующего эквивалента, разъяснению необходимости вчитаться в текст, выяснять, разобраться, о чем идет речь, чтобы решиться на отбор соответствующего значения.

Итак, возникает следующая трудность, связанная с пониманием смысла текста, пониманием, которое имеет многоуровневый характер.

Во-первых, это передача готовых смысловых структур и значений (декодирование и закодирование текста) – лингвистическое понимание, то есть усвоение смысла и значений языковых выражений. Этим первым уровнем понимания, к сожалению, ограничиваются студенты при переводе текстов по соответствующей специальности.

Во-вторых, задачей при обучении переводу текстов по специальности становится, таким образом, направлять студентов не на простое, механическое соотношение слов и выражений одного языка другому, а стремиться, при этом, понять суть излагаемого материала, соотнося его к определённой предметной и общественной ситуации, в которой создаётся иноязычный текст.

В-третьих, приступая к переводу определённого текста, студента необходимо

сориентировать на то, чтобы автор текста ему был знаком, относительно его воззрений и его научных изысканий.

Иными словами, необходимо направлять студентов при переводе научных текстов воспринимать текст в целом, вникать в первую очередь в содержание, а не в форму текста.

Проблема понимания занимает все больше и больше центральное место не только в филологической, но и в философской герменевтике, которая, по мнению ученых, сможет послужить созданию «пролегомен» к будущей философской теории перевода. Многими учеными подчеркивается необходимость пересмотра ключевых положений лингвистики перевода, так как они связаны с идеей эквивалентности и с тем, что первооснова процесса перевода носит языковой характер. При этом акцентируется, что лингвистическая парадигма изучения перевода не учитывает культурных и герменевтических аспектов перевода. Таким образом, переводческая проблематика не исчезает, а возрастает и требует новых осмыслений и изучений. Об этом свидетельствует и тот факт, что сравнительная литература делает перевод своим девизом.

Актуальні питання філології

К.филол.н. Абубакарова Б.М.

*Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет,
Российская Федерация*

ИМЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ И ЧЕЧЕНСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная работа представляет собой попытку сопоставительного изучения двух произвольно взятых языков в синхронно-сопоставительном плане, независимо от их родства и территориальной распространенности. Такими языками выступают английский и чеченский.

Прежде чем перейти к непосредственному анализу предмета изучения, хотелось бы отметить, что автор исходит из положения о том, что языковые различия разного уровня не могут препятствовать одинаковому восприятию окружающей действительности людьми разных национальностей. Мы разделяем мнение Г.В. Колшанского о том, что «национальное своеобразие семантического содержания языковых единиц не исключает возможности формирования сложных семных комплексов (в рамках словосочетания, предложения, текста), состоящих из таких «подкомплексов», которые по содержанию способны быть взаимно идентичными в разных языках. В силу объективной достоверности понятийной формы отражения национальное своеобразие семантической стороны языка не может рассматриваться как источник «субъективного элемента незнания» [1].

Исследование проводится в рамках теории частей речи.

Несмотря на несовпадения в количестве и группировке частей речи, выделяемых разными авторами даже в одном и том же языке, имя прилагательное выделяется всеми лингвистами в числе основных традиционных частей речи.

Авторы теоретической грамматики английского языка выделяют имя прилагательное на основе трех признаков: обобщенного грамматического значения, грамматической формы и синтаксической функции [2].

Обобщенным грамматическим значением прилагательного является обозначение признака, свойства или состояния.

Что касается грамматических форм, то это характерные суффиксы, устанавливающие морфологический статус прилагательного на словообразовательном уровне. Словоизменяемые формы присутствуют только при образовании степеней сравнения прилагательного.

Синтаксические функции прилагательного в английском языке включают его способность выступать в качестве определения (препозитивного или постпозитивного) и предикативного члена предложения.

Исследователи чеченского языка (Алироев И.Ю., Дешериев Ю.Д., Яковлев Н.Ф.) также отмечают, что имена прилагательные в чеченском языке характеризуются специфическими грамматическими формами и по своему значению выражают признак, свойство, качество предмета. Как и в английском языке, большинство авторов различают имена прилагательные качественные и относительные.

Однако ряд прилагательных в рассматриваемых языках не подпадает под такую классификацию, в связи с чем, в английском языке выделяют количественные прилагательные, например, *many, much, little, few, numerous, enormous* (Чахоян Л.П.). В то же время следует отметить, что в отношении первых четырех многие исследователи склонны относить их к разряду количественных местоимений.

Многие авторы подразделяют имена прилагательные в чеченском языке на три лексико-грамматических разряда: качественные, относительные и притяжательные. Различия между притяжательными и относительными прилагательными чеченского языка только лексические (притяжательные прилагательные обозначают признак по принадлежности предмета кому-то или чему-то), какие-либо формальные грамматические различия между ними отсутствуют.

Как отмечает А. И. Халидов, «... в чеченском языке границы между относительными и притяжательными прилагательными значительно менее определены, в своем оформлении и грамматических признаках это словоформы слабо дифференцируемые, а в семантическом отношении относительные прилагательные «со значением принадлежности и собственно притяжательные прилагательные дифференцировать еще труднее. Пример: в словосочетании *halqa" bāxam* словоформа *halqa* в зависимости от контекста может рассматриваться и как относительное прилагательное (*Halqa" bāxam ðieh kūjgalla dan dika govzančaš 'uööšu* «Для руководства народным хозяйством хорошие специалисты нужны»), и как притяжательное (*Halqa" bāxam šien tardella cunna* «Народа хозяйство/богатство своим показалось ему») [3].

Вслед за А.И. Халидовым принимается подход, согласно которому в чеченском языке выделяются качественные и относительные прилагательные, внутри которых выделяется особая группа с притяжательным значением.

Традиционно относительные прилагательные рассматриваются в рамках словоформ, соотносимых с формой родительного падежа существительных. Это касается относительных прилагательных, связанных с семантикой принадлежности.

Но здесь же следует рассматривать и относительные прилагательные, обозначающие признак по отношению к месту или времени, которые соотносятся с формой местного падежа существительных на -ра (например: Веданара «веденский», ломара «горный», хьалхалера «старинный, прошлый»).

Если рассматривать грамматические формы имени прилагательного в рассматриваемых языках, то следует отметить определенное сходство в наличии специфических для имени прилагательного суффиксов, устанавливающих морфологический статус прилагательного на словообразовательном уровне.

Несмотря на то, что сопоставляемые языки относятся к языкам разного типа (английский – аналитический, чеченский – синтетический), на словообразовательном уровне имя прилагательное в обоих языках проявляется сходным образом.

Так, в английском языке среди типов словообразования прилагательного выделяют три основных способа: суффиксальный (морфологический), словосложение (синтаксико-морфологический), образование прилагательных от причастий (например: a charming smile, a loving mother).

Наиболее продуктивными суффиксами прилагательного в английском языке являются следующие: романские суффиксы: -able (eatable, understandable), -ible (comprehensible, possible, feasible), -al (elemental), -ic + -al (typical, economical); германские суффиксы: -ed (bearded, buckled), -less (heartless, senseless), -y (sulky, catchy, shaky).

Если в более ранних работах в чеченском языке выделяли только суффиксальный и префиксально-суффиксальный способы образования имен прилагательных (Дешериев Ю.Д., Мациев А.Г., Яковлев Н.Ф.), то современные авторы выделяют четыре основных способа образования имен прилагательных: суффиксальный, флексийный (внутренняя флексия), адъективация причастий (даржина («разлившаяся»), декхна («прояснившийся»), композитный (йуьхькIай («с белым лицом, т.е. с честью»), (йуьхьIаьржа «с черным лицом», т.е. опозоренный).

Суффиксальный способ является основным и фактически единственным аффиксальным способом образования как качественных, так и относительных имен прилагательных чеченского языка.

Форманты, определяющиеся как словообразовательные суффиксы прилагательных, соотносятся со словоизменительными формантами имен существительных. На этом основании некоторые авторы полагают, что качественные прилагательные такого типа «представляют собой результат лексикализации падежных форм субстантивных основ с их формантами, т.е. эти прилагательные некогда выполняли функцию относительных прилагательных, но в результате дальнейшего развития языка перешли в разряд качественных прилагательных».

Основной набор суффиксов качественных прилагательных у приведенных авторов включает следующие суффиксы: -е, -хь, -ра, -ла, ха, -за, -а(н), -сиз//-саз:

-е кхераме «опасный» (от кхерам «опасность»), кхетаме «понятливый, сознательный» (от кхетам «сознание»);

-хь балехь «проблемный», забарехь «шутливый, шуточный»;

-ра Шелара «из Шали», бакхийра «большие, старые», кегийра «маленькие, молодые»;

-ха кьонаха стаг «мужественный человек»;

-за дегаза «принужденный, вынужденный», ойхьаза «непринужденный»;

-а тІуна «мокрый, сырой», лІуста «частый, густой»;
-сиз// -саз имансиз «неверный, бессовестный», сийсаз «уродливый, бесстыдный».

В отличие от английского языка, в котором имя прилагательное обладает весьма ограниченными словоизменительными возможностями (формы степеней сравнения, о чем мы будем говорить ниже), в чеченском языке, относящемся к флективным языкам, имя прилагательное склоняется и имеет следующие грамматические категории: категорию падежа, категорию грамматического класса и категорию числа.

Категорией грамматического класса обладают только некоторые качественные прилагательные: воккха(н) ваша «старший брат», йоккха(н) йиша «старшая сестра».

Категория числа представлена единственным и множественным числом, например, гота урам «узкая улица», гаттийн урамаш «узкие улицы».

Наличие маркированных форм степеней сравнения прилагательных характерно для обоих сопоставляемых языков. Как известно, в английском языке существуют синтетические морфологические формы, образованные с помощью суффиксов -er и -est (long – longer – longest) и формы, образованные с помощью слов more и most (significant – more significant – most significant), которые иногда называют аналитическими формами. Однако представляется более убедительным подход, согласно которому они интерпретируются как словосочетания, используемые для передачи грамматического значения степеней сравнения, поскольку они не достигли степени слитности аналитических форм глаголов. Кроме того, существуют словосочетания с less и least, передающие соответственно уменьшение степени качества.

Необходимо также отметить, что в английском языке степени сравнения прилагательных характерны только для качественных прилагательных. Они отсутствуют у относительных в их прямом значении, хотя в переносном значении изредка могут встречаться.

В чеченском языке степени сравнения могут также образовываться от качественных имен прилагательных. Но в отличие от английского языка, в чеченском, помимо сравнительной и превосходной степеней сравнения, выделяется еще и уступительная.

Сравнительная степень образуется с помощью суффикса -х. При этом конечный гласный основы утрачивает назализацию: лекха «высокий» – лекхах «выше».

Прилагательные в уступительной степени передают значение неполноты качества и соответствуют русским прилагательным с суффиксом -оват-, -еват-, например: мѓжѓ «желтоватый», сийно «синеватый» и английским прилагательным типа greenish, yellowish.

Превосходная степень прилагательного в чеченском языке оформляется только в виде словосочетания путем прибавления к прилагательным слов угар «самый, наиболее», тІех «чересчур», сов «слишком», вунѓ «очень». Например: уггар чехка говр «самая быстрая лошадь».

В обоих рассматриваемых языках основной синтаксической функцией прилагательного является позиция определения, причем более характерным является препозитивное определение. Например:

Jo fixed the other woman with an icy stare.

Цен Iаж схьакъастира аса. Буквально: «Красное яблоко отобрал я».

Вторая синтаксическая функция прилагательного – это функция предикативного члена. Например:

He was strong in his faith.

И мохк дука хенахь дуйна ламарой бу. «Эта земля с давних пор принадлежит горцам»; буквально: «Эта земля с давних пор горцев есть».

Характерная для английского языка субстантивация прилагательных, т.е. использование имен прилагательных в синтаксических функциях имени существительного (в функции подлежащего и дополнения), приобретая при этом его морфологические признаки, распространяется и на чеченский язык. Например:

«I am going to do the unforgivable», said Professor Searle (Wilson).

Ценаш чу богу. «Красные наступают».

«Схьайойл, диканиг, охьахаал хЮккхуза, схьадициал, хЮу ду хилларг!» (М. Мусаев) «Иди сюда, хорошая, присаживайся сюда, рассказывай, что произошло».

В чеченском языке выделяют зависимые и независимые прилагательные. Зависимые употребляются в качестве определения с существительным, а независимые употребляются без определяемого слова, выступают в функции имен существительных и могут выполнять все синтаксические функции существительного.

Как отмечает А.Г. Мациев, любое прилагательное может субстантивироваться путем прибавления суффикса -ниг.

Таким образом, проведенное сопоставление двух неродственных языков, дает основания для следующих выводов:

1. Как и в других языках мира, система частей речи английского и чеченского языков включает имя прилагательное, которое передает значение признака, свойства или состояния.

2. Суффиксальное словообразование является наиболее характерным при образовании прилагательных в рассматриваемых языках.

3. В обоих языках лингвистами выделяются качественные и относительные прилагательные, хотя при этом в английском языке некоторые авторы выделяют количественные прилагательные, а в чеченском – притяжательные.

4. Особое место в английском языке занимают слова категории состояния, которые мы склонны относить к имени прилагательному.

5. В отличие от английского прилагательного, прилагательное в чеченском языке склоняется и обладает категорией падежа, числа и грамматического класса.

6. В обоих языках представлены степени сравнения прилагательных, которые образуются по сходным моделям (с помощью синтетических морфологических форм и словосочетаний, не являющихся аналитическими формами).

7. В отличие от английского языка, в котором выделяются сравнительная и превосходная степени сравнения прилагательных, в чеченском, помимо сравнительной и превосходной, выделяют уступительную степень.

8. Для обоих языков характерна субстантивация прилагательных.

Список использованных источников:

1. Соотношение субъективных и объективных факторов в языках / Г.В. Колшанский. – М., 1975. – С. 169–187.

2. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М., 1983. – С. 34.
3. Халидов А.И. Чеченский язык: Морфемика. Словообразование / А.И. Халидов. – Грозный, 2010. – С. 388.

К.ф.н. Бубекова Л.Б., Галеева З.И.

*Елабужский институт Казанского федерального университета,
Российская Федерация*

СЕМАНТИКА УМОЛЧАНИЯ В ТЕКСТАХ ПЕСЕН СОВРЕМЕННЫХ АВТОРОВ

Современное общество накопило огромное количество средств общения, средств речевого воздействия. Это и косвенные способы выражения мысли, и описательные обороты, заменяющие прямые наименования, – перифразы, многочисленные эвфемизмы, и более сложные способы вуалирования речи, среди которых тайноречение, эопова речь, подтекст, косвенные речевые акты. С помощью семантики умолчания читатель испытывает радость сотворчества с автором, так как умолчание помогает домысливать текст сообщаемого.

Семантика умолчания как самостоятельное значение в русском языке объединяет в себе многочисленные прагматические задачи говорящего: заинтересовать, сказать так, чтобы не обидеть, приукрасить, создать адресату условия для сотворчества, ввести в заблуждение, обмануть, сделать речь убедительной, не вызывающей возражения.

Умолчание стало предметом пристального внимания лингвистов лишь в последней четверти XX в. До этого момента умолчание рассматривалось как категория стилистики, поэтики, риторики или как элемент фабулы художественного произведения. Качественно новым подходом к умолчанию явились работы О.Б. Акимовой [1999], Е.П. Сеничкиной [2003], А.А. Андреевой [1999], О.В. Пузановой [1998], Р.К. Каирбековой [1988].

Анализ плана выражения передачи семантики умолчания показывает, что опосредованная передача информации базируется на семантической неполноте, неопределенности языковой единицы, употребленной на месте ситуативно заменяемой. Семантика умолчания использует все виды неопределенности. Категория неопределенности является базовым значением для передачи семантики умолчания.

Нашему пониманию передачи семантики умолчания наиболее близка точка зрения Е.П. Сеничкиной, которая рассматривает средства выражения семантики умолчания с позиций функциональной лингвистики. Мы считаем, что «семантика умолчания в современном русском языке – это самостоятельное значение и оно являет собой функционально-семантическую структуру, план содержания которой характеризуется принципиальной редукцией информации». Как и другие функционально-семантические значения, умолчание в современном русском языке выражается системой разноуровневых языковых средств: лексических, синтаксических, графических [3, с. 307]. В текстах песен современных авторов семантика умолчания выражается различными способами. Наиболее характерным является употребление неопределенных местоимений.

Проанализировав тексты песен современных авторов – Земфиры, Максим, Ньюши, Ивана Дорна, Димы Билана, Веры Брежневой, ВиаГры, Басты, Бандэрса и др., – мы выделили следующие средства выражения семантики умолчания в текстах песен современных авторов: указательные местоимения, неопределенные местоимения, относительные местоимения, существительные, прилагательные, глаголы, наречия с семой «умолчать», графические средства выражения семантики умолчания.

Указательные местоимения выражают семантику умолчания, в частности, если указательное местоимение употребляется при предикатах с отрицательной оценкой и является семантическим оператором. Указательные местоимения *такую, этот, этой, того, таких, такое, такие, то, та* выполняют функцию качественного прилагательного, но из-за прономинального способа отображения действительности качество, переданное местоимением, содержит долю неопределенности. Полагаем, что местоимение *такой* выражает в подобных употреблениях семантику умолчания. Например: *«И хорошо, что он не знает про **такую** как я, И что в мечтах моих ванильные снежинки – зима»* (Максим «Мой рай»), *«Иду один и вот она ты, А за тобой еще **таких** три. Нет, нет, не сегодня точно Такое уже было, причем прошлой ночью»* (Иван Дорн «Так сильно»), *«Еще недавно говорила ты со мной о любви, Я до сих пор храню в сердце эти признания твои. Ну почему оказалось это пустыми словами? А я ведь верил в серьезность **того**, что между нами»* (Дима Билан и Баста «Я сильней»).

«Неопределенные местоимения дают общее, приблизительное указание на предмет или признак и оставляют невыясненным, неизвестным, точно не определенным конкретное представление о предмете, лице, качестве, свойстве, принадлежности предмета» [1, с. 406].

Неопределенное местоимение *кое-что* для выражения семантики умолчания используется в значении «некоторые вещи». *Кое-что* употребляется в случае, когда у говорящего есть намерение умолчать о предмете речи: «умолчать, скрыть от посторонних предмет речи, намекнуть на его важность для собеседника» [2, с. 408]. Например: *«Мы не хаваем то, что подают в новостях И в наших часах **кое-что** другое вместо песка»* (Баста и Бумбокс «Здесь даже солнца не видно»). Неопределенное местоимение *что-то* является распространенным средством выражения семантики умолчания в значении «некий предмет, точно не называемый». Например: *«Если хочешь, дай ответ, Было **что-то** или нет»* (Нюша «Другая»), *«Ты так и не видела, Как я люблю тебя, Или со мной **что-то** не то»* (Иван Дорн «Северное сияние»).

Относительные местоимения также являются средством выражения семантики умолчания в текстах песен современных авторов, но они менее частотны. При анализе песен мы выделили только один случай употребления относительных местоимений – местоимение *кому*. Оно употребляется в роли эвфемизма: *«Эти серые лица не внушают доверия Теперь я знаю **кому** поет певица Валерия»* (Земфира «Ариведерчи»).

Среди лексических средств выражения семантики умолчания наиболее яркими являются глаголы *молчать, промолчать, скрывать*. Например: Ньюша – *«Всё в твоих руках, можно выбирать – **Молчать** или кричать»* («Не перебивай»), Земфира – *«Ты мне предложишь быть снова вместе, Я **промолчу** исподлобья робко...»* («Траффик»), Баста – *«Они не знают меня, я научился **скрывать** себя от*

глаз...» («Обернись»), «И выбор невелик – **молчать** или **быть убитым...**» («Здесь даже солнца не видно»).

Использование существительных и прилагательных с семой «умолчать» в качестве средства выражения семантики умолчания менее частотно. Например, «Близость раскрывает **тайны** чужих душ» («Обернись» Баста), «Эта земля, хранящая тысячи **тайн...**» («Россия» Баста), «**Backstage скрыт** от глаз посторонних, Нас хоронят заживо, но помнят даже мертвыми» («Кастинг» Баста), «Ты ответ той **неразгаданной** загадки» («Не перебивай» Ньюша).

С этой же целью употребляются и наречия. Так, наречие *тайно* используется в тексте песни ВиаГры «Лучик мой любимый»: «Я молюсь и **тайно** плачу Потому, что без тебя – моего единственного путеводителя, Моё прошлое кажется пустым, как небо без Бога».

Среди синтаксических способов выражения семантики умолчания выделяется синтаксическая редукция и парцелляция. Семантическая редукция проявляется в тексте песни Ньюши «Больно»: «Сколько думать не делая, Сколько ждать от любви тепла, **И понимать**, но бояться всё сказать». «Рубленый синтаксис» характерен для текстов песен Земфиры, например: «Не учили в глазок посмотреть... И едва ли успеют по плечи... Я разобью турникет И побегу по своим... Обратный change на билет. Я буду ждать, ты звони. Мои обычные в шесть. Я стала старше на жизнь, Наверное, нужно учесть...» (Земфира «Ариведерчи»).

Семантика умолчания в текстах песен современных авторов может выражаться и при помощи графических способов – ..., ***, **. Многоточие используется авторами песен для обозначения неопределенности и незаконченности высказывания, вызванной волнением говорящего, обрывом в логическом развитии мысли, внешней помехой, для обозначения заминок или перерывов в речи. Например: «Бабка сверху, среди ночи набирает Нервно "02" в мою пользу, Но в меня летит тарелка... » (Бандэрос «Я не люблю тебя»). «***» используется для умолчания нецензурной лексики. При прослушивании песни места с *** «запикиваются». «Чувствую *** прозой московских дворов, Звучащий в унисон с голосами других городов» (Баста «Кастинг»), «Здесь даже солнца не видно, говорят Здесь *** ловить но, но мы Мы в собственном ритме Мутим то, что помогает жить нам» (Баста и Бумбокс «Здесь даже солнца не видно»).

Современная музыка имеет много разновидностей: hip-hop, R-n-B, поп, рок и т.д., которые в свою очередь разветвляются еще больше. Тексты песен для каждого музыкального направления имеют свои особенности, но их всех объединяет одно – все они принадлежат к направлению постмодернизм. Постмодернизм тяготеет к неопределенности, делая это понятие одним из центральных в своей интеллектуальной практике. Поэтому тексты песен современных авторов несут в себе прагматическую направленность на слушателя, обусловленность коммуникативными нормами, культурными и этническими традициями современного молодежного социума. Умолчание используется авторами как индикатор интимных переживаний, политического и социального дискурса. Ярким представителем постмодернизма в современной музыке можно назвать Земфиру, тексты песен которой отличаются повышенной имплицитностью: они несут в себе скрытые смыслы по принципу задуманной автором, запланированной необходимости для читателя догадаться об их наличии и раскрыть их значимость для текста. В связи с этим мы

выделяем информативную, эмотивную, контактивную, социокультурную функции умолчания текстов песен современных авторов.

Таким образом, семантика умолчания выделяется нами как самостоятельная функционально-семантическая категория, характеризующаяся высокой информативностью и имплицитностью коммуникативного акта.

В текстах песен современных авторов в качестве комплекса семантико-прагматических факторов общения и лингвистических средств микро- и макроконтраста используются указательные, относительные, неопределенные местоимения, местопредикаты, глаголы, существительные, прилагательные, наречия с семой «умолчать», которые позволяют декодировать имплицитно представленный смысл песен. Они представляют систему языковых единиц разных уровней, объединяющихся в иерархически организованную ядерно-периферийную структуру. В качестве синтаксического средства выражения умолчания используется парцелляция и редукция предложений. Указательные местоимения явились наиболее частотными среди лексических способов выражения семантики умолчания. К периферии плана выражения семантики умолчания относятся фонетические (особая намекающая интонация, понижение голоса, акцентирование, пауза и т.п.); фразеологические; синтаксические; графические средства, несущие дополнительную информацию (знаки препинания, кавычки, средства выделения языковых единиц).

На наш взгляд, состояние изученности семантики умолчания следует признать как незначительное, так как существуют лишь отдельные описания того или иного средства семантики умолчания, принадлежащего к одному из уровней языка, и поэтому разработка данной проблемы является перспективой дальнейшего исследования.

Список использованных источников:

1. Виноградов В.В. Грамматика русского языка / В.В. Виноградов, Л.В. Щерба. – М., 1952. – С. 406.
2. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка / А.Н. Гвоздев. – М., 1965. – 408 с.
3. Сеничкина Е.П. Семантика умолчания и средства её выражения в русском языке / Е.П. Сеничкина. – М.: МГОУ, 2002. – 307 с.

К.ф.н. Бубекова Л.Б., Немтырева И.Е.

*Елабужский институт Казанского федерального университета,
Российская Федерация*

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ, ПОСТРОЕННЫЕ ПО ПРИНЦИПУ СИНТАКСИЧЕСКОГО ПАРАЛЛЕЛИЗМА, В ПОЭЗИИ М.И. ЦВЕТАЕВОЙ

Фигуры, построенные по принципу синтаксического параллелизма – одно из средств, не нашедших пока достаточного отражения в исследованиях по экспрессивному синтаксису современного русского языка. Нельзя сказать, что само явление синтаксического параллелизма до сих пор не привлекало внимания ученых. Так, синтаксический параллелизм рассматривается в качестве способа-модели организации песенных синтаксических единиц – Е.Б. Артеменко [2], а В.И. Еремина [3] указывает на него как на существенный признак частушки.

Место изучаемого нами явления в стилистическом синтаксисе учеными определяется по-разному.

В.М. Жирмунский отмечает, что «параллелизм является постоянным организующим принципом композиции строфической фольклорной лирики и результатом музыкального воздействия на ритм стиха» [4].

И.В. Арнольд все стилистические средства условно делит на изобразительные и выразительные. Отсюда следует, что синтаксические конструкции, усиливающие экспрессивность, автор называет выразительными средствами, фигурами речи или риторическими фигурами [1].

Специальных исследований синтаксического параллелизма в качестве принципа организации синтаксических конструкций, в частности стилистических фигур поэтических текстов достаточно много. Отдельно отметим работу А.А. Кузнецовой «Стилистические фигуры, построенные по принципу синтаксического параллелизма в современном русском литературном языке» [5], которая послужила теоретической базой нашего исследования. Мы исследуем указанные конструкции в поэтическом творчестве М.И. Цветаевой, поскольку для идиостиля поэта характерно употребление многочисленных тропов. Среди ученых, занимающихся изучением творчества М.И. Цветаевой, отдельно хочется отметить работы О.Г. Ревзиной и Зубовой Л.В., посвященные в основном лексическому строю произведений поэта.

Вслед за А.А. Кузнецовой мы выделяем 16 видов фигур, построенных по принципу параллелизма: изоколон, синтаксическая анаэпифора, период, симплока, хиазм, антитеза, климакс, полисиндетон и др., которые характеризует по полемому подходу. Под полем мы понимаем группы языковых единиц, объединяемых на основе общности выражаемого ими значения или по общности выполняемых ими функций. Структура поля включает в себя ядро, где максимально полно реализуются системообразующие принципы, и окружающие его компоненты.

Исследование фигур, построенных по принципу синтаксического параллелизма, на материале поэтических текстов М.И. Цветаевой показало следующее. Стилистические фигуры в стихотворных текстах М.И. Цветаевой достаточно частотны: от 1 до 5 стилистических фигур на одно произведение. Учитывался и тот факт, что некоторые фигуры повторялись в стихотворении не единожды.

Во-первых, все стилистические фигуры объединяют не только общность строения, но и единая усилительно-выделительная функция, которая является главнейшей, базовой. При соблюдении этой функции и условий параллельности мы можем говорить о полной реализации принципа синтаксического параллелизма в поэзии М.И. Цветаевой. Но, принимая во внимание неординарный язык поэта, нами были встречены случаи нарушения условия параллельности, что приводит к неполной реализации принципа синтаксического параллелизма.

Исходя из полевого принципа построения стилистических фигур, мы можем говорить о доминантном (ведущем) принципе параллелизма или рецессивном (вспомогательном, дополнительном).

Синтаксический параллелизм как конструктивное явление доминирует в таких синтаксических фигурах, как изоколон, достаточно редком явлении, заключающемся в полном совпадении синтаксической конструкции в строфе: *«Легко обо мне подумай, Легко обо мне забудь»*. Следующая стилистическая

фигура – хиазм, также относится к явлениям редким не только в поэзии, но и в прозе: *«Люби без мер и до конца люби»*.

Более частотными фигурами, построенными по принципу синтаксического параллелизма, в поэзии М.И. Цветаевой мы можем назвать анафору, эпифору, анаэпифору. Рассматривать мы их будем во взаимодействии друг с другом и разнообразии, как в синтаксическом, так и лексическом планах. Синтаксическая анафора: *«Будь вечно с ним, его сомненья мучат. Коснись его движением сестер»*; Синтаксическая эпифора: *«Но боль пришла – их нету боле! В кошачьем сердце нет стыда!...Единый миг – они на воле: В кошачьем сердце нет любви!»* («Кошки»); Синтаксическая анаэпифора: *«Будь вечно с ним: пусть верности научат... Будь вечно с ним: его сомненья мучат.»* («Следующей»); Лексико-синтаксическая анафора: *«Забывать, как сердце расколосось...Забывать свои слова и голос»*; Лексико-синтаксическая эпифора: *«Будет утром – мудрец, будет утром – холодный ученый»* («Плохое оправданье»).

Все эти разновидности анафор и эпифор встречаются в тексте очень часто, почти в каждом стихотворении переплетаются друг с другом. В фигурах лексико-синтаксической анафоры, лексико-синтаксической эпифоры, симплоки синтаксический параллелизм выступает в качестве рецессивного принципа, стилистический эффект усиливается лексическим параллелизмом (тождество лексем в определенных синтаксических позициях). Доминантный фактор в них – лексический повтор в разных синтаксических позициях.

Период также относится к доминантным стилистическим фигурам. В творчестве М.И. Цветаевой явление частотное, и мы находим этому яркое подтверждение: *«Как ни мани, как ни зови, как ни балуй в уютной доле, единый миг – они на воле...»* («Кошки»).

К фигурам, в основе которых лежит рецессивный принцип, мы можем отнести симплоку. Существуют две ее разновидности: в двух фразах или стихах начало и конец одинаковы, а середина разная, то есть анафора и эпифора реализуются одновременно. А бывает, наоборот, одинаковая середина при разных начале и конце. У М. Цветаевой встречаются обе эти формы: *«Привычные к степям – глаза. Привычные к слезам – глаза»* («Глаза»); *«Вот опять окно, где опять не спят»* («Вот опять окно...»).

Значение рецессивного фактора синтаксический параллелизм приобретает и в таком явлении как антиметабола (повторение во второй части предложения слов, которые в первой части стоят в ином порядке, причем меняется смысл), но данное явление не нашло отражения в текстах М.И. Цветаевой.

Часто встречается в творчестве поэта антитеза, базирующаяся на контрасте: *«Здесь ссора, там хохот...»* («В Люксембургском саду»); климакс (возрастание): *«Будь страсть! Горя, безумствуй, рдей!»* («Ошибка»); антиклимакса (убывание): *«.....»*.

В полисиндетоне (где синтаксический параллелизм – факультативное явление) он служит для усиления эмоционального направления или динамики происходящего, выделения компонентов перечисления: *«И дальше смех, и тени ближе, и боль, как прежде, глубока»* («В Париже»). Многосоюзие – одно из частых явлений в творчестве М.И. Цветаевой.

Представленные нами экспрессивные синтаксические конструкции (изоко-

лон, анфора, эпифора, хиазм, период и др.) организованы в соответствии с полевым принципом. Ядро – изоколон. Хиазм, период, анаэпифора, анафора, эпифора – 1 слой поля, примыкающий к центру системы. Симплока, антиметабола, в которых параллелизм не доминантное явление, составляет 2 слой поля. Периферию поля составляют климакс, антиклимакс, антитеза, полисиндетон, для которых признак синтаксической симметрии является рецессивным.

Главной особенностью синтаксиса М.И. Цветаевой является на наш взгляд, не богатство, разнообразие и оригинальность синтаксических фигур в ее лирике, а их переплетенность в поэтическом тексте. Они сплавляются в стихотворении в насыщенно полный сгусток, выполняя единую стилистическую функцию. Самой характерной чертой экспрессивного синтаксиса М.И. Цветаевой является не предпочтение, отдаваемое тем или иным синтаксическим формам, а их скрещение, сплав: *«Так любите: за мой ночной покой, За редкость встреч закатными часами, За наши не-гулянья под луной, За солнце, не у нас над головами, – за то, что вы больны – увы! – не мной, за то, что я больна – увы! – не вами!...»* («Мне нравится, что вы больны не мной»). В этом стихотворении мы видим переплетение лексико-синтаксической анафоры, симплоки, асиндетона и периода.

Таким образом, фигуры, построенные по принципу синтаксического параллелизма, способны выполнять выделительно-эмоциональную, выделительно-оценочную, выделительно-образную, ритмико-интонационную, выделительно-логическую функции.

М.И. Цветаева пишет в новом русле стихотворного направления – модернизм. Начало творческой деятельности Цветаевой связано с кругом московских символистов, художественно-стилистическими функциями которых являются расчлененность, фрагментарность, антитрадиционализм, дисгармоничность. Отсюда разнообразие неполных предложений, причем неполных и в структурном, и в семантическом отношении. Здесь читатель является в некоторой степени соавтором поэта, ведь при прочтении он восстанавливает для себя половину опущенных членов предложений, что свойственно поэзии М.И. Цветаевой из-за имплицитности смысла текстов. Посредством синтаксического параллелизма, который является ключевым средством стилевой реализации одного из основополагающих принципов литературы модернизма – алогизма, неоднозначности, М.И. Цветаева воссоздает недостающие, специально опущенные, элементы в своей поэзии. И именно наличие этих фигур придает языку М.И. Цветаевой лаконизм, предельную сжатость, ясность, сконцентрированность, энергию, динамизм текста. А динамизм основан на повторении, чередовании, параллельности синтаксических конструкций. Эти конструкции создают и просодический уровень текста, влияя на ритмико-мелодический рисунок поэзии.

Таким образом, рассмотренные нами стилистические фигуры на синтаксическом уровне образуют идиостиль М.И. Цветаевой. Количество фигур, построенных по принципу синтаксического параллелизма, принципы их классификации и особенности функционирования в разножанровых текстах нуждаются в дальнейшей разработке.

Список использованных источников:

1. Арнольд И.В. Интерпретация художественного текста: типы выдвижения и проблема экспрессивности / И.В. Арнольд. – Л., 1975. – С. 41–48.

2. Артеменко Е.Б. Синтаксический строй русской народной песни в аспекте ее художественной организации / Е.Б. Артеменко. – Воронеж: ВУ, 1977. – 160 с.
3. Еремина В.И. Повтор как основа построения лирической песни / В.И. Еремина // Исследования по поэтике и стилистике. – Д., 1972. – С. 41–43.
4. Жирмунский В.М. Теория стиха / В.М. Жирмунский. – М., 1975. – 219 с.
5. Кузнецова А.А. Стилистические фигуры, построенные по принципу синтаксического параллелизма, в современном русском литературном языке / А.А. Кузнецова // Вестник КрасГУ. – 2005.
6. Саакянц А.А. Стихотворения. Поэмы. Марина Цветаева / А.А. Саакянц. – М.: Правда, 1991. – 688 с.

Гладченкова Е.А.

*Педагогический институт Южного федерального университета,
г. Ростов-на-Дону, Российская Федерация*

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖАРГОННЫХ АНТРОПОНИМОВ

Собственные имена являются важными национально-культурными константами в процессе коммуникации. Они закреплены не только в национальном языке, но и функционируют в межъязыковом пространстве. Имена собственные специфичный вид значения с яркими, насыщенными коннотативными оттенками, поэтому активно закрепляются не только в языке литературы, но и в городском фольклоре: просторечии и жаргона.

Онимическое пространство жаргона многомерно: денотатом имени собственного может выступать различный тип референта: люди (антропонимы), животные (зоонимы), географические объекты (топонимы), религиозные объекты (теонимы) и другие самые разнообразные предметы. Разные ономастические разряды в жаргоне имеют различную степень частотности, что обусловливается как лингвопрагматическими характеристиками, так и лингвокоммуникативной ценностью единиц и разрядов в целом, а также задачами содержательной и выразительной направленности высказывания. По утверждению А.В. Суперанской, собственные имена – имена и фамилии людей, географические названия, торговые марки, наименования учреждений, предприятий и т. п. – живут в языке своей особенной, сложной жизнью. Они также передают информацию, только эта информация особого рода. Она связана с традициями, историей, культурой данного народа, с реалиями его современной жизни [6, с. 3–4]. Рассмотрим специфику употребления собственных имен в жаргоне на примере антропонимов, которые являются самой многочисленной группой собственных имен в жаргоне в целом.

Жаргонные антропонимы представляются идеальным средством идентификации предмета. Референтом антропонимической единицы, как правило, выступает человек как объект номинации. Антропонимы содержат различную информацию об индивиде: родовую принадлежность, связь лица с семьей, информацию о национальности, роде занятий, происхождении из какой-либо местности, сословия, касты и пр. Понятия, закрепленные в антропонимах, представляют собой отражение особенностей предметов, свойств и отношений реальной действительности. Разные способы номинации лица отражают отношение именуемого к именуемому, эмоциональное состояние первого. Называя и характеризуя объект речи

с помощью жаргонного антропонима, говорящий не только отражает определенные знания и сведения о нем, но и свое отношение, оценку. Таким образом, антропонимы служат не только для передачи определенной информации в процессе коммуникации, но и с их помощью говорящий характеризует объект номинации, определенным образом воздействуя на окружающих. Следовательно, правомерно говорить о прагматическом потенциале антропонимов. Кроме того, личные имена собственные обладают национальной окрашенностью в большей степени, нежели имена нарицательные. Именно поэтому антропонимы так активно используются в жаргоне.

Аксиологическое значение жаргонных антропонимов тем более важно, что они отражают не только национальную самобытность того или иного народа, но и через колоритные национально-специфичные имена «сообщают» о своеобразных обычаях, истории, мифологии нации, способах мышления и характерных чертах языковой личности. Именам, которые в языковом сознании коллектива не связываются предпочтительно с каким-то одним человеком (множественные антропонимы) в языке противопоставлены антропонимы, которые связаны прежде всего с личностью, получившей широкую известность (единичные антропонимы) [3, с. 39]. В.П. Берков предложил разграничивать указанные группы соответственно как общие и единичные ИС [1, с. 107]. Мы предлагаем рассматривать специфику функционирования жаргонных антропонимов, разделив их на две основные группы: общие и прецедентные.

Под общим онимом понимается имя собственное, обозначающее индивидуальный объект среди класса однородных безотносительно к его признакам. Общее имя собственное сообщает информацию о предмете в размытом виде, такие имена не связаны непосредственно с понятием.

Итак, в первую группу входят общие личные онимы, которые являются традиционными в отдельном языке (культуре) мужскими и женскими именами. Например, такие имена, как *Мария, Иван, Василий, Петр, Наталья* являются типичными для русской культуры; имена *Джек, Джон, Джейн* являются частотными онимами как в Англии, так и в Соединенных Штатах Америки; имена *Адольф, Генрих, Ганс, Грета* принадлежат немецкой культуре и т.д. Антропонимы этой группы активно участвуют в построении жаргонных единиц и имеют внушительный список значений в словарях жаргона. Ярче всего такие антропонимы указывают на национальную принадлежность: *Абрек/Ашотик/Мамед* – «житель Кавказа»; *Армен, Армэн/Армяш* – «армянин»; *Азик* – «азербайджанец»; *Джорж* – «грузин»; *Абрам/Абрамгутан/Рабинович* – «еврей»; *Сара* – «еврейка».

Общие имена собственные часто используются в жаргоне для типизации национальностей и характеров персонажей, например: «*Сара* зовет на именины друзей. Пригласила *Абрама, Измаила* и думает, приглашу-ка я русского *Ваньку*... *Сара* думает, они евреи, хитрые, обманули меня, ждет *Ивана*...».

Антропонимы данного типа выступают в жаргоне по определенной формуле именования, свойственной данной конкретной культуре: для русских имен – односложное имя (*Тимофей, Мария*) или имя + отчество (*Тимофей Иванович, Мария Петровна*). Для иноязычных имен не свойственно употребление отчеств, поэтому английские и американские антропонимы представляют собой либо односложное имя (*Джон, Мэри*), либо двойное имя (*Мэри Джейн, Джек Томас*); для фран-

цузских антропонимов характерно односложное имя (Жак, Пьер) или двойное имя с написанием через дефис (*Жан-Поль, Мари-Лор*) и т.д.

Говоря об традиционных именах как о национальных образах, нельзя не учитывать исторические факторы, оказавшие огромное влияние на антропонию нации в целом. Так, именной фонд русской культуры отличает огромное разнообразие личных имен, что обусловлено многочисленными военными конфликтами, завоеваниями и веяниями религиозных направлений: это древнегреческие имена (*Агафья, Екатерина, Александр, Никита*), татарские имена (*Эльмира, Алина, Булат*); библейские имена (*Адам, Ева, Каин, Иуда, Мария*) и пр. Система традиционных имён, таким образом, отражает результат длительных контактов, совместного «бытования» разных языков и культур на определенной территории. Широко распространенные имена стали частью жаргонного ономастикона, пополнив и разнообразив жаргон в целом.

Основными функциями антропонимов в жаргоне, кроме номинативной и характеризующей, являются: эмоциональная, экспрессивной, эстетическая и стилистическая. По мнению Б.Х. Псеуновой, называя определенные черты характера человека, а также определенные предметы и явления, частотные антропонимы придают речи ярко выраженную экспрессивно-эмоциональную окраску [5, с. 7].

Рассмотрим специфику функционирования антропонимов на следующем примере. Традиционные антропонимы в жаргоне могут называть и характеризовать следующие предметы/явления действительности:

1. Внутренние качества человека: *Ванек, Ванька, Ваня, Ванок* – «простой, недалекий человек»; *Дунька* – «необразованная, неотесаная, обычно провинциальная женщина»; *Дунька в Европе* – ирон. «о поведении российской женщины, впервые попавшей за границу».

2. Профессиональная принадлежность: *Колян/Вован* – «бизнесмен», *Митька* – «милиционер»; *Серезжа* – «сержант»; *Мария/Марго* – «медсестра».

3. Предметы сферы «запретного»:

а) наркотики: *Дима/Димка* – «димедрол», *Марья Ивановна/Марь Иванна* – «марихуана»; *Борис Федорович* – «клей БФ, используемый как наркотическое средство»; *Гарри/Герасим/Герыч* – «героин»; *Джеф* – «эфедрин»; *Султан* – «солутан»; *Полина/Поля/Полина Ивановна, Полина Федоровна* – «политур, используемая токсикоманами в качестве наркотического средства»;

б) алкоголь: *Петрович* – «крепкий алкоголь»; *Тонька* – «тоник» («Тройной джин без тоньки»); *Марфа* – «алкоголь».

в) оружие: *Макар* – «пистолет Макарова»; *Акулина* – «автомат Калашникова».

г) секс, половые отношения: *Дунька Кулакова* – «онанизм»; *Васька/Петюньчик* – «гомосексуалист»; *Печкин, почтальон Печкин* – «активный гомосексуалист»; *Рук О'Блуд* – «онанист»; *Катя/Танька* – «пассивный гомосексуалист».

4. Бытовые предметы: *Машка* – «швабра», *Иван/Иван Иванович* – «лом».

5. Деньги: *Валя* – «валюта», *Ванька* – «рубль», *Гришка* – «гривенник»; *Сара, Сары/Манечки/Маньки* – «деньги»; *Петрович* – «пять рублей».

6. Компьютерную и другую электронную атрибутику: *Клава* – «клавиатура»; *Емеля* – «электронная почта; электронное письмо»; *Ксюша* – «почтовая программа *Xenia Mailer*»; *Сонька, Соня* – «продукция фирмы *Sony*»; *Мамед* – «модем».

Ко второй группе антропонимов относятся прецедентные собственные имена. Прецедентные имена собственные составляют обширный пласт среди онимов, которые функционируют в жаргоне. Они отражают инвариантные представления о личных именах, которые хранятся в когнитивной базе языкового сообщества, определяются национальной культурой. По мнению Д.Б. Гудкова, обладающие широкой известностью у языкового коллектива индивидуальные имена могут обретать понятийное содержание и способность не только указывать на конкретного индивида, но и обозначать некоторое множество объектов, приписывая им определенные признаки, свойства, качества (т.е. функционировать подобно нарицательным) [Гудков, 2003, 35]. Главной составляющей прецедентных имен является комплекс фоновых знаний об употребляемом имени, которые зависят от культурной компетенции индивида [Красных, 2004; Гудков, 2003]. Денотат прецедентного онима опирается на представления об именуемом им культурном явлении или предмете (о политическом, научном деятеле, художнике, писателе, литературном персонаже). Сигнификат прецедентного имени представляет собой энциклопедические знания об обозначаемом предмете, хотя и в максимально редуцированном виде. Субъективный, индивидуальный инвариант денотата может не совпадать с общепризнанным национальным представлением, но опирается на него. Прецедентное имя может иметь коннотативные семы и употребляться для характеристики объекта высказывания. Признаки выражаемого прецедентным онимом понятия имеют устойчивый характер, так как воплощают общепринятую оценку предмета. Прецедентные имена собственные значимы для говорящего в познавательном и эмоциональном отношениях и хорошо известны окружению данной личности.

Антропонимы данного типа функционируют в жаргоне по формулам, вне зависимости от принадлежности к той или иной языковой культуре: односложное имя (*Арнольд, Адольф, Барак*), имя + фамилия (*Владимир Жириновский, Адольф Гитлер, Жак Ив Кусто*) или просто фамилия (*Ленин, Горбачев, Рузвельт, Буш*).

Прецедентные жаргонные антропонимы «оживляют» процесс коммуникации, способствуют визуализации образа: *«Это было году в девяносто восьмом прошлого века. Я тогда был молодой и красивый, почти Ален Делон на пике своей карьеры. Сейчас я уже не молодой, но по-прежнему красивый...»* (<http://www.proza.ru/2011/09/17/1102>) или *«Я сидела под одеялом и думала: «Боже, вот это я тряпка, вся работа насмарку. Четыре года пахала как **папа Карло** – через слезы, через боль, через какие-то проблемы. Все ради тренировок, жертвовала всем, никуда не ходила, и неужели я здесь возьму и продую?!»* (http://ru.wikipedia.org/wiki/%CF%E0%EF%E0_%CA%E0%F0%EB%EE – cite_ref-0Би-Би-Си: "Последние Игры Исинбаевой: всю жизнь прыгать невозможно").

К прецедентным антропонимам в жаргоне, во-первых, относятся имена реально существующих известных политических деятелей, писателей, поэтов, философов, популярных музыкантов, артистов и др. Своеобразие антропонимов данной группы состоит в том, что они выражают уникальные индивидуальные признаки своих денотатов. *Владимир Путин, Билл Клинтон, Осам бин Ладен, Элвис Пресли, Джон Леннон, Элтон Джон, Джорж Буш* и др. – все эти имена являются общеизвестными, а также значимыми для общемировой культуры. Все перечисленные имена зафиксированы в словарях современного жаргона, и сами несут

определенное значение даже в отрыве от первоначального денотата, но сохраняют сигнификативную связь с ним. Например: *Владимир Путин* – «неприкосновенная персона» (известный российский политик, известный своим крутым нравом и решимостью), *Билл Клинтон* – «неудачник» (бывший американский президент, уличенный в сексуальных домогательствах и подвергнутый импичменту), *Кобзон* – «конец, крах всему» (российский певец, карьера которого подходит к завершению), *Элтон Джон* – «обман, мошенничество» (английский певец, который одним из первых заявил о своей нетрадиционной сексуальной ориентации).

Во-вторых, к прецедентным антропонимам, функционирующим в жаргоне, относятся имена персонажей художественной литературы, популярных фильмов и мультфильмов. Литература и кинематограф значительно обогатили языки, подарив им множество ярких и выразительных образов, вошедших в обыденную повседневную речь. Такие имена имеют особые национальные коннотации, они специфически национальны, и в то же время они могут сопоставляться с именами другой культуры, как бы проецируясь на нее.

Нами было выделено несколько основных объектов номинации, для которых характерно использование жаргонных антропонимов второго типа:

1. Внутренние качества человека: *Борман* – «хитрый, изворотливый человек»; *Арнольд* – «культурист; сильный, мускулистый человек»; *Пушкин* – «неизвестно кто, Бог его знает кто»; *Буратино* – «полный идиот, тупица»; *Иуда* – «предатель»; *Аполлон* – «человек, считающий себя очень красивым»; *Ромео* – «влюбленный»; *Карлсон* – «обманщик»; *Джек-потрошитель* – ирон. «дружеское обращение к человеку, чем-либо активно занимающемуся, находящемуся в пылу работы»; *Папа Карло* – «человек, который много работает, вкалывает; альтруист; козел отпущения».

2. Внешний вид и названия частей тела: *Ален Делон* – ирон. «красивый, видный мужчина»; *Демис Русос* – шутл. «мужской половой орган»; *Геракл* – «физически слабый человек»; *Дон Кихот* – «высокая, худая девушка»; *Винни Пух* – «толстяк»; *Бармалейка* – «дурнушка, некрасивая»; *Бармалей/Луис Альберто* – шутл. «мужской половой орган»; *Квзиморда* – «некрасивый человек». 3. Явления действительности: *Столыпин* – «пассажирский вагон»; *Горбачевская баня* – «винный магазин»; *Спящая красавица* – «дежурный в классе»; *Белоснежка* – «проститутка»; *Фигаро* – «парикмахер»; *Анискин* – «милиционер, участковый»; *Печкин, почтальон Печкин* – «военный комиссар, приносящий повестки в армию».

4. Предметы сферы «запретного»:

а) наркотики: *Гаррисон Форд* – «героин»; *Томас Джефферсон* – «эфедрин»;

б) алкоголь: *Белинский* – «водка»; *Борис Гребенщиков* – «белая горячка».

в) оружие: *Андрей Макаревич* – «пистолет Макарова».

г) секс, половые отношения: *Билл Клинтон* – «беспорядочные половые связи».

5. Профессиональную деятельность: *Мюллер* – «директор школы»; *Борман* – «заместитель директора школы»; *Аракчеев* – «следователь».

Приведенные примеры, на наш взгляд, служат еще одним доказательством своеобразия жаргонного ономастикона. Для говорящего очень важно не просто озвучить имя, передавая этим самым знаковую информацию и представляя собеседнику лицо или предмет действительности, а склонить слушателя на сторону

своего образного впечатления, то есть воздействовать на его сознание и дальнейшее поведение.

Подводя итог вышесказанному, отметим, что право на включение в словарный состав жаргона обретают только те собственные имена из национального ономастикона, которые прочно закрепились в сознании носителей языка, являются неотъемлемой частью общемировой культуры и передаются из поколения в поколение. Жаргонные онимы представляют собой объединение содержательного и экспрессивного плана языкового знака, позволяющего передать эстетические свойства называемого или определяемого именем предмета. Значение жаргонных антропонимов чрезвычайно велико, т.к. они отражают не только национально-культурные традиции имянаречения, но и передают информацию о мировоззрении, мироощущении, характере и мышлении носителей жаргона. Являясь незыблемыми символами культуры, онимы представляются константными единицами, которые важны в информативном и эмоциональном смысле для носителей жаргона и общелитературного языка в целом.

Список использованных источников:

1. Берков В.П. Вопросы двуязычной лексикографии (Словник) / В.П. Берков. – Л., 1973.
2. Гудков Д.Б. Прецедентное имя в когнитивной базе современного русского языка / Д.Б. Гудков // Язык, сознание, коммуникация. – М., 1998. – Вып. 4.: Филология.
3. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И. Ермолович. – М.: Валент, 2001. – 200 с.
4. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В.В. Красных, Д.Б. Гудков, И.В. Захаренко, Д.В. Багаева // Вестник МГУ. – 1997. – Сер. 9: Филология.
5. Псеунова Б.Х. Антропонимы в современном американском молодежном сленге (психолингвистический анализ): автореф. диссерт. ... канд. филол. наук / Б.Х. Псеунова. – М., 2011.
6. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М., 1973.

Гуцол А.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТАКТИКИ ПОГРОЗИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ КОНФРОНТАТИВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У сучасній лінгвістиці спостерігається інтенсивний розвиток нових мовознавчих течій: антропоцентричної, прагматичної та соціолінгвістичної, які скеровані на дослідження функціонування мови в малих соціальних групах. До таких соціальних груп належить і сім'я, на тлі спілкування в якій доречно розглядати погрозу як одну з тактик вираження мовленнєвої агресії.

Матеріалом для дослідження слугували діалоги, отримані методом суцільної вибірки з художніх творів сучасної німецькомовної літератури загальним обсягом 3267 сторінок.

Дослідження мовознавцями мовленнєвої агресії у різних соціальних групах активізувалося порівняно недавно, відповідно ця комунікативна стратегія все ще залишається недостатньо вивченою сферою дискурсології. Ми розуміємо під

агресією деструктивну поведінку, направлену проти співрозмовника та розглядаємо її як одну із стратегій конфронтативного типу спілкування. Експлікація агресії як стратегії, в свою чергу, відбувається через низку тактик (ходів), до складу яких відносимо й погрозу. *Метою* даного дослідження є розгляд шляхів реалізації та вербалізації тактики погрози як одного із індикаторів мовленнєвої агресивної стратегії в побутовому сімейному діалогічному конфлікті.

Бахтін М.М. [1, с. 241] розглядає погрозу «як особливий клас негативно-емоційних висловлювань, в яких відношення комунікантів та їх емоційний стан виражається вербальними і/або невербальними засобами». Механізм погрози полягає у залякуванні реципієнта можливими майбутніми діями, які втіляться в життя, як тільки умова (не) буде виконана. «Ціль погрози – примусити адресата підкорюватися волі мовця і виконувати дії, які суперечать його (адресата) інтересам» [4, с. 169], засобом для досягнення цієї цілі слугує тактика залякування.

Об'єктом дослідження виступає мовленнєва тактика погрози як прояв стратегічної агресії в сімейному дискурсі; *предметом* – мовні маркери погрози в ракурсі побутового сімейного дискурсу.

Погроза є частотним елементом парентального дискурсу (з адресантно-адресатною конфігурацією батьки – дитина), тут вона зустрічається у 1,5 рази частіше, ніж в межах матримоніального дискурсу. Це, очевидно, пояснюється конвенційною унормованістю, статусно закріпленою нормативністю.

На думку В.С. Третьякової [5, с. 37–41], серед мовних засобів, які вербалізують тактику погрози, «особливо чутливими» до конфліктного компоненту є лексико-семантична та граматична системи, де ядром вважається дієслово. Т.Г. Рабенко та Н.Н. Нестерова [4, с. 170] вбачають маркерами погрози дієслова наступних ЛСГ: дієслова фізичної дії на об'єкт (дієслова нанесення удару; дієслова видалення об'єкта; дієслова пошкодження об'єкта; дієслова негативної дії на об'єкт) та дієслова соціальних відносин (дієслова примусу та дієслова впливу).

Розглядаючи погрозу в рамках агресивної стратегічної установки побутового сімейного дискурсу, слід вказати на наявність у її структурі умовної частини та частини експлікації мовцем дії, яку він має намір здійснити, якщо умовна дія не буде виконана (власне погроза) [2, с. 146]. Умовна частина погрози відповідно маркується конвенційною синтаксичною конструкцією „Wenn du ...(etwas) ... (nicht) machst, mache ich .../ verbiete ich dir ...“. Наприклад:

„Du wirst auch nicht alt, genau wie er (der Vater), wenn du so weitergehst.“

„Du kommst nie zur Ruhe“.

„Dein Vater hat es immer auch gesagt“. (Heidenreich E. Die Welt der Rücken, S. 10).

Вербалізація погрози агресивного спілкування відбувається через емоційно-експресивне висловлення перебільшеного характеру з метою залякування, коли мати, побоюючись за долю своєї доньки, намагається попередити можливий негативний розвиток життєвої ситуації, аргументуючи свою думку схожістю її (доньки) з батьком.

Редукована погроза може складатися лише з однієї частини: першої (умовної), або другої (власне погрози) та виражатися такими дієсловами, як *barren, warnen, ermahnen* і т.д.

„Sei jetzt still. Wenn du nicht still bist, bekommst du nichts zu Weihnachten, bloß einen Holzlöffel zum Verhauen.“

Aber sie war nicht still. Sie schrie: „Ich will sowieso nichts zu Weihnachten haben. Ich trockne nicht ab!“ (Dische I. Großmama packt aus. S. 224).

Мовленнєвий акт погрози у наведеному прикладі підсилюється номінацією прямого наказу та виражає погрозу у вигляді маніпулювання подарунком на Різдво з боку матері. У відповідь донька реагує протестом та обуренням, експлікуючи контр-погрозу без умовної частини (*Ich trockne nicht ab!*).

Частіше всього використання тактики погрози відбувається у грубій формі ультиматуму з боку агресора, використання шантажу опонента:

«Du beschäftigst dich in letzter Zeit zuviel mit diesen sogenannten Frauenbüchern. Du hast leider zuviel Zeit übrig, sonst würdest du sie nicht lesen. Wenn du mir aber mit so einem blöden Emanzengeschwafel kommst, gehe ich.»

«Das wäre das Ende unserer Beziehung.» (Lind H. Das Superweib, S. 76)

Чоловік в зародку викорінює будь-які можливі прояви емансипації дружини в майбутньому, визначаючи це як неприйнятну форму поведінки для їх родини і вважаючи себе повноправним головою сім'ї та єдиним володарем права вибору та керування іншими членами соціальної групи.

Тактика погрози з точки зору теорії мовленнєвих актів є гібридним мовним феноменом [3, с. 70], адже поєднує у собі дві іллокутивні сили: спонукальну (вимога адресату здійснити певну дію) і комісивну (зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги) та, таким чином, проявляє ознаки директива та комісива. Директиви згідно матеріалу дослідження вербалізуються у вигляді імперативів (*Enttäusch mich nicht, Schaff das endlich! Sei vernünftig!* і т.д.). Комісиви містять дієслова майбутнього часу на позначення руху (*gehen, kommen, werfen* і т.д.), вираження емоцій (*weinen, lachen*), фізичної агресії (*schlagen, zerbrechen*), заборони (*verbieten*) та ін.

Отже, мовленнєва тактика погрози, що слугує одним із можливих шляхів реалізації агресивної стратегії конфронтативного типу у сімейному побутовому діалогічному дискурсі, визначається нами як засіб вербального емоційно негативного впливу на адресата з метою шантажу. Дана установка складається з двох частин, та вербалізується дієсловами ЛСГ «попередження» та «погрози», виражені у формі імперативу та майбутнього часу. Перспективним в даному руслі дослідження вважаємо аналіз імпліцитних засобів вербалізації погрози.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М., 1979. – 424 с.
2. Быстров В.В. Полиилокутивность речевых жанров угрозы с условным компонентом / В.В. Быстров // Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме. – Тверь, 1999. – С. 145–150.
3. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англомовному діалогічному дискурсі / О.О. Можейко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972: сер.: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – С. 69–73.
4. Рабенко Т.Г. Языковые средства реализации речевого жанра угрозы / Т.Г. Рабенко, Н.Н. Нестерова // Юрислингвистика-8: Русский язык и современное российское право: межвузовский сборник научных трудов / под ред. Н.Д. Голева. – Кемерово-Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2007. – С. 168–174.
5. Третьякова В.С. Лексические средства конфликтности в коммуникативном акте / В.С. Третьякова // Речевая агрессия в современной культуре. – Челябинск, 2005.

К.ф.н. Ибрагимова Э.Р., к.ф.н. Тиригулова Р.Х.

*Елабужский институт Казанского (Приволжского) федерального университета,
Российская Федерация*

К ВОПРОСУ ОБ АДЕКВАТНОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Яркая черта идиостиля Марины Цветаевой – игра слов. Арсеналом игры слов, как известно, является словарный состав языка. В поэтических текстах Марины Цветаевой обыгрыванию подвергаются многозначность слов, омонимия, паронимия, фразеологизмы.

*Поэт – издаека **заводит** речь. Поэта – далеко **заводит** речь* («Поэт»).

В первой строфе слово «заводит» имеет значение «начинает», во второй – «направляет». При переводе этих строк татарской поэтессе Лене Шагирзян не удалось передать многозначность слова, и она перевела его дважды в значении «начинает»: *Шагыйрь – сүзне **башлый** еракман. Шагыйрь – сүзне **башлый** йөрәктән...*

При этом меняется значение последующей строки, а субъект, совершающий действие, остается тем же (Поэт заводит речь – *шагыйрь башлый*; речь заводит – *сүз башлый*). Удачнее было бы перевести эту строку так: *Сүз илтә аны еракка (тирәнгә)*.

М. Цветаева обыгрывает полные омонимы, омографы, омоформы, омонимию слов и словосочетаний, имен собственных и нарицательных. Ею обыгрываются паронимы. При переводе татарский поэт Мансур Сафин удачно сохраняет этот вид игры.

*Я знаю твои морщины, Изъяны, рубцы, **зубцы** – Малейшую из **зазубрин!***
(*Зубами – коль стих не шел!*) («Стол»).

*Һәр жәьерчыгыңны беләм, Һәрбер жәең-яраңны. **Кырылып** беткән **кырларың!*** (Теиш үтте – шигырь юкта!).

*Зверю – берлога, Страннику – **дорога**, Мертвому – **дрог**. Каждому – свое* («Стихи к Блоку»).

*Мосафирның үз юлы бар, Жәнлекларнең – үз **өне**. Һәр кешенең – үз тугызы, Һәр мәрхүмнең – үз **төне**.*

В текстах Марины Цветаевой часто встречается трансформация фразеологических единиц, например: *До Эйфелевой – **рукою Подать!** **Подавай и лезь*** («Лучина»). Перевод данного фразеологизма на татарский язык М. Сафиным не осуществлен. Словосочетание «рукой подать» употреблено в прямом значении: *Эйфель манарасы – кул **жәтәрлек**: **Кулың сузып, тотын да – мен!***

Переосмыслению и своеобразному толкованию подвергаются отдельные слова («народная этимология»). Так, Цветаева восстанавливает значение имени собственного, расчлняя его на два самостоятельных слова: ***Стол** – вечный – на весь мой век! Спасибо тебе, **Столяр**, За доску – во весь мой дар* («Стол»).

Здесь она использует слово «столяр» не только в его основном значении «рабочий, специалист по обработке дерева и изготовлению изделий из него», но и расширяет его значение: столяр – человек, изготавливающий стол. К сожалению, при переводе М. Сафину не удалось сохранить специфику этого слова. Оно переведено в своем словарном значении: *Өстәл кебек, мәңге мин! Рәхмәт Агач **Остасына**: Сәләтләрем сыярлык Итеп өстәл ясаган ул – Нәкъ миңача микъдарлы.*

При словообразовательном обыгрывании Цветаевой используется прием переосмысления значения существующих форм прилагательных и глаголов, а также образование новых слов посредством префиксации, суффиксации, префиксально-суффиксальным способом, словосложением.

Спрошу я стул, спрошу кровать: «За что, за что терплю и бедствую?» «Отцеловал – колесовать: Другую целовать», – отвечают («Две песни»). В татарском языке по причине его агглютинативности нет префиксов, и при переводе Лена Шагирзян применяет метод компенсации и использует фразеологизм: *Урындыктан сорыйм, ятагымнан: «Ник соң бу газалар миңа гына?» «Үпкән-кочкан – жылгә очкан, диләр, – Башкаларның очты кочагына...».*

Грозивший, что счетом ложек Создателю не воздашь, Что завтра меня положат – Дурйишу – да на тебя ж! («Стол»). При переводе данных строк М. Сафин вместо суффиксального способа использует словосложение: *И, орышма мин – корыны: Балки иртән – юләрбашка – Булырсың мәет урыны!*

Активны у Цветаевой новообразования от сложных слов и словосочетаний, словосложение сочетается иногда с суффиксацией.

Три восковых свечи – Солнцу-то! Светоносному! («Стихи к Блоку»). *Өч шәм генә – ядкаръ төсә – Кояш! вә Нурлыжанга!* – при переводе Сафин использует тот же способ словосложения.

Часто языковая игра у М. Цветаевой построена на расширении парадигмы – на образовании от слова грамматической формы, ему не свойственной. Употребляя подобные формы, потенциально возможные или недопустимые в нейтральной речи, автор акцентирует внимание на их смысле:...*Со мною, по мере дел Настольных – большал, ширел («Стол»).*

Хотя в русском языке есть глаголы типа «краснел», глагольные формы «большал» и «ширел» необычны. Они образованы от прилагательных «большой», «широкий», а формы типа «краснел» – от инфинитива (краснеть). Отсутствие в словообразовательной цепочке данного звена вызывает эффект при восприятии глаголов «большал» и «ширел».

В переводе эти слова переданы М. Сафиным так: *Эшләр майтарылган саен син дә Була бирдең биегрәк тә, киң дә.* Данный перевод нельзя назвать удачным. Во-первых, при переводе глагола «большал» за основу взято прилагательное «биек», что не совсем верно. «Большой» переводится на татарский язык как «зур», «олы». Во-вторых, слова переведены в форме сравнительной степени прилагательного (биегрәк) и в форме положительной степени прилагательного (киң). Удачнее был бы перевод этих слов в форме глагола: «зурая бардың», «киңәя бардың».

*Поэтов путь: жжа, а не согревая, Рвя,
а не взрацивая – взрыв и взлом... («Поэт»).*

Сню тебя иль снюсь тебе... («Поэма воздуха»).

При переводе на татарский язык игра слов теряется: «жжа», «рвя» переводятся двумя из четырех форм деепричастия (*яндырып, яндыра-яндыра; өзеп, өзә-өзә*), а слово «сню» можно перевести словосочетанием «*төшләремдә күрәм*» (“во сне вижу”).

Не моги, Пташка, а пой! Назло врагу! («Разговор с Гением»).

При переведенні не удалось передати даний вид обгравання, но Л. Шагирзян підкреснула схильність Цветаєвої к частому використанню тире: *Син – сандугач. Соң – сайларга...*

В текстах Марины Цветаевой обнаруживается игра с семантикой грамматических категорий и форм: *Тридцатая годовщина Союза – держись, злецы!* («Стол»). М. Сафину не удалось передать этот вид игры слов, он просто опустил выделенное выражение: *Союзыбыз – махэббатнең Утыз еллык бэйрәме!*

Итак, игра слов в переводах произведений Марины Цветаевой в основном не сохраняется: из-за множества новообразований, невозможности точной передачи их значений, из-за различий в структуре татарского и русского языков. Поэзия Марины Цветаевой сложна для перевода, и поэтому, к сожалению, очень мало ее произведений переведено на татарский язык.

Коротенко Є.Д.

Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ, Україна

**«СИТУАЦІЯ ПОСТМОДЕРНУ» Ж.-Ф. ЛІОТАРА:
У ПОШУКАХ МОВНИХ КОНФЛІКТІВ**

Як відомо, мова, виробляючи первинні засоби комунікації, стає необхідною умовою розумового і духовного життя людини. Всі вторинні типи повідомлень, які штучно виробляються і передаються людиною з метою задоволення потреб життєдіяльності чи вирішення певних наукових завдань, так чи інакше виробляються на підґрунті природної мови. Інакше кажучи, який би рівень комунікації ми не розглядали, він, як і будь-який інший рівень, допускає обмін повідомленнями того або іншого роду, і завдяки цьому не може мислитись відірвано від семіотичного рівня, що в свою чергу відводить чільне місце мові. Звідси мова за допомогою різноманітних засобів повідомлення структурує суспільні процеси за своїм образом і подобою. Причому культура певного колективу складається з набору семіотичних систем, а система функцій, що реалізується завдяки розгортанню цих різноманітних типів семіозису, стає підставою для їхнього зіставлення.

Згідно з концепцією Ліотара, гетерогенність фразових та дискурсивних режимів провокує конфліктну ситуацію кожного разу, коли має місце якийсь мовний акт. Ліотар чітко відділяє когнітивний жанр (жанр “вульгарної науки”) від “постмодерних” філософії та літератури. Науковий жанр або дискусійний вжиток мови підкорений меті переконання співрозмовника у своїй правдивості, він є референтним, звертається до аргументів і передбачає цілком визначеного партнера дискусії, в якій співрозмовники “я” і “ти” можуть мінятися місцями. Проте окрім “дискусійного” вжитку мови, є також “письмовий” і “рефлексивний” (мова використовується для розмірковування) вжитку, які не можуть розглядатися у комунікативному контексті, до якого їх зводить, на думку Ліотара, американський прагматизм. Мовні жанри – це різні мовні практики, які визначаються різними цілями (наприклад, переконати у своїй правоті або справити враження), з яких випливають різні процедури (аргументація або риторика) та яким відповідають різні прагматичні ситуації (присутність співрозмовників, принципова відсутність співрозмовника

тощо). Мовна діяльність того, хто діє когнітивним чином, несумісна з діяльністю того, хто діє етичним, естетичним чи риторичним чином. А отже, Ліотар порівнює дискурсивні жанри з “іграми” Вітгенштайна: як неможливо одночасно грати у шахи та теніс, неможливо одночасно судити про твір мистецтва і переконувати когось в істинності цього судження, бо це різні мовні ігри. Мовні ігри є неперекладними, не в лінгвістичному, а в метафізичному сенсі, вони апелюють до різних уявлень про раціональність, яка може бути раціональністю теоретичного судження, раціональністю етичною, естетичною, тощо.

Науку та письмо (і мислення) розділяє неусувна розбіжність, і Ліотар намагається довести це, посилаючись на відмінність прагматичних ситуацій дискусії та письма: якщо дискусія вимагає співрозмовників і має на меті зблизити їхні позиції, то письмо (літературний чи філософський текст) вимагає читання, яке є слуханням, прислуховуванням, коментарем, і від слухання письма або рефлексії очікують швидше розходження, ніж консенсусу. Умовою цього розходження є принципова невизначеність того, кому призначений текст. Цей інший є незнайомцем, нечуваним, неказаним, він не може бути емпіричною істотою, він трансцендує будь-яке “реальне” призначення. Мислити чи писати, в цьому контексті, це вчити гру іншого, що означає намагатися поєднувати слова і фрази так, як це зробив би “мовчазний” співрозмовник.

Якщо ігри (у тому числі, мовні) ідентифікуються своїми правилами, які не виводяться з зовнішніх іграм цілей, то жанри дискурсу Ліотара (передусім, письмо і мислення) “ідентифікуються” тільки одним – своєю невизначеністю (“прагматичний безпорядок є їхньою умовою”), за чим проступає їхня “конститутивна” ціль – відкриття нового, нової гри “невідомого партнера”, якої можна навчитися лише шляхом імітації його гри “зчеплення слів”, незрозумілої для самого письменника (мислителя). Наполягання Ліотара на несумісності “дискусійного” та “рефлексивного” мовних жанрів має на меті легітимувати певне уявлення про філософію як пророкування, віщування нових форм життя, яке не може піддаватися критиці.

В “Ситуації постмодерну” Ліотар наводить ще один приклад жанрового конфлікту між науковим і нарративним дискурсом, який він вважає так само неусувним, як конфлікт етичного та когнітивного дискурсів. Наука зводить нарративне знання, що міститься в традиційних історіях, до рівня дикості й примітивності, не вартих уваги та інтересу. Наукова культура справді нав’язує свій спосіб легітимації нарративній культурі, оскільки “раціональні історії”, які вона сама розповідає, конкурують з тими “нарративними історіями”, які передає народне знання. Наративна народна прагматика, зазначає Ліотар, не переймається питанням легітимації, тоді як (традиційне, модерне) наукове знання без нього неможливе. Проте якщо це справді так, то йдеться вочевидь про різні способи легітимації всередині одного когнітивного жанру, а не про два неспівмірні типи дискурсу. У випадку нарративного знання (розповідь, що передається традицією) та наукового знання немає “нездоланного конфлікту”, обидва належать одній категорії знання (у широкому сенсі слова) та одному пізнавальному мовному жанру. Несумісність когнітивного та прескриптивного жанрів Ліотар проектує на всі дискурсивні жанри, щоб довести, що в умовах відсутності “гомогенної мови”, яка нейтралізувала би будь-яку незгоду, залишається тільки одне: нерозв’язний конфлікт на ґрунті повної

несумісності та неспівмірності. Проте, якщо різні фразові (та дискурсивні) режими насправді є абсолютно неспівмірними, то між ними немає нічого спільного, а, також, немає ніяких зв'язків: щоб мати конфлікт, треба, щонайменш, мати якісь зв'язки, “умову” конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Лиотар Ж.-Ф. Заметка о смыслах “пост” / Ж.-Ф. Лиотар // Иностранная литература. – 1994. – № 1. – С. 56–59.
2. Лиотар Ж.-Ф. Ответ на вопрос: что такое постмодерн? / Ж.-Ф. Лиотар // Ad Marginem '93. Ежегодник. – М.: Ad Marginem, 1994. – С. 303–323.
3. Лиотар Ж.-Ф. Постмодерністська ситуація / Ж.-Ф. Лиотар // Після філософії: кінець чи трансформація?. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 71–90.

К.филол.н. Литвак С.Я.

Классический приватный университет, г. Запорожье, Украина

ВЛИЯНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА ЯЗЫКОВУЮ КАРТИНУ МИРА

Возрастающий интерес современной лингвистики к изучению человеческого фактора в языке вызвал появление целого ряда работ, посвященных исследованием различных аспектов языковых картин мира. В наше время общепринятым является положение о том, что каждый язык по-своему членит действительность, имеет свой специфический способ ее концептуализации. Как подчеркивал еще В. Гумбольдт, различия языков состоят не только в отличиях звуков и знаков, но и в различиях самих мировидений. Особое мировидение – это и есть специфическая языковая картина мира (ЯКМ).

Существует много определений ЯКМ. На наш взгляд, наиболее удачным является следующее: ЯКМ – это способ отражения внеязыковой действительности в содержательной стороне языка (В.В. Левицкий).

ЯКМ принято противопоставлять концептуальной или научной картине мира (НКМ). Под концептуальной картиной мира понимают глобальный образ мира, существующий в сознании какого-либо социума в определенный период его истории. НКМ представляет собой разновидность концептуальной картины мира, ее высшую стадию, которая создается в результате научного познания действительности (Л.П. Столярова).

Как отмечает Е.В. Урысон, ЯКМ закреплена не только в лексической системе языка, но в семантически значимых грамматических категориях.

Блестящий анализ этнического характера грамматической семантики разных языков дан в работе А. Вежбицкой «Семантические универсалии и описание языков». А. Вежбицкая подчеркивает, что «грамматика на самом деле составляет централизованную семантику: она воплощает систему значений, рассматриваемых в данном конкретном языке как особенно важные, действительно сущностно необходимые при интерпретации и концептуализации действительности и человеческой жизни в этой действительности».

Эта мысль переключается с положением В.А. Плунонгиа о том, что в грамма-

тике каждого языка имеется свой набор предпочтений, который отражает приоритеты языкового сознания говорящих на данном языке.

В речи эти приоритеты проявляются в обязательном выражении грамматических значений, свойственных данному языку. Так, французский лингвист А. Масперо, сравнивая свой родной язык с китайским, отмечает: «Мы совершенно неспособны мыслить то или иное существительное или тот или иной глагол во фразе вне какой-либо грамматической категории – числа, времени и т.п.: существительное для нас непременно стоит в единственном или множественном числе, глагол, непременно в настоящем, прошедшем или будущем времени. Китаец же мыслит существительное и глагол вне зависимости от данных понятий; он может добавить их в качестве полезных указаний, однако они не являются обязательными».

Чтобы употребить в речи необходимые грамматические формы, говорящий должен в считанные доли секунды проделать множество мыслительных операций (В.А. Плунгян). У носителей различных языков эти мыслительные операции будут различными.

В большинстве исследований ЯКМ представлена устойчивой и стабильной. По мнению Н.Б. Мечковской, «в семантике естественных языков запечатлена в основном та картина мира, которая была доступна человеческому сознанию во время формирования грамматического строя языка и его древнейших лексических пластов». Между тем национально-специфическое сознание может быть подвержено изменениям в той же степени, что вся система языка (Е.В. Урысон). Концептуальная картина мира в ЯКМ формируется исторически, им обоим присущи одновременно и консерватизм и изменчивость (Н.П. Тропина).

Изменения в ЯКМ могут происходить не только в связи с изменениями в лексической системе, но и в связи с инновациями в грамматическом строе языка. Как известно, в древнеанглийском языке глагол имел только два времени – настоящее и прошедшее. Идея будущности выражалась лексически или контекстуально. Однако уже в древнеанглийском языке в результате грамматикализации модальных глаголов *sculan* и *willan* зарождается грамматический способ выражения будущего действия. Вероятно, в связи с возникновением грамматической формы будущего времени в языковом сознании древних британцев появился грамматический концепт будущности. Небезынтересно отметить, что и в языковом сознании современных носителей английского языка этот концепт ассоциируется, прежде всего, с грамматической формой будущего времени, несмотря на наличие в современном английском языке различных способов выражения будущего действия. Как подчеркивает Р. Морсбергер, на вопрос, чем выражается будущее действие в английском языке, большинство его носителей ответили бы, что оно выражается будущим временем.

Другой пример. До XIII века в языке идиш, как и в других германских языках, не было категории вида. В дальнейшем под влиянием славянских языков в идише развилось чуждое германским языкам последовательное различие несовершенного и совершенного видов. Оно проявляется в видовых парах глаголов типа *leinen* – *iberleinen* (читать – прочитать), *hazern* – *ois hazern* (учить – выучить). Очевидно, с возникновением категории вида в языковом сознании носителей языка идиш возник грамматический концепт незавершенности – завершенности действия.

Разумеется, не всякое изменение в грамматическом строе языка вызывает изменение в ЯКМ. Интересный пример стабильности грамматических концептов приводит Н.А. Кобрина. Хотя английский язык утратил большинство старых форм сослагательного наклонения, это вовсе не означает, что исчез сам концепт гипотетичности или нереальности. Изменился лишь способ его представленности в ЯКМ: «категория сослагательного наклонения превращается из морфологической категории глагола в категорию синтаксическую, или, точнее, в синтаксическую» (Н.А. Кобрина).

Міхєєва Ю.О.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ВІХИ РАНЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ ЕРНСТА ЮНГЕРА

В останні роки біографія і творчій доробок Ернста Юнгера викликають все більший інтерес. В першу чергу слід відмітити переклади літературних та філософських творів Е. Юнгера, наприклад, військовий щоденник „В сталених грозах“, есе „Тотальна мобілізація“, „Робітник“, „Про біль“, роман „На мармурових скелях“. Дослідниками (Ю.Н. Солонін, Ю.І. Архипов, Б. Хазанов) було написано декілька передмов до публікацій та літературознавчих статей-оглядів. Вийшла в світ монографія О.Ю. Пленкова „Міфи нації проти міфів демократії“, яка дає змогу читачеві більш глибоко ознайомитися з історичним контекстом політичних рухів та ідеологій Веймарської республіки, що є дуже важливим і корисним для дослідження раннього періоду творчості Ернста Юнгера, оскільки в ній висвітлено феномен консервативної революції та цілий розділ присвячено націонал-революційній публіцистиці Е. Юнгера. Слід відмітити, що західними дослідниками була проведена більша робота з аналізу творчості автора (зокрема, можна назвати роботу Хельмута Кизеля „Ernst Jüngers Marmor-Klippen. Renommier und Problembuch der 12 Jahre“).

Відношення до творчості Е. Юнгера було й залишається неоднозначним і тепер, деякі дослідники трудів автора вбачають профашистську спрямованість в його творах, особливо періоду до приходу до влади націонал-соціалістів. Ранній період творчої діяльності Е. Юнгера припадає на час від Першої світової війни до встановлення нацистського режиму та представляє собою інтелектуальну рефлексію епохи періоду кризи класичного модерну. Слід зазначити, що погляди Е. Юнгера зазнавали певних змін, оскільки його творчість співпала по часу зі значними віхами германської та світової історії. Е. Юнгер виступає як автор щоденників та есе Першої світової війни, потім – як публіцист націонал-революціонер (середина 1920х), а в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ сторіччя виступав як „діагност епохи“. „Тотальна мобілізація“ Е. Юнгера – це варіант „нового порядку“. Те, що сучасний світ знаходиться на порозі змін, європейськи мислителі усвідомлювали ще до Першої світової війни. Наприклад, Г. Лебон говорив про таке: „Современная эпоха представляет собой один из таких критических моментов, когда человеческая мысль готовится к изменению. В основе этого изменения лежат два главных фактора. Первый – это разрушение религиозных, политических и социальных верований, давших начало всем элементам нашей цивилизации; вто-

рой – возникновение новых условий существования и совершенно новых идей, являющихся следствием современных открытий в области наук и промышленности. Идеи прошлого, хотя и наполовину разрушенные, все еще достаточно сильны; идеи же, которые должны их заменить, находятся пока еще в периоде своего образования – вот поэтому современная эпоха есть время переходное и анархическое. Нелегко предсказать, что может выйти из такого периода, поневоле имеющего хаотический характер. Каковы будут основные идеи, на которых воздвигнутся новые общества, идущие нам на смену?“ [1].

Поразка Німеччини у Першій світовій війні стала тим історичним моментом, який показав, що довоєнний порядок, соціальні, економічні, духовні засади довоєнного світу втратили своє значення. Намагаючись охопити, зафіксувати нові риси світу, Ернст Юнгер розглядав такі феномени, як війна, влада, техніка. Проект нової реальності, викладений в двох есе „Робітник. Панування і гештальт“ та „Тотальна мобілізація“, автор назвав „діагнозом епохи“, проте Ернст Юнгер не мав на увазі винесення оцінки своєму часу або критику епохи, він прагнув „встати над історією“ [4], захопити, так би мовити, „ядро“ подій, зафіксувати зміни епохи ясно і точно: „Так же, як і ви, коли вивчаєте політику як мистецтво, можете не приймати до уваги, чи є політика хорошою або плохую, я не приймаю до уваги, по відношенню до якої області робота повинна мати сенс, і чи повинна вона мати будь-який сенс взагалі. Мій предмет розгляду – це процес і його закономірності. Коли я спостерігаю універсум з точки зору того всеосяжного процесу, то при такій перспективі для мене важливо лише те, наскільки проглядається робота, а не те, чи обумовлений робочий процес чи він відбувається сам по собі“ [2].

Отже, характерною рисою інтелектуального руху 20-30-х років було осмислення досвіду Першої світової війни. Е. Юнгер співпрацював з націонал-революціонерами, ярокою течією „консервативної революції“. Термін „консервативна революція“ отримав сучасне значення після виходу книги А. Молера „Консервативна революція у Німеччині 1918–1932 рр.“, де він окреслив спільні риси світогляду німецьких філософів, публіцистів, літераторів та пов'язав цей світогляд з діяльністю політичних організацій, клубів, редакцій газет і журналів часів Веймарської республіки. Особливість епохи – всебічна політизація, тому виключно духовно-філософською течією консервативна революція залишитися не могла, а це призвело до того, що її почали ототожнювати з „фашизмом“ або „націонал-соціалізмом“. Суттєву роль тут відіграло сприйняття війни як межі між старим і новим, усвідомлення того, що після війни неможливо мислити і творити в дотеперішніх межах та формах. Старий порядок життя розпадався, буття, позбавлене орієнтирів, характерне для передвоєнного часу, скінчилося, на зміну людині того часу повинна була прийти нова людина з новим шляхом розвитку. Е. Юнгер написав у передмові до брошури свого брата Ф.Г. Юнгера „Марш націоналізму“: „Війна – наш батько, він зачав нас, нове плем'я, в розпеченому череві бойових окопів... Це юнацтво в найстрашніших ландшафтах світу завоювало собі знання того, що старі шляхи пройдено до кінця, і на нього чекають нові шляхи“ [3]. „Новому націоналізму“, який спирався на необхідність створення авторитарної держави („Рейх/Reich“), єдність нації („Volksnation“), Е. Юнгер надавав великого

значення, причому нація розумілася не як політична єдність громадян певної держави, а як дух („Geist“), що розходилося з расовою біологією нацистів, з аріософією. Хоча деякі дослідники і розглядали Е. Юнгера як теоретика нацистів, він рішуче відкидав ідею раси; за Е. Юнгером раса – це не біологічне поняття, а метафізичне. Віддалена ціль консервативної революції – нація, що включає у себе багато народів.

Консервативна революція не була поверненням назад, а прагненням до повернення до сильної авторитарної держави, до достеменного, „незайманого“ життя, до встановлення „вічних цінностей“. Влада повинна була належати аристократам, проте мова не йшла про відновлення монархії та поділу на стани. У „Рейху“ аристократичні цінності низходять зверху вниз та об'єднують всю націю. Наслідком консервативної революції мав бути соціалізм. У Е. Юнгера це „солдатський соціалізм“. Небагато представників консервативної революції вступили до націонал-соціалістичної партії або співпрацювали з режимом. В своїй більшості вони знаходилися в опозиції до націонал-соціалізму, хоча його ідеологи використовували у своїй діяльності термінологію, розроблену діячами консервативної революції.

Варто відмітити, що „новий націоналізм“ Е. Юнгера досить далеко відстоїть від практичної політики, а скоріше є програмою пошуку нової „німецької людини“. В якості публіциста консервативної революції приймав участь в журналі „Die Kommenden“, загострюючи увагу на тому, що світова історія відкрила епоху насильницьких конфліктів. Переможцем цих конфліктів стане „працівник/Arbeiter“, який працює самовіддано, де б він не знаходився, біля станка або на фронті, – уособлення „нової людини“. Саме палкі виступи у „Die Kommenden“, його ранні радикальні, націоналістичні, антидемократичні твори дали підстави вважати Е. Юнгера „предтечею націонал-соціалізму“.

Після захоплення влади Гітлером Ернст Юнгер, як і деякі інші письменники та діячі цього періоду, уходить у „внутрішню еміграцію“. В цей час він створює роман „На мармурових скелях“, який багатьма сучасниками був сприйнятий як критика гітлеровського режиму.

Після Другої світової війни розпочалася нова фаза творчості письменника, в яку Ернст Юнгер отримав визнання як консервативний письменник, який не відмовився від ролі "спостерігача епохи".

Список використаних джерел:

1. Лебон Г. Психология масс / Г. Лебон. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – С. 148.
2. Junger E. – Schmitt C. Briefe 1930-1983/Hrsg. H.Kiesel. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1999. – S.10.
3. Junger F.G. Aufmarsch des Nationalismus / Hrsg. (u.einl.) Ernst Junger. – В.: Vormarsch-Buecherei, 1926. – S.11.
4. Text+Kritik. Ernst Junger. – 1998. – № 105/106. – S.3.

Никитина П.В.

*Елабужский филиал Казанского Приволжского Федерального университета,
Российская Федерация*

МАКРОКОНЦЕПТ ВОЙНА В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА Н.А. ДУРОВОЙ

Когнитивная лингвистика движется вперед, открывая все большие горизонты в области языковой картины мира. Одним из открытий стал макроконцепт, отличающийся от простого концепта своей структурой, эмоциональной и лексической насыщенностью. В то же время не стоит ассоциировать его и с концептосферой, поскольку последняя также вбирает в себя меньшие по «размеру» / объему концепты и составляет своего рода основу для начала разработки языковой личности и, как следствие, ее языковой картины мира. Формирование макроконцепта как языковой единицы подразумевает упорядоченную систему языковых единиц, которые составляют настолько плотное «тело» макроконцепта, что смысл их в отдельности блекнет, теряет силу. Трансформация концепта в макроконцепт осуществляется благодаря наполнению его автором особыми, индивидуальными понятиями, ассоциативными полями и новыми когнитивными оттенками, не присущими другим носителям языка. Соответственно, именно в нем фиксируется и отражается авторское отношение к социокультурной реалии или ценности, что, в конечном счете, составляет специфику его лингвоментальности.

Изучение и описание сущности, структуры и функциональной нагрузки макроконцепта нам представляется любопытным осуществить на материале мемуарной прозы «Записки кавалерист-девицы Н.А. Дуровой», поскольку, во-первых, данная работа идет в течение трех лет в рамках елабужского литературного краеведения, занимающегося изучением житнетворчества писателей и поэтов Прикамского региона. Во-вторых, важен факт проведения исследования в год 200-летия Отечественной войны 1812 года, что обуславливает интерес к мемуарной прозе Н.А. Дуровой как к автобиографическому произведению. В-третьих, необычность «Записок», оригинальный стиль письма дают богатый историко-литературоведческий и лингвистический материал для специалистов многих областей науки (лингвистики, истории, психологии и т.д.). И, наконец, потому, что уникальная жизнь и личность самой Надежды Дуровой вызывают неподдельный исследовательский интерес и уважение к ней как человеку, отстаившему свою свободу, право на любимое дело, продемонстрировавшему огромную силу духа, верность царю и государству.

Следует сказать, что основой для понимания и интерпретации выбранных языковых единиц при формировании макроконцепта необходимыми становятся биографическая справка о писательнице, исторический фон (эпоха и пространство), обусловивший появление оригинального характера. Нам известно, что она является первой женщиной-офицером в России, участницей Отечественной войны 1812 года, удостоившейся чести официально (под фамилией Александров) служить в российской кавалерии. Возможно, это обусловлено связью Н. Дуровой с военным делом еще с детских лет: отец ее служил ротмистром, семья находилась в постоянных разъездах, а после нервного срыва матери воспитание дочери А. Дуров оставляет фланговому гусару Астахову; об этом повествует сама Н.А. Дурова

в начале «Записок кавалерист-девицы», косвенно указывая на первопричину ее любви к военному делу: «всякий день я сердила ее (мать) странными выходками и рыцарским духом своим; я знала твердо все командные слова, любила до безумия лошадей, ... я с плачем просила, чтоб она дала мне пистолет, как я говорила, пощелкать; ... я воспользовалась как нельзя лучше воспитанием, данным мне Астаховым» [1]. Побег из дома, поступление на службу в Коннопольский полк, где кавалерист-девица и обучилась в совершенстве военному делу, стало первым шагом в блестящей военной карьере. Походы, наиважнейшие случаи (русско-турецкая война 1806-1812, встреча с императором Александром I, Отечественная война 1812 года и др.) были записаны ею в дневнике и художественно изложены в «Записках», благодаря чему понятие войны в языковом сознании Н. Дуровой поднимается до макроконцепта.

Всё это позволяет нам заметить, что концепт *война* в дискурсе «Записок» Н.А. Дуровой представляет собой социально и общественно значимый смысло-комплекс, становится во главе когнитивной иерархии в языковом сознании автора и, соответственно, приобретает статус макроконцепта. Помимо собственно концепта *война* важными, с точки зрения Н.А. Дуровой (судя по их объективации в тексте), наиболее частотными, с точки зрения лингвистического анализа, являются концепты *дорога* (в основном узуальном «поход, путешествие»), *родина* (в значении «отечество, родная земля»), бинарная оппозиция *свои* (сослуживцы) – *чужие* (враги). Они и включаются в поле макроконцепта *война*, дополняя и уточняя его план содержания.

1. Концепт *война*. Обобщив данные тематических словарей (толковые словари В.И. Даля, С.И. Ожегова, Ф.Ф. Ушакова, Т.Ф. Ефремовой), становится очевидно, что номинация *война* связана с церковно-славянским *воина*, а также лат. *Vēnāgī* – «охотиться» и литовск. *vejù, vùti* «гнать(ся), преследовать» [4]. Потому его объективное, общеизвестное значение сводится к семам «покорять», «преследовать», «бороться»; все эти действия имеют направленность на кого-либо, реже на что-либо. Многогранное освещение этого концепта в русской культуре и языке обусловлено бурным эмоциональным откликом при воспроизведении номинации *война* и соотносении его в сознании носителей русского языка с такими понятиями, как *страх, горе, боль, разрушение, смерть*.

Данный компонент макроконцепта является его ядром и вмещает в себя огромное количество традиционных и индивидуальных понятий, ассоциаций и смыслов, связанных с войной, военными действиями и военным бытом. Как человек практического ума, Н.А. Дурова в первую очередь обращается к реалиям материального мира: огромную роль играют экипировка и армейская иерархия. Сложная походная жизнь, многочисленные лишения делают для военного чрезвычайно приоритетными элементы солдатского быта – обмундирование, оружие, дневка, а поскольку Н. Дурова служила в кавалерии, то конь становится самым важным в списке, что подтверждается их высокой частотностью функционирования, в частности клички любимого коня *Алкид* (160) и лексемы *лошадь* (389).

Строгая офицерская жизнь, армейская субординация занимает одно из главенствующих мест в произведении. При описании людей автор в первую очередь указывает на его социальный или армейский статус, что является свидетельством строгости субординации в российской армии того времени. В силу личных сообра-

жений Н.А. Дурова делит свой круг общения на военных и штатских, от чего зависит ее модель поведения. Так как на первый план выходит война, военные действия, то штатские лица в «Записках» становятся персонажами сугубо второстепенными, фоновыми. При статистическом анализе языковых единиц было установлено, что наиболее частотными в данном лексико-семантическом поле являются лексемы *офицер* (216), *улан* (133), *гусар* (93): «казацкие **офицеры** любовались красотой Алкида моего», «красавицы... снова заблестали взорами на **гусар, улан, кирасир, драгун наших**» [1].

Следующей важной вехой концепта война становятся психо-эмоциональная сторона, в которую включаются номинации чувств, всевозможные авторские отношения к войне и абстрактные явления военной жизни типа *благородство, героизм, приверженность государю, священный долг, мужество, радость возвращения на войну, к свободе* и в то же время это *злоба, дикая, зверская смелость, страх, сумасшествие, потеря сил* (слабость), *мучения* (душевные), *горечь утраты*. Это лишь небольшая часть многогранного концепта, что обуславливает его приоритетность и расширение его когнитивных границ.

2. Концепт *дорога*. Реализуется в тексте посредством частого употребления данной лексемы (130) и ее многочисленных синонимов (*поход* – 40, *путь* – 16, *путешествие* – 8, *тропа* – 8, *поездка* – 4, *командировка* – 4). Следует отметить, что лексемы приводятся в тексте в прямом значении «движение куда-либо; место, по которому движутся» [2]. Некоторая поэтизированность дороги («... они снаряжают меня в дорогу дальнюю и опасную» [1] в тексте произведения вскоре заменяется рациональным взглядом военного: в последующих главах мы почти не находим эпитетов или каких-либо лирических характеристик. Перевес идет в пользу лексем *поход* и *путь*, которые все больше овеиваются возвышенными чувствами офицера-патриота, несмотря на все тяготы подобной жизни («... теперь время не слишком благоприятно для похода», «это наш вчерашний путь» [1]).

3. Концепт *родина*. Актуализация его в тексте происходит в основном на внеязыковом уровне, но, несмотря на небольшую частотность употребления лексем, входящих в данный его структуру (*отечество* – 6, *родная земля* – 1), во всем тексте имеются его фрагменты, большей частью метафорические образования типа *во глубину лесов наших*: «несем мы доверчивого неприятеля нашего во глубину лесов наших» и др. [1]. Родина связывается в сознании военного человека с ее защитой от посягательств, то есть от войны, врага, который несет угрозу мирному существованию не только государства, но и малой родины автора (рассказчика).

4. Бинарная оппозиция *свои* – *чужие*. В языковом сознании Н.А. Дуровой данная оппозиция включает в себе такие общеизвестные понятия, как *знакомый* – *незнакомый*, *друг* – *враг* и другие, но ярко проявляются следующие: *однопольчанин* (*товарищ*) – *сослуживец*, *сослуживец* – *неприятель*. Подобное деление Н.А. Дуровой людей вокруг себя можно объяснить ее военным складом ума, подразумевающим различное отношение к людям разных чинов и званий (*солдат, ротмистр, генерал, главнокомандующий*), разных родов войск (*пехота, уланы, кавалеристы*), русской и противостоящей ей армии. В связи со спецификой профессии, можно говорить о выработке у Н. Дуровой определенных когнитивных и поведенческих моделей и отношения к каждой из вышеперечисленных категорий. Так, например, полк на долгое время становится для кавалерист-девицы семьей, со-

ответственно, однополчане – это наиболее близкие друзья, которыми они и остаются, несмотря на перевод в другой полк и потерю связи (эпизод встречи с ординарцем Милорадовича Горленко): «*А я так помню! Прощайте, Александров! Дай бог нам увидеться опять такими же, как расстаемся!*» [1]. Враг – это неотъемлемая часть войны, то, с чем приходится сражаться. Автора (рассказчика) часто обуревают ненависть к врагу и, как доблестного офицера и знатока военного дела, невольное уважение к нему: «скорыми маршами едем мы в глубь России и несем на плечах своих неприятеля, который от чистого сердца верит, что мы бежим от него» [1].

Из всего вышесказанного следует сделать вывод о том, что перечисленные концепты являются компонентами сложного ментального образования *война*, поскольку они включаются в его структуру (в периферийную зону), взаимодействуют и дополняют его и содержание друг друга. Ядром макроконцепта становится собственно концепт *война* как сосредоточие жизни автора, заключающее в себе кредо, основные события, людей, глубоко авторские отношения, ассоциации и смыслы. Данный текстообразующий ключ становится еще и лексемой, помогающей в точном определении авторского сознания на экстралингвистическом и лингвистическом уровнях. Все семантические связи (традиционные и авторские) в тексте также определяются данным компонентом, в связи с его проникаемостью в другие концепты (например, *оружие* будет именно военным, кавалеристским, а не реконструированным или тренировочно-спортивным). Реализация на высшем уровне прямого значения войны задает тон произведения и вектор авторской презентации («Записки кавалерист-девицы» → кавалерия → род войск → война), делает видимой его идейную направленность, а сильная позиция лексемы в названии главы «Отечественная война 1812 года» вновь является подтверждением текстообразующей функции ключевого концепта. Смысловая цельность компонентов позволяет реконструировать наиважнейший макроконцепт произведения и, в принципе, всего творчества Н.А. Дуровой, в большей части посвященного военным страницам жизни.

Список использованных источников:

1. Дурова Н.А. Записки кавалерист-девицы / Н.А. Дурова. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. – С. 5–225.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1986. – 797 с.
3. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 58–65.
4. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева / под ред. и с предисл. Б.А. Ларина. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1986. – Т. 1. – 576 с.

К.ф.н. Петрушенко О.О.

Хмельницький економічний університет, Україна

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ПОЛЬОВА СТРУКТУРА «ЧАС»
У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ**

У сучасній українській лінгвостилістиці ефективним інструментом дослідження й опису конститутивних ознак поетичної мови слугує поняття лексико-семантичного поля. Структурування лексико-семантичного поля дає змогу показати цілісність лексико-тематичних і лексико-асоціативних зв'язків слів між компонентами мови і тексту, простежити семантико-стилістичні зв'язки між лексичними одиницями – назвами концептуальних понять. Природно, отже, що попри наявність інших антропоорієнтованих методик функціонально-семантичного аналізу (пор. поняття концепт, образна парадигма, ключове слово, наскрізний образ, лексична домінанта і т. ін.) лексико-семантичне поле й досі залишається одним із продуктивних методів дослідження мови поезії.

Продуктивізація цього напрямку досліджень у сучасній лінгвістиці за останнє десятиріччя спричинила кількісне зростання робіт, у яких науково інтерпретовано поняття лексико-семантичного поля. Зокрема, у працях Л.А. Лисиченко, С.Я. Єрмоленко, Н.М. Сологуб, Л.О. Пустовіт, Г.М. Сюті та О.О. Маленко проаналізовано основні поля лексики української мови, подано систематизацію поетичної лексики за семантико-тематичними ознаками, простежено вияв семантичних змін у слові та специфіку функціонування слова в художньому дискурсі з погляду його естетичних функцій та реалізації узуальних й оказіональних взаємозв'язків між лексичними одиницями.

Мета нашої розвідки полягає у комплексному аналізі лексико-семантичного поля «час» в аспекті з'ясування лінгвостилістичної значущості його конститuentів. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- 1) узагальнити загальнотеоретичні підходи до вивчення лексико-семантичного поля як основної категорії функціонально-семантичного аналізу;
- 2) з'ясувати лінгвостилістичну значущість конститuentів лексико-семантичного поля «час» як засобів моделювання національної мовної картини світу;

Зауважимо, що на сучасному етапі вивчення теорії польового структурування в українському мовознавстві *поле* трактують як «сукупність мовних одиниць, переважно лексичних, об'єднаних спільністю змісту, одним поняттям, функціональною подібністю позначуваних явищ» [5, с. 131].

Виконане дослідження дає підстави стверджувати, що важливим контрапунктом теорії лексико-семантичного поля є питання про відношення між його компонентами, так як з їхнім урахуванням визначають його структуру: центр (ім'я поля), ядро (найбільш частотна, інформативна частина поля), навколоядерна зона та зона периферії (ближньої і дальньої, які відрізняються ступенем віддаленості від ядра). Одним із показників, що може свідчити про ядерний // периферійний статус слова в структурі поля, є ускладнення його семантичної структури (кількість сем у семемі): що менша кількість сем у семемі, то вона абстрактніша й ближча до ядра. Ядерна лексема часто слугує ідентифікатором у словникових дефініціях (пор.: *вічність* – «плин часу, що не має початку й кінця» [3, Т. 1, с. 692];

мить – «дуже короткий проміжок часу» [3, Т. 4, с. 722] і т. ін.), характеризується високою частотністю і функціонально-стильовою необмеженістю слововжитку), здатна утворювати довільну множину словосполук.

Зазначимо, що важливим критерієм є також функціонально-стилістична маркованість одиниці, наявність у її семантичній структурі інтегральних та диференціальних сем. На думку О.М. Кузнецова, ознакою ядерності може слугувати також психологічна важливість для носіїв мови [2, с. 154].

Відомо, що кожен художній текст репрезентує частину лексики того чи того лексико-семантичного поля, наявного в лексичній системі мови. Частотність уживання конкретних лексичних одиниць, специфіка їхньої контекстуальної сполучуваності часто детермінується жанрово-тематичними особливостями твору, індивідуальними художньо-естетичними настановами й уподобаннями автора. Важливу роль у цьому процесі посідають лексичні засоби, які виражають принципово важливі для семантики образу значення.

Варто вказати, що категорія *часу* – одна з фундаментальних та універсальних філософських категорій.

На думку Ю.С. Степанова, *час* – поняття з великим ступенем узагальнення й абстрактності, одне з базових понять науки, філософії та культури. Воно пов'язане з поняттями «історія» та «еволюція» [4, с. 171]. Саме за цими специфічними параметрами простежується національна мовна свідомість, етномарковані уявлення про навколишню дійсність, що є одним із способів мовного віддзеркалення об'єктивної реальності.

Визнаючи важливість категорії *часу* для з'ясування дистрибутивних параметрів національно маркованої картини світу, розуміємо, що постійна увага до осмислення та засобів мовної репрезентації семантики *часу* є цілком виправданою. Адже в кожній національній культурі є певні стереотипи мислення й мовної поведінки, властиві тільки цій лінгвокультурній спільноті. Такі стереотипи є частиною мовної свідомості; їх розуміють як певні фіксовані уявлення про певний об'єкт чи клас об'єктів, що є одним із способів відображення дійсності.

Акцентуємо увагу на тому, що одним із визначальних параметрів української національно-мовної картини світу теж є *час*, семантика якого ускладнена глибинними етнокультурними нашаруваннями. Вони зумовлені тим, що «етносимволіка слова, тісно переплетена з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основою підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів етнокультурних концептів, або знаків етнокультури» [1, с. 3]. Базоване на рефлекссах давнього світогляду системне етнолінгвістичне трактування поняття *час* («тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін. // Проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т. ін., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься» [3, т. 11, с. 274]), та його конкретизаторів (*весна, зима, літо, осінь; березень, квітень, липень, грудень; ранок, день, вечір, ніч; Великдень, Купала, Спас, клечальна неділя* і т. ін.) подане в словнику-довіднику В.В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» [1, с. 28–254].

Безумовно, лінгвістичне бачення *часу*, його відображення в мові безпосередньо пов'язане з концептуальними положеннями його наукового усвідомлення у філософії, природничих науках та етнокультурологічних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
2. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике / А.М. Кузнецов. – М.: Наука, 1980. – 160 с.
3. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970. – 1980 с.
4. Степанов Ю.С. Константы: слов. рус. культуры: опыт исслед. / Ю.С. Степанов. – М.: Языки рус. культуры, 1997. – 824 с.
5. Толстая С.М. К соотношению христианского и народного календаря у славян: счет и оценка дней недели / С.М. Толстая // Языки культуры и проблемы переводимости. – М.: Наука, 1987. – С. 154–168.

К.филол.н. Почтарёва О.В.

Тюменский государственный университет, Российская Федерация

СМЫСЛОВАЯ И ГРАММАТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРОИЗВОДНЫХ СО ЗНАЧЕНИЕМ АННУЛИРОВАНИЯ (на примере глаголов с префиксом С-)

В зависимости от выражаемого значения – положительного или отрицательного – приставки в русском языке подразделяются на две группы: позитивные и негативные.

Противоположные значения в русском языке обозначаются соотносительно. Это проявляется в соотносительности сочетаний непроеизводных основ с приставками. В силу этого сочетание непроеизводной основы с какой-либо негативной приставкой обязательно предполагает наличие в языке сочетания этой же основы с определённой позитивной приставкой. Ср.: *выкопать* – *вкопать*, *откатить* – *подкатить*, *расклеить* – *склеить*, *разбежаться* – *сбежаться*, *скинуть* – *накинуть* и др.

В выражении отношений отменяющего характера в русском языке наблюдается строгая системность. Если глаголы, передающие положительное смысловое содержание, образуются соединением исходной основы с приставками В-, ЗА-, С₂, ПРИ-, У-, НА-, О-, ПО-, то отрицательное смысловое содержание выражается сочетанием непроеизводных основ со префиксальными морфемами ВЫ-, ОТ-, РАЗ-, С₁-, ДЕ-, ДИС-, ПЕРЕ-, ОБЕЗ-. Каждая негативная приставка при выражении противоположных значений часто соотносится с несколькими позитивными. Ср.: *выкопать* – *вкопать* и *закопать*, *открыть* – *закрыть* и *открутить* – *прикрутить*, *разучить* – *научить* и *разъединить* – *соединить* и др. Особо отметим тот факт, что только в соотношении с формами, выражающими положительное смысловое содержание, значение антонимичных дериватов воспринимается как значение отменяющего характера. Поэтому при исследовании производных с негативным значением невозможно обойтись без анализа позитивных форм, которые зачастую являются семантическим и структурным базисом для формирования глаголов со значением аннулирования.

В данной статье остановимся на группе дериватов с приставкой С-. Глаголы, выражающие сему отменяющего характера и имеющие в своём составе префикс С-, неоднородны по значению. Они распадаются на несколько семантических

групп; причём ни в одной группе сема аннулирования не представлена в «чистом виде», она сосуществует со значениями перемещения или конкретного физического действия.

У производных первой группы значение аннулирования неразрывно связано с пространственным значением «движение сверху вниз». Обобщённо значение дериватов, входящих в неё, можно представить как «совершить действие, направленное на снятие, удаление предмета с чего-либо»: разг. сложить (ношу с плеч), разг. свалить (вещи со стола) и под. В тексте: Бабушка же Феня к этой поре сделалась подлинно святой: окончательно *сложив с себя ответственность* за что-либо, она получила возможность уже совсем без помех отдаться созерцанию мировой гармонии, чему-то умиляясь, о чём-то неглубоко и недолго скорбя и купаясь во всеобщей любви и почитании (А. Кузнецова); Его привели в фанерную временку, где молодой лейтенант в лётной фуражке *свалил* ему на руки какой-то громоздкий ранец (В. Быков).

Глаголы второй группы выражают значение «снять что-либо ранее надетое, покрывающее». Среди производных этой подгруппы много разговорных глаголов: разг. сбросить (одежду, обувь), разг. скинуть (пальто), стянуть (валенки), стащить (сапоги) и др. В тексте: Он *стащил* с себя полную сырого мороза куртку и кинулся к ребёнку (Л. Улицкая).

Л.А. Вараксин в автореферате кандидатской диссертации пишет о том, что отмеченное значение свойственны также лексикализовавшемуся глаголу разг. сдеть (пиджак). «В литературном языке, – отмечает исследователь, – антонимом глагола *надеть* является форма *снять*. В паре *надеть* – *сдеть* реализована более широкая для просторечной лексики возможность образования глагольных антонимов от одной и той же основы» [2].

В третьей группе дериваты с приставкой С- имеют значение «снять один предмет с поверхности другого путём совершения круговых, вращательных движений». Сюда относятся глаголы свернуть (гайку), свить (верёвку с дерева), свинтить (кран) и др. В тексте: Он поспешно *свернул* разговор – вероятно, торопился позвонить Андрею и спросить, зачем он даёт разным людям противоречивые указания. (В. Белоусова); Остальные будут либо на подхвате у идейно близких избирательных объединений, либо *свернут свою деятельность* до следующих выборов. (Р. Фаляхов, А. Матвеева)

В четвёртой группе глаголы с отрицательным смысловым содержанием называют действия, осуществление которых имеет целью снять ранее насаженное: сбить (кольца с бочки), разг. сколотить (обручи с кадки) и др. Несколько глаголов не вошли ни в одну из групп вследствие индивидуальности своего значения: сточить (нож), смыть (песок с берега) и некоторые другие.

Все производные с префиксом С- многозначны. Значение аннулирования является одним из ЛСВ многозначных глаголов и неразрывно связано с идеей перемещения в пространстве или с конкретным физическим действием. Так, глагол свернуть среди прочих имеет значения «скатать в трубку» и «снять, вращая по нарезке». Идею отрицания, аннулирования (среди 13-ти значений этого глагола) выражает только второй ЛСВ. В тексте: – Ты зачем, – говорит (мать), – шар с кровати *свернул*? (А. Гайдар)

В нескольких глаголах на основе ЛСВ, обозначающего конкретное физи-

ческое действие или перемещение в пространстве, развивается более абстрактное значение аннулирования. Так, глагол ссадить имеет значение «снять, помочь сойти, спуститься вниз», на основе которого развивается переносное значение устар. прост. «снять, сместить с какой-либо должности». В тексте: С военных поездов порой ссаживали тех, кому не исполнилось ещё и тринадцати лет (А. Лазарчук) – Директора нашего год назад ссадили с должности, тогда и начал умирать завод, а вместе с ним и мы (В. Пронин).

Глагол свалить означает «сбросить, скинуть что откуда-либо», а в переносном употреблении – разг. «избавиться, освободиться от чего-либо (тяжёлого душевного состояния, неприятного поручения, хлопот и т.д.)». В тексте: Лужин поспел в то самое время, когда с весов сваливали обувь в склады. (В. Гиляровский) – Самое большое желание было уехать туда, где её (Татьяну) никто не знает, собраться с мыслями и свалить, наконец, с себя эту усталость, которая давила на неё и мешала жить (Д. Вересов).

Особое внимание следует обратить на семантическую структуру глаголов снизать, смотать, сложить, сколотить, свинтить, свить, сбить, стянуть. В этих дериватах наблюдается явление внутрисловной антонимии или, как его ещё называют, лексической энантиосемии [1]. Суть этого явления заключается в том, что одна глагольная лексема способна выражать противоположные значения. Ср.: снизать 1.«прокалывая, протыкая, н а д е т ь, насадить что-либо одно за другим; нанизать»; 2.«с н я т ь то, что нанизано»; смотать 1.«мотая, наматывая на что-либо, собрать вместе, с в и т ь»; 2.«разматывая, с н я т ь, отмотать с чего-либо»; сколотить 1.«с о е д и н и т ь, скрепить»; 2.«разг. ударяя, снять, с б и т ь (что-либо наколоченное)» и под.

Энантиосемия в глаголах с префиксом С- обусловлена тем, что существует две омонимичные друг другу приставки: С-₁, имеющая как доминанту значение «перемещение субъекта или объекта вниз, с поверхности какого-либо предмета», и С-₂ со значением «перемещение множества субъектов/объектов с периферии к центру, в одну точку». Значения снятия, разъединения являются производными от основного пространственного значения приставки С-₁; значения соединения, соиздания – от пространственного значения приставки С-₂.

Значения таких глаголов конкретизируются в контексте: 1. Муся быстро свинтила пробку с фляги и попробовала содержимое (Б. Полевой). – Бомба помещена в контейнер, который состоит из двух половинок, свинченных болтами (Л. Лукьянов). 1. Авилов стянул с себя об спинку кровати сапоги и лёг, закинув руки за голову (А. Куприн). – Чемодан так набили, что его теперь не стянешь никакими ремнями (А. Лазарчук).

Все глаголы с префиксом С- (кроме производного снять), имеющие значение аннулирования, имеют соотносительные образования с префиксом НА-: стянуть – натянуть, сбросить – набросить, свертеть – навертеть, сгрузить – нагрузить и др. См. в тексте: А мы кто? Рабочая сила, исполнители. Нам всё равно – нагружать или сгружать (З. Дичаров).

Глагол снять не имеет соотносительного однокоренного образования, но у него есть антоним с положительным смысловым содержанием, образованный от другой основы с помощью приставки НА-: Цепочка звякнула. Но её не сняли, напротив, – надели, чтобы, приоткрыв дверь, посмотреть на меня (В. Каверин).

В настоящее время непродуктивным является образование глаголов со значением аннулирования с префиксом С-. Новых слов с этой приставкой, называющих отмену результата предшествующего действия, не образуется. Более продуктивными оказываются русские приставки БЕЗ- (ОБЕЗ-), РАЗ-(РАС-) и иноязычные префиксы АНТИ-, А-, ДЕЗ-, ДЕ-, ДИЗ-. Вероятно, причина непродуктивности приставки С- при производстве глаголов отменяющего действия связана именно со вторичностью, дополнительностью аннулирующего значения в этих дериватах по отношению к основным значениям перемещения или конкретного физического действия.

Список использованных источников:

1. Вараксин Л.А. Однокорневые префиксальные глаголы-антонимы в современном русском языке: автореф. дис. ... канд филол. наук / Л.А. Вараксин. – Куйбышев, 1970. – 22 с.
2. Бессонова Л.Е. Глагольная префиксальная энантиосемия в русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л.Е. Бессонова. – Днепропетровск, 1983. – 25 с.

К.філол.н. Пузиренко Я.В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ПОЛІТИЧНА КОРЕКТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ МОВИ

Політичну коректність загалом можна визначити як слововживання, що відповідає ідеології суспільства, виключає зневагу або образу тих або інших соціальних груп, національних меншин тощо. Дефініції політкоректності розглядаються, зокрема, у роботі [3].

Останнім часом звернення увага на політкоректність стало, можна сказати, певною модною тенденцією в суспільній комунікації й навіть інструментом політичної боротьби. І звичайно ж проблеми політкоректності привертають інтерес не тільки мовознавців, але й фахівців в галузі інших соціально-гуманітарних наук (див., наприклад [4]).

У зв'язку з простежуваною гіпертрофією цінностей толерантності в Західних країнах політичну коректність можна вважати якимось прапором у руках особливо стурбованих. З гумором, наприклад, трактують уживання некоректних назв національностей автори французького художнього фільму «Таксі». Симпатичний глядачам комісар поліції Жебер, який не має ворожості до японців, використовує «нешанобливе» слово *япошка*, потрапляючи в комічні ситуації. Але проблема зневажливих назв і відповідно неадекватного ставлення до представників різних національностей і соціальних груп набагато серйозніша й виходить далеко за рамки побутової взаємодії і є складовою як загальної культури, так і культури мови.

Прикладом цього може бути порівняно недавнє вилучення з офіційного вжитку в Україні традиційного українського етноніма *цигани* й заміщення його самоназвою *роми*. Це пояснюється тим, що останнім часом цигани асоціюються з крадіжками, шахрайством, обманом. Яскравою ілюстрацією є слова з інтермедії на студентському концерті в одному з київських університетів: «Наші спонсори цигани. Цигани обкрали деканат» (запис 2010 р.). Такі етнічні стереотипи заважають соціальній адаптації осіб ромської національності, зокрема роботодавці ставляться до них, як і до колишньої засудженого з наслідками, що впливають звідси.

Але також неприпустимо сліпо копіювати західний досвід у боротьбі за політкоректність. Так, на одній школі-семінарі з гендерної проблематики, фінансованої американськими організаціями, тренери говорили про неприпустимість уживання в українській і російській мовах слова «негр», а рекомендували замість нього використовувати слово «афроамериканець». Але ця вимога не можна вважати адекватною, адже в наших країнах представники негроїдної раси можуть походити з різних континентів і країн. Тим більше, що слово «негр» не має ніякої негативної конотації, на відміну від слова «нігер», що ввійшло до мови наприкінці 90-х рр. минулого століття з американських фільмів. Тому зовсім виправданим є використання в російському перекладі саме вихідної назви препопулярного твору Агати Крісті «Десять негрят» («*Ten Little Niggers*»), під якою він був вперше опублікований в 1939 р., а вже в другому й наступних виданнях була заміненна на політкоректнішу «*And Then There Were None*» («...І нікого не стало»). Проблема етнічних найменувань у світлі політкоректності в США розглядається, наприклад, у роботах [5, с. 1].

Іншим аспектом окресленої вище проблеми є закріплення за нейтральними етнонімами пейоративного значення. Згадаємо, приміром, чукчу або молдаванина з радянських анекдотів. Значний суспільний резонанс викликав казус із Віктором Ющенком під час перебування його президенства. 14 квітня 2009 року під час проведення наради із сільськогосподарських проблем Ющенко попросив техперсонал відрегулювати зображення на екрані відеопроєктора. Коли технік, замість того, щоб настроїти проєктор, пересунув на кілька сантиметрів екран, Ющенко звернувся до нього зі словами: "Ви як молдованин". І хоча навіть на побутовому рівні вихована людина не дозволить собі використовувати етнонім для негативної характеристики кого-небудь, тим більше це неприпустимо в публічних виступах. Зрозумівши, що висловився некоректно, президент уточнив, що слова не стосуються народу сусідньої держави. Але, як говориться, слово не горобець... Цей випадок повинен стати уроком для всіх, і особливо публічних людей. У цьому зв'язку актуалізуються питання не стільки толерантного ставлення до інших, особливо сусідніх народів, скільки культури спілкування взагалі й дотримання етикетних вимог. Ющенко як людина фактично продемонстрував свій низький культурний рівень, а як президент – жалюгідний стан культури в Україні.

З політкоректністю і, відповідно, культурою спілкування тісно пов'язане вживання евфемізмів, на що звертали увагу багато дослідників, наприклад В. Панін [5], який виділив, зокрема, евфемізми, що виключають вікову дискримінацію. Можна сказати, що цей аспект являє приклад взаємодії політкоректності й норм мовного етикету. Для нас є прийнятним комплімент «Ви помолоділи». Замість слова *старий* використовуються, наприклад, слова *досвідчений*, *зрілий*. Цікаво, що в традиційному суспільстві нганасан було неполіткоректним, образливим сказати людям похилого віку «Ви молоді виглядаєте». Навпаки, назвати відносно молодого чоловіка або жінку *старим* або *старою* означало зробити їм велику приємність, визнавши їхню мудрість, досвідченість, верховенство в господарстві й родині [2].

Порушені в цій роботі питання далеко не вичерпують коло проблем взаємозв'язку політичної коректності з культурою спілкування й мовним етикетом. На нашу думку ця проблематика є актуальною й продуктивною для подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Аксютіна О.В. Фактор «політичної коректності» і словниковий склад англійської мови / О.В. Аксютіна // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – Вип. III. – С. 179–185.
2. Грачева Г.Н. Социализация детей и подростков в традиционном обществе нганасан / Г.Н. Грачева // Традиционное воспитание детей у народов Сибири. – Л.: Наука, 1988. – С. 38–62.
3. Завадская Е. В. Политкорректность как новая международная коммуникативная норма: анализ дефиниций на материале словарей современного английского языка / Е.В. Завадская // Наукові записки. – Вип. 89 (3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 44–48.
4. Колтунов О.Ю. Політична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень / О.Ю. Колтунов. – К., 2005. – 20 с.
5. Панин В.В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / В.В. Панин. – Тюмень, 2004. – 19 с.

К.ф.н. Сагитова А.Г., Мингалеева Г.Ф.

*Елабужский институт Казанского (Приволжского) федерального университета,
Российская Федерация*

ЛЕКСИЧЕСКИЙ СОСТАВ ИСЦЕЛЯЮЩИХ НАСТРОЕВ Г.Н. СЫТИНА ДЛЯ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ

Георгий Николаевич Сытин – доктор психологических наук, директор Всероссийского научно-методического Центра психологической поддержки человека и нелекарственного лечения. Им разработан метод словесно-образного эмоционально-волевого управления состоянием человека – СОЭВУС. Суть метода – психокоррекция соматических структур.

В настоящее время в современной лингвистике отсутствуют комплексные работы, посвященные изучению языковых особенностей исцеляющих настроев Г.Н. Сытина. Можно отметить лишь отдельные работы, в которых рассматриваются некоторые аспекты изучаемой темы: С.В. Болтаевой, А.М. Кашпировского, С.С. Коновалова, С.И. Троицкой, Е.В. Шелестюк, И.Ю. Черепановой. Попытка проанализировать особенности организации текстов настроев была предпринята А. Толокониним.

Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью изучения лингвистических особенностей исцеляющих настроев Г.Н. Сытина в русле современных прагматических и лингвотекстовых теорий, а также повышенным интересом общества к проблемам внушения (суггестии) в медико-психологической сфере.

Объектом нашего исследования является анализ 8 текстов исцеляющих настроев: на оздоровление после инфаркта, на общее оздоровление сердца, на омоложение сердца, на устойчивость сердца, на запасную силу сердца, на снятие возбуждения сердца, на блаженство сердца, против аритмии сердца.

Анализ указанных настроев позволил нам выделить следующие тематические группы: «Внутренние органы и тело», «Здоровье», «Сила», «Молодость», «Поток», «Непрерывность», «Радость».

Рассмотрим наиболее частотные группы.

Группа «Внутренние органы и тело»

Так как объектом воздействия являются внутренние органы человека (сердце, сосуды, кровь и т.п.), то наиболее частотной лексикой в данной группе является терминологическая медицинская общеупотребительная лексика, отражающая наименования тех органов, на исцеление которых и направлены настрои: «Непоколебимо сохраняется устойчиво – ритмичный пульс»; «Пульс устойчиво ритмичный, 72 удара в минуту»; «Кровяное давление устойчиво-стабильно-нормальное 120/80» [1] и т.д. Как общие понятия сюда входят и такие лексемы, как *тело*, *организм*, *внутри* и др.: «Во всем теле быстрое-веселое, полное-веселое кровообращение»; «Внутри сердца свободное, абсолютно свободное кровообращение» [1]. Количественный состав лексики данной группы представлен ниже (указано количество словоупотреблений в общем массиве текстов настроев для сердечно-сосудистой системы): сердце – 695; сосуд – 57; тело – 17; организм – 8; внутри – 38; кровь – 141; кровеносный – 43; пульс – 110; мозг – 41; вены – 9; система – 17.

Общее количество слов в данной группе – 1176, что составляет 14,7% от общего количества слов в текстах настроев для сердечно-сосудистой системы.

Таким образом, наиболее частотной лексической единицей в данной группе является лексема *сердце* (695 словоупотреблений), что объясняется тем, что, в первую очередь, именно на этот внутренний орган направлены настрои. Высоко употребительными являются лексемы *кровь* (141 словоупотребление), *пульс* (110 словоупотреблений) и *сосуд* (57 словоупотреблений), так как именно эти «составляющие» организма человека непосредственно связаны с сердцем.

Группа «Молодость»

Идея здоровья связана с понятием молодости, юности организма. Данная группа включает слова *молодой*, *юный*, *рождаться*, *новорожденный*, *свежий*, *нетронутый*: «Сердце вечно первозданное-чистое, новорожденное чистое»; «Вновь родившаяся новая-новая здоровая, бурно-бурно развивающаяся новорожденная жизнь вливается в мое сердце» [1]. Количественный состав лексики данной группы представлен ниже (указано количество словоупотреблений в общем массиве текстов настроев для сердечно-сосудистой системы): молодой – 145; юный – 94; рождаться – 386; свежий – 37; нетронутый – 43; чистый – 54; первозданный – 14; вновь – 18; омоложение – 4.

Общее количество слов в данной группе – 737, что составляет 9,21% от общего количества слов в текстах настроев для сердечно-сосудистой системы.

Лексика групп «Молодость» и «Здоровье», как правило, в текстах исцеляющих настроев сопутствует друг другу, так как таким образом внушается представление о силе здорового молодого организма. Группа «Молодость» включает в себя более частотные единицы, чем группа «Здоровье», следовательно, для автора настроев понятие юности включает в себя и понятие энергии, силы и здоровья.

Группа «Радость»

Дополнительные средства подъема эмоционального настроения – понятия радости, счастья. В данную группу включены слова *свет*, *солнце*, *ярко* (*ярче*), *радость*, *счастье*, т.к. между лексическими единицами *радость* и *свет* существуют определенные синонимические связи: в синонимических ассоциативных отношениях

находятся ядра этих лексем: « Все тело живет полнокровной радостной здоровой жизнью»; «На сердце так спокойно-светло» [1]. Количественный состав лексики данной группы представлен ниже (указано количество словоупотреблений в общем массиве текстов настроев для сердечно-сосудистой системы): свет – 16; солнце – 2; ярко – 20; ярче – 22; радость – 39; счастье – 96; нежится – 10; приятный – 24; отдыхать – 35; безмятежный – 39; спокойствие – 114; душа – 23; хорошо – 12.

Общее количество слов в данной группе – 442, что составляет 5,52% от общего количества слов в текстах настроев для сердечно-сосудистой системы.

Наречие *ярко* обычно входит в сочетания, повторяющиеся попарно, например: «...ярко-твердо помнит»; «...все ярче...» [1] и др. Данное наречие выступает в функции усилителя: ассоциируясь с понятием *свет*, оно становится своеобразной вспышкой, дающей импульс к восприятию следующей единицы.

Анализ количественного состава лексики исцеляющих настроев Г.Н. Сытина для сердечно-сосудистой системы показал, что объем словаря достаточно невелик, что указывает на узость лексики, малую лексическую насыщенность текстов и однообразие выражений. И.Ю. Черепанова отмечает, что «странно постоянное подчеркивание Г.Н. Сытиным необходимости сохранять неизменной структуру и лексику настроев» [2].

Таким образом, мы видим, что наиболее частотной группой является группа, содержащая лексику, обозначающую внутренние органы человека, то есть те органы, на которые направлен текст настроя, которые нужно исцелить. Следующей по частоте группой является группа «Молодость», содержащая лексику, отражающую те изменения, которые должны произойти с исцеленными органами. Группа «Радость» содержит 442 слова с положительной семантикой, которые отражают состояние исцеляющегося человека: он испытывает счастье, радость, приятные ощущения, спокойствие, безмятежность и т.п.

Список использованных источников:

1. Сытин Г.Н. Животворящая сила. Помоги себе сам / Г.Н. Сытин. – М.: Энергоатомиздат, 1994. – С. 251–279.
2. Черепанова И.Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного / И.Ю. Черепанова. – М.: КСП+, 1999. – 416 с.

К.філол.н. Сардарян К.Г.

Маріупольський державний університет, Україна

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Спроба розглянути мовну ситуацію приазовських греків є особливо *актуальною* сьогодні – за умов підвищеного інтересу до культурного руху грецької спільноти Приазов'я. Вивчення мови, культури, літератури греків Приазов'я дозволяє скласти цілісне уявлення про цю гілку діаспори.

Об'єктом статті є питання становлення та розвитку мови греків Приазов'я в контексті відродження національної культури.

Метою даної статті є висвітлення специфіки мовної ситуації греків При-

азов'я на різних історичних етапах, з'ясування особливостей функціонування мови та літератури приазовських греків як засіб етнокультурного самовираження.

Загальна проблема полягає у комплексному дослідженні функціонування мови греків Приазов'я в сучасній мовній картині світу, в якому транслюється етноспецифічна мовна ситуація та її вплив на розвиток культури.

Про заселення Приазов'я сьогодні відомо чимало. Його історія віддзеркалила соціально-економічні, історичні, етномовні процеси, що відбувалися протягом століть на теренах цього краю. Процес переселення греків із Криму в Приазов'я розпочався в 1778 р. й тривав певний час. У Приазов'ї греки заснували 23 села й заселили місто Маріуполь. Вони зберігали свої традиції, з глибокої давнини пронесли православну віру, звичаї, обряди, елементи житла, одяг, кухню. В умовах спільного життя з іншими етнічними групами в культуру греків, звичайно, увійшли й негрецькі елементи. Перебуваючи під значним впливом слов'янського етнічного оточення, греки, незважаючи на природні в таких умовах асиміляційні процеси, дбали про збереження народної традиції, своєї мови. Приазовські греки вважають, що їх Еллада на території сучасної України, яка є Батьківщиною сучасних греків Приазов'я.

У мовному відношенні приазовські греки поділяються на урумів та румеїв. Урумська мова у своєму складі має значний відсоток слів тюркського походження та незначну кількість власне грецизмів. У румейській мові переважає лексика грецького походження, а тюркські слова становлять незначний відсоток. Незважаючи на відмінності в мові, уруми та румеї поєднані православною вірою, національною пам'яттю, традиціями, звичаями, а також гордістю за етнічну приналежність. Незважаючи на розходження мови, урумів та румеїв поєднує православна віра, національна пам'ять, традиції, звичаї, а також гордість етнічною приналежністю. Адже, слова „урум” та „румей” у перекладі означають „грек”.

Слід зазначити, що сьогодні існують праці, які висвітлюють мовну ситуацію приазовських греків. Серед них стаття Є. Перехвальської [5], яка висвітлює етнолінгвістичну ситуацію приазовських греків, і робота Є. Царенка, в якій науковець припускає, що слова кримсько-татарського походження засвоювалися греками ще в час перебування їх у Криму [9]. Висвітлення мовної ситуації греків Приазов'я мало місце в рамках наукових конференцій.

А. Білецький досліджував походження румейської мови, тому він наголошує, що румейська – мова, а не діалект. Греки живуть в багатьох селах і містах Донеччини. Вони називають себе „румей”, тобто „ромеї” – римляни, як називали себе греки за часів Візантійської або Східної Римської імперії. Місцеві румеї, володіючи російською та українською мовами, зберігають і свою рідну мову, успадковану від далеких пращурів. Вона достатньо відрізняється від грецької мови, якою розмовляють у Греції, але й генетично споріднена з нею, бо обидві вони походять від давньогрецької. Іноді її називають діалектом сучасної грецької (новогрецької) мови, проте правильніше її вважати саме за мову самостійну, споріднену з новогрецькою (демотичною, як ще її називають) мовою. Понаддіалектний статус цієї мови підкріплюється наявністю писемної літератури українських греків. Можемо назвати відомих румейських поетів, наприклад, Георгій Костоправ, Антон Шапурма, Леонтій Кір'яков, Григорій Данченко, Василь Бахтаров, Дмитро

Папуш, Донат Патрича, Федір Шибаніц, Дмитро Пенез [1, с. 7]. Серед урумських літераторів відомі: Валерій Кіор, Віктор Борота.

Життя в Приазов'ї не зблизило урумську та румейську мови між собою, і ще більше віддалило їх від літературної грецької мови. Не маючи шкіл, в яких би навчання проводилося літературною грецькою мовою, майже кожне село розмовляло своїм діалектом. Крім того, у мову греків глибоко почала проникати російська, що стала офіційною мовою для Маріупольського грецького округу.

Зараз дослідники відзначають наявність у Приазов'ї 5 румейських та 7 урумських діалектів. Тобто греки Приазов'я говорять на 12 діалектах, іноді зовсім далеких один від одного й від сучасної грецької мови. А. Білецький зазначає, що навіть близький до новогрецької мови урзуф-ялтинський діалект містить більше 35% тюркських слів.

У 30-ті роки ХХ століття, будучи відірваними від Греції, місцеве населення вирішило на основі одного з діалектів створити свою літературну мову. Але лідери грецької громадськості не зуміли домовитися один з одним про введення в школах єдиної для всіх греків мови, що у мовному плані роз'єднало урумсько- й румейськомовних. Кожна із цих груп почала проводити свою політику. Під впливом численної групи греків із Сартани й Малого Янісоля, що очолювали у той час місцеві радянські установи, як літературна „румейська” або „еллінська” мови був прийнятий сартано-малоянісольський діалект. Літературу для шкіл отримували з Кавказу, також саме у той час урумські лідери пішли на те, що в навчальному процесі почали використовувати літературу, яка видавалася в Криму. Це внесло ще більше татарських елементів в урумський діалект [3, с. 38].

Більшість дослідників не знаходять розбіжності між урумами та румеями. Усі вони сповідають одну релігію, дотримуються одних звичаїв та обрядів, мають одного типу житла, і диференційовані тільки у мовному плані, розмовляють різними діалектами.

У сучасному Приазов'ї греки-румеї й греки-уруми проживають окремо. У Першотравневому районі Донецької області, селища Ялта й Урзуф є поселеннями греків-румеїв, а селище Мангуш (районний центр) – урумське. Очевидно, такий поділ сягає часів переселення із Криму, дослідники припускають, що в Кримському ханстві грекомовні й тюркомовні християни селилися окремо й не мали тенденції до змішування.

Є. Перехвальская відзначає, що в той час, як „еллінська”, або румейська мова є важливим етнотворчим фактором і має високий престиж в очах грецького населення Приазов'я, урумська таким фактором не є (або є значно меншою мірою), і має меншу престижність, про що свідчить багато фактів: викладання в школі в 30-ті роки відбувалось грецькою („еллінською”) мовою й ніколи не велось викладання урумською; румейською мовою видавалася газета, друкувалися книги, існував грецький драматичний театр, п'єси ставили румейською мовою. Таким чином, саме румейська на противагу урумській стала мовою, з якою пов'язано в приазовських греків поняття своєї етнічної самобутності. Варто відзначити, що греки Приазов'я взагалі мають яскраво виражену етнічну самосвідомість, вони пишаються тим, що вони греки. У зв'язку з цим характерно, що греки досить негативно поставилися до факту скасування графі „національність” в українському паспорті, убачаючи в цьому бажання позбавити їх національної своєрідності.

Греки побоюються, що скасування „національності” призведе до розмивання народу й втрати національної пам'яті, оскільки паспортний запис був ніби постійним нагадуванням про етнічне походження людини. Приазовські румеї й уруми пишалися записом „грек” у своїх паспортах. Цей запис, щоправда, мав для них і зовсім практичне значення. З його допомогою було легко довести свою національність для бажаючих виїхати в Грецію, оскільки ця країна приймає етнічних греків на постійне проживання [5].

Мова є найважливішим етнотворчим фактором не тільки з погляду вчених лінгвістів й етнографів, але й у побуті. Тому греки Приазов'я прагнуть зберігати свою мову. Звичайно мова приазовських греків функціонує як маргінальна (домашня) мова, мова внутрішньої комунікації.

Ця тенденція до збереження мови парадоксально поєднується із ситуацією мовного зрушення, що почалося ще в середині XIX століття. Уже тоді мова румеїв Приазов'я описувалася як „зникаюча”. З того часу вже протягом ста п'ятдесяти років усі, хто займався описом румейської мови, пророкували їй швидке зникнення за життя наступного покоління. Мова проте існує й донині, до того ж є всі підстави припускати, що протягом декількох десятиліть вона продовжуватиме існувати в тому самому стані.

Як відомо, у 20-ті роки XX століття в Росії, а потім й у СРСР був узятий курс на розвиток національних мов і культур народів Росії. У ці роки приазовські греки почали видавати газету „Коллективістис”, у Маріуполі був відкритий грецький театр, а в селах відкрилися школи з викладанням грецькою мовою. Із самого початку ці школи зіткнулися із цілою низкою труднощів, у першу чергу із проблемою вчительських кадрів і відсутністю підручників. Але головною проблемою була мова. Навчання в школах відбувалося новогрецькою мовою, що була недостатньо зрозумілою ні учням, ні вчителям, при тому що грецькою викладалися всі предмети. В іншій соціолінгвістичній ситуації навчання грецькою мовою могло б відбутися, і труднощі початкового періоду були б переборені, однак у 1938 році генеральна лінія партії й уряду щодо розвитку національних мов докорінно змінилися. Були закриті й школа, і національна газета. Видавництво й газета „Коллективістис” були розгромлені, а грецький шрифт був викинутий у море, грецький педагогічний технікум був закритий. Багато письменників, музикантів і артистів були репресовані й загинули. Незважаючи на це, грецькі літератори продовжували писати. Але друкувати їхні твори почали лише на початку 60-х років у перекладі російською або українською мовою. Лише в 70-ті роки заговорили про румейську писемність.

За словами Д. Патричі, коли у 20–30-ті рр. Г. Костоправ і його колеги почали роботу зі створення грецької літератури, вони визначили головною янісольсько-сартанську говірку. Ці два села – Малий Янісоль і Сартана – були найбільшими і найрозвиненішими, в янісольській і сартанській говірках є багато спільного. Не останню роль тут відіграв факт, що сам Г. Костоправ був уродженцем Малою Янісолю, писав цією говіркою [4, с. 29].

Мову, якою писав Г. Костоправ вважають літературною румейською. Цією мовою творить ряд сучасних грецьких письменників Приазов'я. Народний румейський діалект був і залишається мовою побутового спілкування й фольклору. Г. Костоправ, Л. Кір'яков та інші румейські письменники збагачували його за ра-

хунок запозичень із димотики й кафаревуси, такий літературний румейський діалект не зовсім зрозумілий звичайному грекові, що спеціально не вивчав літературну мову. Можна сказати, що літературною румейською мовою, на жаль, користується невелика кількість ентузіастів. Як мову літератури й науки приазовські греки використовують російську мову. Приазовські греки, починаючи з ХІХ століття, високо цінували надбання вищої освіти. Унаслідок цього греки опановували російську мову, що і стала для них мовою писемності, освіти й культури, у той час як румейська продовжувала існувати як побутова мова, про що свідчать і непрямі дані. У селищі Ялта, де протягом 10 років (з 1926 по 1937), діяла грецька школа, у цей час проживає достатня кількість людей, які в цій школі навчалися, проте, жоден з них не зміг скласти зв'язну розповідь грецькою мовою. Найстарший житель селища, що навчався в грецькій школі, згодом працював актором у грецькому драматичному театрі, однак не міг згадати жодного уривку зі своїх ролей, у той же час напам'ять розповів довгий монолог з російської п'єси. Це свідчить про те, що в період „еллінізації” румейська мова вже не була домінуючою для грецького населення Приазов'я. Ця ж ситуація існує й донині. Лінгвістичну компетенцію греків-румеїв можна охарактеризувати в такий спосіб: домінуючою мовою – писемною, мовою спілкування на виробництві, у школі й у громадських місцях – є російська, тобто зовні мовна ситуація не відрізняється від мовної ситуації в Маріуполі або Донецьку.

Таким чином, румейська мова стала другою мовою для греків-румеїв, вона не тільки має більш вузьку сферу застосування, але й є другою мовою за рівнем компетенції носіїв мови. Своєю етнічною мовою носій румейської не може вийти за вузькі рамки повсякденних тем. Він володіє нею гірше, ніж російською, меншим є його словниковий запас, менш різноманітним набір граматичних форм. Румейська мова функціонує й, відповідно, передається винятково як мова діалогічного мовлення. Очевидно, російська є для сучасних приазовських греків не тільки функціонально більш значущою, але й першою мовою, засвоєною в дитинстві. Можна припустити, що румейська мова передається як набір формул „питання-відповідь”, які спочатку запам'ятовуються як цілісні кліше. Очевидно, що така мова не могла б конкурувати з домінантною, однак румейська має суттєву функцію, що відсутня у російській: вона є найважливішим засобом самоідентифікації для приазовського грека. Саме тому румейська мова продовжує передаватися з покоління в покоління, до того ж можна припустити, що протягом декількох останніх десятиліть, вона існує у вигляді формул-кліше [5].

Усе вищезазначене дає орієнтири для з'ясування проблем, що постали перед сучасною літературою греків Приазов'я. Ситуація ускладнюється й проблемами розвитку літератури кримськотатарською мовою, якою розмовляє значна частина греків Маріупольщини, і самою майбутністю цієї літератури, що репрезентована творчістю талановитого поета В. Кіора. Як слушно зауважив Л. Кузьмінков, ця мова не відрізнена намертво від корінного, головного „шару ромейських (румейських) говорів-діалектів”. Хоча це зовсім інша мова. Протягом тривалого існування греків у Криму, у безпосередньому контакті з пануючим народом – татарами, кримськотатарська мова стала в ханстві мовою міжетнічного спілкування. Тому в наших „еллінських говорах” багато татарських слів, що й надає їм своєрідний колорит, відрізняє нашу приазовську грецьку мову в цілому від сучасної димо-

тики, що існує в Греції. А поки греки Приазов'я, що віддають свої таланти літературній праці, пишуть румейською (урзуф-ялтинський діалект) або румейською (Малий Янісоль, Сартана й більшість сіл, де живуть греки еллінофони). Тоді як татарофони (які розмовляють кримсько-татарськими говорами) пишуть своєю мовою, тобто, урумським діалектом. Частина літераторів-греків володіють також російським та українським поетичним словом, є й такі, які будучи етнічними греками, пишуть тільки російською мовою [3, с. 41].

За спостереженнями Є. Перехвальської, знання грецької мови є бажаним для того, хто хоче вважатися повноцінним греком, однак знання це насправді може бути досить неглибоким. Уміння підтримати найпростіший побутовий діалог – це та компетенція, що є зовсім достатньою, щоб маркувати людину як „мовця грецькою”. Часто розмова починається грецьким вітанням і стандартними питаннями про здоров'я, а закінчується грецькою формулою прощання й побажань усього найкращого, тоді як уся інша розмова може вестися й ведеться російською мовою.

На відміну від румейської, урумська (тюркська) мова не має символічної цінності як маркер етнічної належності. Очевидно, саме із цим пов'язаний той факт, що до цього часу рівень її збереження дещо нижчий, ніж збереження румейської грецької мови в Приазов'ї. Ситуація із греками-урумами Приазов'я типологічно подібна з етнолінгвістичною ситуацією тюркомовних греків, що живуть у Східній Грузії.

Румейська мова існувала в тій формі, у якій вона існує зараз, протягом багатьох десятиліть, при цьому вона співіснувала з російською та українською мовами. Зараз, однак, румейська мова має серйозного супротивника, такого як новогрецька мова Греції, що значно краще за румейську обслуговує потреби приазовських греків, тому що вона підкреслює спільність приазовських греків і греків Греції, з якими румеї хотіли б себе ідентифікувати. Новогрецька мова витісняє румейську як засіб самоідентифікації, і до того ж нею розмовляють у Греції, вона має не тільки чисто символічну, але й практичну цінність [5].

За І. Пономарьовою, діалекти використовують і до сьогодні, в основному, в побуті. Неодноразові спроби грецької інтелігенції відродити свою мову, розвинути грецьку літературу не приносять суттєвого успіху. Рідну мову вивчають у недільних школах, але увага більше приділяється вивченню новогрецької мови [6, с. 62]. Зараз молоде покоління приазовських греків прагне опанувати саме новогрецьку мову. Працюють курси вивчення цієї мови, проводяться уроки в школах з вивчення новогрецької мови, організовуються навчальні поїздки дітей і підлітків у Грецію.

У наш час головними ініціаторами та рушійними силами відродження та розвитку грецької національної культури є Федерація грецьких товариств України та Маріупольський державний університет.

На території Приазов'я функціонує явище полілінгвізму та білінгвізму. Це стосується грецьких літераторів Приазов'я, які одночасно пишуть рідною мовою (урумською чи румейською), українською та російською. У межах українського державного утворення присутні елементи культури та літератури греків Приазов'я. Твори грецьких літераторів перекладали українською чи російською мовами. Переклад поетичних творів супроводжувався певними особливостями, адже у поетичному творі перекладач повинен дотримуватися інтонації, ритму, образів, які

відтворює митець у своїх творах. Українські поети І. Драч, В. Коротич, Є. Летюк, В. Сосюра, М. Сингаївський, М. Бажан, В. Мисик, В. Забаштанський, які перекладали добутки приазовських греків, виступали популяризаторами літератури греків Приазов'я. У свою чергу грецькі письменники перекладали рідною мовою твори класиків української літератури. Перекладацька спадщина грецьких письменників Приазов'я виступає різновидом їхньої творчої діяльності, засобом культурної комунікації між українцями та греками. Перша книга румейського поета Г. Костоправа „Та прота вимата” („Перші кроки”), крім творів, містила переклади творів С. Руданського, Д. Бідного, В. Сосюри, П. Тичини румейською мовою. Більшість поетів літературної групи Г. Костоправа у 20–30-х роках ХХ ст. займалися перекладацькою діяльністю, яка знайшла відображення у їх творчості. Пізніше, у 60–80-х роках минулого століття, продовжують працювати у царині перекладу Л. Кір'яков, А. Шапурма, Д. Демерджі, В. Бахтаріс, Ф. Шебаніц, В. Борота.

Взагалі історії людського суспільства невідомі приклади ізольованого культурного розвитку, існування культури без взаємовпливів. Взаємовплив та взаємозв'язок літератур виявляється на рівні перекладу, адже українські поети перекладали твори греків Приазов'я, які в свою чергу робили те саме. Міжлітературні контакти на рівні перекладу відігравали роль рушійної сили у літературному процесі греків Приазов'я.

Як показують результати дослідження, обидві етнічні групи приазовських греків – румеї та уруми, довгий час перебуваючи під значним впливом слов'янського етнічного оточення, незважаючи на природні в таких умовах асиміляційні процеси, дбають про те, щоб зберегти свої традиції, мову, культуру. Своїми творами грецьке письменство Приазов'я засвідчує той факт, що попри всі заборони та обмеження попередніх десятиліть, грецька література вижила та підтвердила існування мови та культури греків Приазов'я, яким прогнозували забуття.

Щодо подальших перспектив, то тільки комплексне дослідження мовних, літературних, фольклорних матеріалів допоможе розкрити характер і особливості функціонування культурних традицій та надбань греків Приазов'я.

Список використаних джерел:

1. Білецький А.А. Передмова / А.А. Білецький // Кір'яков Л. Лого пас Игор ту стратыю. Слово про Ігорів похід: пер. на грецьку (румейську). – К.: Дніпро, 1987. – С. 6–9.
2. Калоеров С.А. О переселении греков в Приазовье и основании греческих населенных пунктов / С.А. Калоеров // Материалы по истории и культуре греков Украины: сб. / сост. и ред. С.А. Калоерова и Г.Н. Чердакли. – Донецк: Кассиопея, 1998. – Вып. 1. – С. 5–70.
3. Кузьминков Л.Н. Ассимиляция или перспективы национального развития? / Л.Н. Кузьминков // Переселение крымских греков в Северное Приазовье в 1778–1780 гг. – Мариуполь, 1997. – С. 37–45.
4. Патрича Д. Нотатки про долю греків Приазов'я / Д. Патрича // Пирнешу астру: стихя, пиимата, дънигмата, хурато, паримия, аинигмата / схиматыстыс Кирьяковс Л.Н. – Донецк: Донбас, 1989. – С. 21–32.
5. Перехвальская Е. Этнолингвистическая ситуация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.azovgreeks.com/library>
6. Пономарьова І.С. Етномовна ситуація серед греків українського Приазов'я / І.С. Пономарьова // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. – К.: УНІСЕРВ, 2002. – Вип. 13. – С. 59–62.

7. Сардарян К. Поетична творчість греків Донецького Приазов'я: моногр. / К.Г. Сардарян. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – 171 с.
8. Темир С.К. Греки Приазовья: очерки по истории и культуре / С.К. Темир. – Мариуполь: МГИ, 2004. – 68 с.
9. Царенко Е.И. Румейско-тюрско-восточнославянское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса / Е.И. Царенко // Греки Украины: история и современность: материалы науч.-практ. конф., г. Донецк, 9–19 февраля 1991 г. – Донецк, 1991. – С. 128–135.

К.філол.н. Солтис М.О.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ФУНКЦІОНУВАННЯ СКОРОЧЕНЬ У ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ ТА ЇХ СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Аналіз вживання скорочень у газетних текстах проводили німецькі мовознавці Д. Коблер-Тріль [4], Д. Лоберг [5], Г.-Г. Люгер [6], Г. Фінк [2]. Скорочені одиниці проаналізовано у діахронному зрізі [4], порівнювались особливості вживання скорочень у газетних текстах колишньої Німецької демократичної республіки та Федеративної республіки Німеччини [5]. Газета у всій повноті фіксує динаміку подій сьогодення, використовуючи при цьому надзвичайно широкий арсенал виражальних ресурсів і саме в газетному тексті уся палітра мовних засобів, зумовлена специфікою стилю, представлена найяскравіше. “У газеті документуються мовні неологізми, та не лише, це засіб, який сприяє поширенню мовних одиниць ...”, “газета є придатним ґрунтом для проростання нових понять та модних слів” [7, с. 330]. Газети подають інформацію з різних галузей людського життя і, відповідно, вводять нові слова на позначення нових речей та понять. “Тенденцією мови преси, і сучасної німецької мови загалом, є проникнення фахових висловів, до цього належить також вживання іншомовних слів. Це включає, з одного боку, постійний обмін слів з різних сфер науки, фахової термінології та, з іншого, вживання слів літературної та розмовної мови” [6, с. 30].

Метою цього дослідження є визначення функціонально-стилістичних особливостей скорочень та їх вживання у газетному корпусі.

Об'єкт дослідження – скорочені одиниці, зібрані методом суцільної вибірки здійснено на основі двох щоденних газет “Frankfurter Allgemeine Zeitung” та “Süddeutsche Zeitung” з 2005 по 2010 рр. з першої по останню сторінку. На основі дослідженого матеріалу можна констатувати, що скорочення присутні майже в усіх сферах суспільного життя – політиці, економіці, культурі, спорті, медицині, юриспруденції, про що свідчить частота їхнього вживання на шпальтах газет. Головні тематичні групи, до яких належать фрагментовані одиниці, – це антропоніми (*Ben* ← *Benjamin*, *Bert* ← *Bertram*, *Basti* ← *Sebastian*, *Kati* ← *Katarina*, *Loni* ← *Appolonius*); топоніми (*Alex* ← *Alexanderplatz*, *BRD* ← *Bundesrepublik Deutschland*, *USA* *United States (of America)*) та терміни (*DAX* ← *Deutscher Aktienindex*, *HIV* ← *Human Immunodeficiency Virus*, *Tb(c)* ← *Tuberculose*, *MSV* ← *Münchener Sportverein*, *Fifa* ← *Fußballverband*). Окрім скорочених одиниць, які можна розподілити за сферами їхнього вживання, наявні одиниці, що можуть вживатись у декількох або в усіх з названих груп (*Profi*, *Auto*, *Akku*, *GmbH*, *AG*, *AK* та ін.). Які

скорочення побутують у конкретних рубриках газети, залежить від газетної статті, її цільової аудиторії, рубрики, комунікативної мети тощо.

Скорочені одиниці – антропоніми – це односегментні скорочення, переважно апокопи (*Max* \Leftarrow *Maxin*, *Ben* \Leftarrow *Benjamin*, *Bert* \Leftarrow *Bertram*) та синкопи (*Basti* \Leftarrow *Sebastian*, *Loni* \Leftarrow *Appolonius*). До числа антропонімів у широкому розумінні відносимо також назви представників певних народностей (*Ami* \Leftarrow *Amerikaner*, *Ösi* \Leftarrow *Österreicher*): *Max ist krank. Nach aktuellem Stand der Forschung wird diese Krankheit durch Störungen in der Informationsverarbeitung des Gehirns verursacht...* [8, с. 29].

Переважно до односегментних скорочень належать топоніми (*Alex*), хоча є серед них і багатосегментні складені скорочення (*USA*, *DDR*).

Laßen Sie uns bis zum Alex laufen... Wenn Sie jetzt bis zum Alex gehen, wir die Zeit sehr knapp... [8, с. 31]

Das Ende der DDR deutete sich auch an der Zahl der Bausoldaten an [3, с. 4].

Аналізуючи газетний корпус, можна дійти висновку, що багато скорочень, які вживають у певних професійних сферах є термінами. Вони сприймаються як загальнозживані поняття (*Kino* \Leftarrow *Kinematograph*, *Foto* \Leftarrow *Fotografie*, *E-Mail* \Leftarrow *Electronicmail*, *O-Ton* \Leftarrow *Originalton*, *TÜV* \Leftarrow *Technischer Überwachungsverein*). Ці скорочені слова створені для спрощеної вимови громіздких композитів чи словосполучень. За широкого розповсюдження складноскорочених слів та при тривалому їх вживанні у мові може поступово встановитись безпосередній зв'язок між звучанням та значенням фрагментованої одиниці, яка сприймається реципієнтом без декодування [1, с. 63]. Хоча досить важко сказати, скільки є галузей, де ці терміни використовують, на основі газетного тексту виділяємо наступні групи: а) політичні (*SPD* \Leftarrow *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, *FDP-Politiker* \Leftarrow *Politiker von Freisinnig-demokratischer Partei der Schweiz*), б) медичні або хімічні (*HIV* \Leftarrow *Human Imundeficiency Virus*, *Tb(c)* \Leftarrow *Tuberculose*, *Pulle* \Leftarrow *Ampulle*, *Sani* \Leftarrow *Sanitäter*), в) технічні (*Prolog* \Leftarrow *Programming in Logic*, *Btx* \Leftarrow *Bildschirmtext*), г) спортивні (*Schiri* \Leftarrow *Schiedsrichter*, *MSV* \Leftarrow *Münchener Sportverein*, *Fifa* \Leftarrow *Fußballverband*, *WM* \Leftarrow *Weltmeisterschaft*), д) фінансові (*BKG* \Leftarrow *Bankenfachverband Konsumenten- und gewerbliche Sachkredite*, *DAX* \Leftarrow *Deutscher Aktienindex*), е) юридичні (*RMG* \Leftarrow *Rechtsmittelgesetz*, *OLG* \Leftarrow *Oberlandes Gericht*, *BGH* \Leftarrow *Bundesgerichtshof*), є) військові (*ABC-Waffe* \Leftarrow *atomare, biologische und chemische Waffe*), ж) релігійні (*Labi* \Leftarrow *Landesbischof*).

Особливістю газетного тексту є вживання політичних термінів і пов'язано це не стільки з тим, що їх існує занадто багато у мові, але й зі специфікою газети, яка покликана у першу чергу висвітлювати політичне життя світу:

Der Parlamentarische Staatssekretär im Verteidigungsministerium, Christian Schmidt (CSU), sagte am Montag dieser Zeitung über den sozialdemokratischen Vorstoß: “Das sehen wir nicht so”... Außenminister Steinmeier (SPD) hatte sich in der “Bild”-Zeitung dafür ausgesprochen ... [3, с. 1].

Через особливу увагу тематики “здоров'я”, “лікування”, “захворювання” у засобах масової комунікації популярними є терміни з медицини та хімії:

Es ist grundsätzlich problematisch, wenn man gegen ein so wandlungsfähiges Virus wie HIV eine Einzeltherapie gibt, sagt Hans Wolf, Aids-Forscher am Univer-

sitätsklinikum Regensburg. So sei auch bereits bekannt gewesen, dass HIV Redidtenzen gegenüber Nevirapin ausbilden kann ... [8, с. 29].

Скорочення-терміни у газетному корпусі походять із галузі техніки та інформатики. Підвищення рівня життя означає розквіт технічного прогресу та відкриває нові шляхи, невідомі до сьогоднішнього дня можливості для людства. У повсякденному житті ми не можемо обійтись без різних технічних засобів.

Die Daten werden per Funk von Rechner zu Rechner oder zu anderen Endgeräten wie zum Beispiel einem Drucker übertragen. Besonders beliebt ist die WLAN-Technologie aber von allen Dingen wegen ihrer Möglichkeit ohne Kabel auf das Internet zugreifen können... [8, с. D5].

Наступну тематичну групу формують спортивні терміни:

Der letzte Ball war gerade gespielt, genauer: am Netz hängen geblieben und auf die Spielhälfte des TSV Unterhaching getroffen, zum 25:22 im dritten Satz für den SC Charlottenburg Berlin ... Mayer wünscht sich, dass der TSV den Stamm zusammen hält ... [8, с. 39].

Для сучасного читача газети важливими є також економічні, фінансові теми, оскільки суспільство цікавиться економічним розвитком країни та світу:

Der DAX stieg um 0,28 Prozent auf 4122,16 Punkte. Der TecDax um 0,68 Prozent auf 636, 11 Zähler [8, с. 26].

Знаходять свого читача статті на юридичну, військову чи релігійну тематику, у яких зустрічаємо відповідні скорочення-терміни:

Überflüssig zu erwähnen, dass gemäß dem Art. 2 des EnWG soll Ein Rabatt von 2,30 Euro gewährt werden... [3, с. 1].

Nach der Meinungen vieler Politiker und in erster Linie der meisten Experten die Nutzung von ABC-Waffe soll verboten werden [3, с. 10].

Правильне структурне формування газетного тексту значною мірою зумовлює його прагматичну успішність. Однак ще важливішим елементом масмедійного тексту є його мова і ті засоби, які забезпечують виконання головних функцій цього типу тексту – інформаційної та експресивної.

На стилістику публіцистичного, насамперед газетного мовлення, суттєво впливає масовий характер комунікації, адже газета – це типовий засіб масової інформації, а ознака масовості стосується адресата – читача і адресанта – самої газети, що виявляється, зокрема, у використанні узагальненої подачі осіб, подій, відношень:

*Durch die Konzeption als Studentenapartments mit Dienstleistungen unterliege das Konzept weder dem Mieterschutz- noch dem Mieterhöhungsgesetz. Per Handy könne sich jeder **Studi** über einen auch auf Werbemitteln der Alfa Fides enthaltenen Strichcode in das System einklicken und erhalte eine Übersucht über das Angebot* [3, с. 39].

Усічення *Studi*, вжите в супроводі займенника *jeder*, виконує саме таку, узагальнюючу функцію.

Скорочення активно реалізують такі стилетвірні ознаки газетного тексту, як документалізм, побутуючи в якості термінів та професіоналізмів, напр.:

Deutschland ist gut platziert

Bitkom**(← Bundesverband Informationswirtschaft, Telekommunikation und neue Medien astrop.) sieht bei einigen **ITK-Technologien** aber Nachholbedarf / **PC-Katastrophe** an Schulen [...]. Eine gute Figur macht Deutschland nach der vom **Bitkom

erstellten neuen Studie bei der elektronischen Geschäftsabwicklung (E-Commerce), bei den Breitbandanschlüssen über das Telefon (**DSL-Technik**) sowie bei der Mobilkommunikation. Die nächste Mobilfunkgeneration **UMTS** steckt laut Berchtold in den Startlöchern, ebenso wie der drahtlose Internet-Zugang mit Hilfe der **WLAN-Technologie** an Plätzen wie Flughäfen, Bahnhöfen oder Hotels (so genannte Hotspots). Nachholbedarf gebe es beim interaktiven digitalen Fernsehen sowie bei Breitband-Internetanschlüssen über die TV-Kabelnetze. [...] Deutschland verliert zunehmend als Standort für die Computerproduktion an Bedeutung. Zu der Einschätzung kommt **Bitkom** [8, с. 18].

Скорочені одиниці *Bitkom*, *DSL*, *WLAN*, *UMTS* зрозумілі фахівцям інформаційної чи технологічної галузі, проте не доступні пересічному непідготовленому до теми читачу. Така ж ситуація і з фрагментованою одиницею *IPO*, наведеною у наступному уривку газетної статті:

Der erfolgreichste Börsengang unter den drei Emissionen im April war der von Rosetta Stone, deren Aktien am Donnerstag mit einem Kurs von bis zu 26 Dollar debütierten. Es war das erste Mal seit dem IPO (← initial public offering автотр.) des Industriepumpenherstellers Colfax vor knapp einem Jahr, dass der Ausgabepreis bei einem Börsendebüt an der Wall Street angehoben wurde [3, с. 21].

В обох наведених фрагментах скорочення набувають ознак професійної лексики, чим додають тексту і документалізму, і конкретики, і цільового призначення.

Окремі скорочення вживаються як професіоналізми в медичній сфері: *Pneu* ← *Pneumatik* – пневматична шина, *Op-Schwester* ← *Operationsschwester*, *EKG* ← *Elektrokardiogramm* – ел-грама, *Gyn* ← *Gynäkologie* і т.д.; у техніці – *Akku* ← *Akkumulator*, *Alu* ← *Aluminium*, *Lok* ← *Lokomotive*, *Schuko* ← *Schutzkontaktstecker*; у комп'ютерній галузі – *DIN* ← *Deutsche Industrie-Norm*, *www* ← *world wide web*, *Weltweites Warten*; у шкільному та студентському спілкуванні: *Mathe* ← *Mathematik*, *Franz* ← *Französisch*; *Late* ← *Latein*, *Abi* ← *Abitur*; *Uni* ← *Universität*, *Wiwi* ← *Wirtschaftswissenschaft*; у військовій справі – *Sani* ← *Sanitäter*; *Kapleu* ← *Kapitän-leutnant* тощо. Вживання цих скорочень надає мові певного соціального колориту і може слугувати засобом гумору та сатири. Очевидно, часткові скорочення, які простежуються у газетній лексиці, можуть нести певне евфемістичне навантаження. Таким способом автори намагаються приховати негативний зміст, що приховується за повним словом чи словосполученням, надати слову “ділового” відтінку. Наприклад: скорочення *A-Bombe* ← *Atombombe* – атомна бомба; *A-Waffe* ← *Atomwaffe* – атомна зброя; *V-Gas* ← *Vietnam Gas* – в'єтнамський газ.

Стилістично скорочення можуть вживатися як жаргонізми, слова-табу та вульгаризми. У певних газетних статтях, з метою надання певного колориту, може вживатись розмовна лексика. Наведемо приклади соціальних жаргонізмів: *a.d.W.* – *auf dem Dienstwege* – у від'їждженні; *f. K.* – *feiner Kerl* – бравий хлопцев; */er ist wirklich ein f. K.*, *Demo* – *Demonstrierung*, *Demonstration* – демонстрація, представлення, *Schieri* – *Schiedsrichter* – арбітр. Слова-табу *BH* ← *Büstenhalter* – бюстгальтер; *M.v.D.* – *Mädchen von Dienst* – дівчина за викликом. При вживанні скороченого слова – евфемізму здається, що воно має пристойніше значення у порівнянні із його повним відповідником, напр., *Klo* ← *Klosett* та *WC* ← *water-closet* (від якого існує навіть іронічне розшифрування *Waldkapelle*); *sado* ← *sadistisch* (*Sado-Film*,

Sado-Regisseur); *Porno* ← *pornografisch* (*Porno-Hefte*); *Homo* ← *homosexuell* (*Homo-Magazin, die Hommos*), *Immo-Gesetz* ← *Immoralitätsgesetz* – аморальний закон у Південній Африці (*передбачає расову дискримінацію*).

Проілюструємо вживання скорочених одиниць у газетних текстах, використання яких несе певне стилістичне навантаження:

Der Name ist kein Geheimnis

Das Trio "Rumpelstilzchen" will sich auf den großen Bühnen etablieren

[...]. *Ein Blick in das Programm von "Rumpelstilzchen" verrät eine Menge über das Trio: Sie haben fast 200 Lieder allzeit abrufbereit, die stilistische Bandbreite (von den "Flippers" bis zu Robbie Williams) könnte kaum größer sein. Wer so viele Stücke spielen kann, muss logischerweise fleißig üben: Die Drei tun das mindestens einmal pro Woche, vor größeren Auftritten legen sie noch eine Schippe drauf. Eine **Demo-CD** gibt es auch schon, sie wird zu **Promo-Zwecken** vor potentiellen Auftritten an den oder die Veranstalter geschickt und ist natürlich auch bei Konzerten erhältlich* [8, с. V8].

Вжиті скорочення є жаргонізмами музикантів, а їхнє використання у газетній статті додає пошвавлення до представлення музичного гурту у статті.

У наведеному нижче прикладі журналіст вживає нейтральну форму суддя "*Schiedsrichter*" у власному тексті, а при цитуванні висловлювання футбольного капітана скорочення "*Schiri*", яке належить до жаргонізмів: *Tumulte auf dem Feld, zehn Minuten Nachspielzeit, und Betrugsvorwürfe gegen den Schiedsrichter – rund 55 000 Zuschauer in Rades erlebten beim 1:0 (0:0)-Viertelfinalsieg von Gastgeber Tunesien über den Senegal das erste Skandalspiel des Afrika-Cups. [...]. Während neben dem Coach auch der aufgebrachte Diouf nach dem Spielende vom Schiedsrichter ferngehalten werden musste, fand der Kapitän versöhnliche Worte: "Der **Schiri** hat einen Fehler gemacht, aber niemand ist perfekt. Wahrscheinlich hat er es nicht gesehen."* [8, с. 31].

Ще один приклад вживання розмовного скорочення наведено у наступному прикладі:

Klatsch und tolle Zoten

Aktivitäten der Landkreisnarren sind ungebrochen

*Würzburg-Land Das ist noch mal ein richtiges närrisches Pfund, mit dem die Faschingsstrategen landauf, landabwucherten. Begeben wir uns als wieder auf einen karnevalistischen Streifzug durch den Landkreis. [...]. Der Konter kam zwei Stunden aus der Maintalhalle in Zell. Dort stand eine **Emanze** (Julia Knospe von der KaGe-Zell) in der Bütt und beschrieb Frauen als die eindeutig "besseren Wesen"*[8, с. C7].

Для передачі відповідної атмосфери події журналіст повинен підібрати відповідну лексику. Скорочення *Emanze* не показує негативного ставлення журналіста до особи, що виголошує промову, а вживається для передачі колориту та суті цієї промови. Використання вихідної форми (*emanzipierte Frau*) не надало б статті відповідної образності.

Евфемістичне використання скорочень сприяє уникненню в тексті вихідних форм, які мають негативні асоціації:

Königreich und Schurkerei

Prinz Bernhard der Niederlande ringt mit dem Mythos

[...]. *Interessant ist, auf welche Geschehnisse Prinz Bernhard in seinem Offenen Brief nicht eingeht. So lässt er seine Nazi-Vergangenheit ebenso unerwähnt wie die*

Tatsache, dass er bereits als Jura-Student in Berlin Mitglied verschiedener Nazi-Organisationen, etwa der SA-Fliegerstaffel sowie der -Motorstaffel, gewesen war [8, с. 12].

Скорочення *SA* \Leftarrow *Sturmabteilung*, *SS* \Leftarrow *Schutzstaffel* у поєднанні з *Nazi* \Leftarrow *nazionalistisch* викликали б у газетній статті однозначно негативні асоціації.

Скорочення можуть розрізнятись у вживанні слів на території Німеччини. Зокрема, слова *Fla ma Flab* \Leftarrow *Fliegerabwehr*, де “*Flab*” південнонімецьке, *Hausi* \Leftarrow *Hausaufgabe* і *Schandi* \Leftarrow *Gendarm*, вживаються лише на півдні Німеччини.

Очевидно, що скорочення існують паралельно з їх вихідними формами. Так, у мові вживаються як *Alu*, так і *Aluminium*, як *U-Bahn* так і *Untergrundbahn*. Однак, таке паралельне існування скорочення та базової лексеми водночас зі спільним, притаманним їм обом значенням властиве не усім скороченням. Наприклад, скорочення *Ober* \Leftarrow *Oberkellner* цілковито витіснило із вжитку базову лексему. Сьогодні воно має значення лише *офіціант*, а раніше це слово означало ще й *Oberkellner старший офіціант*. Деякі інші редуковані одиниці увійшли до складу німецької мови вже як скорочення, тобто їх запозичили як скорочення, і в німецькій мові немає відповідника базової лексеми. Усічення *Profi* \Leftarrow *Professional* – запозичення з англійської мови, мало значення *спортсмен-професіонал*. У німецькій мові це скорочення почали застосовувати не лише у спорті, а й для характеристики кваліфікованих працівників багатьох сфер діяльності. Аналогічно потрапили в німецьку мову і скорочення: *Moped* \Leftarrow *motor-assisted*; *Motel* \Leftarrow *motor + hotel*; *Para, Paras* \Leftarrow *parachute + troop* – парашутні частини, *Pop* \Leftarrow *popular* і похідні від цього часткового усічення слова – *Pop-Artist, Pop-Sänger, Pop-Musik*.

Зсув значення у порівнянні між повною та скороченою формами унаочнює наступний приклад, де скорочення *BMW* не вживається у первинному позначенні заводу, а означає продукт, що випускається на цьому заводі:

Sein Wagen prallte gegen einen Audi und stieß anschließend noch gegen einen Fiat. Dessen Fahrer hatte die Gefahr zwar in letzter Sekunde erkannt, Gas gegeben und war auf den Mittelstreifen ausgewichen, um nicht von dem BMW erfasst zu werden [3, с. 5].

Ця ж властивість простежується і у наступному прикладі, де скорочення *TÜV* не має прямого трактування як *Technischer Überwachungsverein*, а як певний вид контролю.

Das ist so ziemlich das Gegenteil dessen, was die katholischen Bischöfe kürzlich gefordert haben: Eine Art Sozial-TÜV, der alle zwei Jahre erneuert werden müsste, um herauszufinden, wo staatliche Sozialpolitik falsch läuft. Für diese Forderung bekamen die Bischöfe Beifall von der CSU, was allerdings kein Wunder ist, da die Forderung der Kirchenmänner an die Adresse der Bundesregierung in Berlin gerichtet war. Der bayerische Sozialreport 1999 hat freilich gezeigt, dass auch im Freistaat ein regelmäßiger Sozial-TÜV hilfreich wäre [8, с. 58].

Можна виокремити ще дві особливості утворення скорочень, які зумовлюють використання у рекламних цілях. До скорочення може виникати негативна паралельна форма, що погіршуватиме імідж, або навпаки, позитивного трактування може набути скорочений варіант. Наприклад, скорочення *AEG*, базова лексема якого \Leftarrow *Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft*, має також трактування *Aus Erfahrung gut*, а *ZVS* \Leftarrow *Zentralstelle für die Vergabe von Studienplätzen* має іронічне трактування *Verschickungs-Versteckungsstelle*.

У текстах мас-медіа журналісти використовують також специфічне написання скорочень. Так, замість слова *Beerdigung* знаходимо – *BRDigung*, замість скорочення *PSO* (\Leftarrow *Passauer Studentenorchester*) у тексті написано *P SOListen*. Цей стилістичний прийом відіграє певну роль у сприйнятті уривку, маючи іронічно-сатиричне навантаження.

Підсумовуючи сказане, можна зробити такі висновки. Скорочення можуть виконувати в тексті, як й інші лексичні одиниці, низку стилістичних функцій. Їхня здатність конденсувати у короткій формі великий обсяг інформації знаходить широке застосування в газетному тексті, характерною рисою якого є компактний виклад найважливішого змісту. Фрагментовані одиниці беруть активну участь у наданні тексту особливого стильового забарвлення, вони формують соціальні жаргонізми, слова-табу, вульгаризми. Вживання соціально-диференційованих скорочень маркує фахові тексти.

Список використаних джерел:

1. Левковская К.А. Именное словообразование в современной немецкой общественно-политической терминологии и примыкающее к ней / К А. Левковская. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. – 163 с.
2. Fink H. Amerikanismen im Wortschatz der deutschen Tagespresse : Dissertation / H. Fink // [Dargestellt am Beispiel dreier überregionaler Zeitungen (Süddeutsche Zeitung, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Welt)]. – Mainz, 1968. – 534 s.
3. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010.
4. Kobler-Trill D. Das Kurzwort im Deutschen. Eine Untersuchung zu Definition, Typologie und Entwicklung / Dorothea Kobler-Trill. – Tübingen : Niemeyer, 1994. – 238 s.
5. Loberg D. Eine Untersuchung der Abkürzungswörter in den Zeitungen “Neues Deutschland” (DDR) und “Frankfurter Rundschau” (BRD) / D.Loberg // Arbeitsberichte des germanistischen Instituts der Universität Oslo. – Oslo, 1990. – S. 9.
6. Lüger H.-H. Pressesprache / Heinz-Helmut Lüger // Germanische Arbeitshefte. – 2., neu bearb. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 169 s.
7. Straßner E. Sprache in Massenmedien / Erich Straßner, Peter H. Althaus, Helmut Henne // Lexikon der Germanistischen Linguistik. – 2. Aufl. – Tübingen, 1980. – S. 328-337.
8. Süddeutsche Zeitung. –2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010.

К.ф.н. Стеванович Р.И.

*Черноморский государственный университет имени Петра Могилы,
г. Николаев, Украина*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ «ВНИМАНИЯ» В ЭВРИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (на материале английского языка)

В мыслительной эвристической деятельности внимание играет основополагающую роль. Внимание – исходная интеллектуальная операция. Оно является обязательным условием, всякой мыслительной деятельности. В английском языке внимание выражается термином *attention*. Этот термин обозначает «сосредоточенность деятельности субъекта на каком-либо реальном или идеальном объекте» (Краткий психологический словарь, 1985, 40). Его эвристический лексико-семантический вариант, связанный со сосредоточенностью на изучение проблемы

выражается словосочетанием – *thoughtful consideration* (Webster's new universal unabridged dictionary 1983, 65). Было установлено, что «внимание – механизм фильтрации поступающей информации ... это фокус, центр сознания; оно подразумевает отсеивание информации и выбор той, что подлежит обработке» (Рябцева 2005, 12). Внимание привлекается чем-то выделяющимся, интенсивным, новым, важным.

Внимание проходит через все стадии творческого мыслительного процесса и особенно явно оно проступает в подготовительной стадии творческого процесса, которая связана со сбором и анализом информации, необходимой для решения проблемы. Эвристическая роль внимания в подготовительной стадии воплощена в словосочетаниях: *intellectual attention* – «интеллектуальное внимание», *attention beyond the ordinary* – «неординарное внимание», *a prodigious force of attention* – «удивительная сила внимания». Исходной интеллектуальной операцией является фокусирование внимания. Фокусирование внимания – это выбор из всего воспринимаемого материала главного, приоритетного и состоит из целой системы взаимосвязанных операций. В английском языке это находит отражение в глагольных словосочетаниях с предлогом, где опорным элементом выступает *attention*, что отражается в глагольных словосочетаниях, показывающих направленность субъекта на исследуемый объект: *to turn attention to* – «повернуть внимание», *to attract attention to* – «привлечь внимание», *to direct attention to* – «направить внимание», *to draw attention to* – «переместить внимание». Фиксирование внимания – это «профилирование», выделение составляющих, их сравнение и соотнесение друг с другом, иерархия (упорядочивание его частей). В английском языке процесс концентрации внимания выражается глагольными словосочетаниями: *to centre the attention* – «сконцентрировать внимание на», *task-oriented attention* – «внимание, связанное с поставленной целью», *to fix the attention on* – «фиксировать внимание», *to focus the attention on* – «фокусировать внимание».

Фокус внимания может перемещаться с части на целое, с главного на периферию. В английском языке это находит отражение в глагольных словосочетаниях: *to draw attention* – «отвлечь внимание», *to turn attention from* – «переместить внимание», *to relax attention from* – «ослабить внимание», *to receive little attention* – «не заострять внимание». Расширение внимания, его перевод с одного объекта на смежный с ним, подразумевает их сравнение. В языке системная операция фиксирования внимания многообразна, разносторонняя и находит отражение в лексических и грамматических конструкциях, в специальных операциях перемещения внимания, его возобновление, расширение и изменение.

В подготовительной стадии творческого процесса, где выявляется система операций фильтрации внимания, выделяются пять классов глаголов, обозначающих сложный процесс подготовки, решения проблемы, которые группируются на основе общего семантического компонента. Глагол является наиболее конструктивной единицей, которая выражает процессуальную сторону мышления.

Первый класс глаголов группируется на основе общего признака «собирать данные» и включает общеупотребительные глаголы, поскольку для познавательных и мыслительных явлений в языке не так уж много названий, поэтому для описания ментальных сущностей используется донаучный обыденный язык: *collect (data), select, observe, accumulate, correlate, analyze, combine, provide,*

systematize, sort, list, record. Второй класс глаголов формируется на основе сквозного признака – «изучать проблему» и включает лексемы: *treat (a problem), examine, explore, analyze, handle, manipulate, clear, attack, recognize, clarify, describe, study, break into parts, approve, consider, tackle*. Третий класс глаголов имеет общий компонент «оценить проблему» и включает следующие глаголы: *evaluate (a problem), judge, appraise, view, see, sense, regard, appreciate, approve, define, understand, realize, control, recognize*. Четвертый класс объединяет глаголы на основе общего признака – «иметь мнение, считать»: *assume (a problem), suppose, think, consider, find, reckon, believe, sense, see*. Пятый класс глаголов включает лексемы с общим значением «представлять, полагать»: *imagine (a problem), fancy, fantasy, guess, expect*.

Термин *attention*, сочетаясь с прилагательными, образует двухкомпонентные терминологические словосочетания: *focused attention* – «фокусированное внимание», *infocused attention* – «нефокусированное внимание», *conscious attention* – «сознательное внимание», *persistant attention* – «постоянное внимание». Это ограничивающие атрибутивные словосочетания, определяющие сосредоточение внимания в процессе подготовительной стадии.

Состояние сосредоточенности выражается термином *attentiveness*. Этот термин выступает ядром в трехкомпонентном терминологическом словосочетании – *passive intellectual attention*, обозначая внимание, связанное с появлением образов в процессе мышления; что эксплицируется в следующем контексте: *Passive intellectual attention is immediate when we follow in thought a train of images [B. Chiselin 1985, 11]*. Последовательность и многообразие операций, связанных с вниманием, выражается в сочетаниях: *sequence of attention, diversity of attention*. Высокая концентрация внимания отражается в сочетании *strength of attention* – «сила внимания». Попытка сконцентрировать внимание выражается словосочетанием *effect of attention* – «попытка быть внимательным», связанной со вниманием. В мыслительной деятельности, выявляется отношение антонимии, что связано с различными способностями человека к проявлению внимания: *attentive* – «внимательный» – *inattentive* – «не внимательный». Особенности языкового воплощения фокусирования внимания показывает, что человек научился его осознавать, осмысливать, поддерживать, превращать в интеллектуальную сущность. Но главное, человек научился не только осознавать свое внимание, управлять им и переводить внимание с наблюдаемого на ненаблюдаемое, с физического на идеальное, с вербального выражения на подразумеваемое. Благодаря вниманию человек преобразует возможности и потенции в действие, действия – в реальность и результаты, результаты – в достоинства и преимущества, преимущества в креативность и перспективность мышления. «Фокус внимания» помогает объединить в цельную систему большое количество разнородных и имеющих мало общего языковых единиц и средств, отражающих это явление в языке и связать его со смежными с ним. Фокус внимания связан с важной способностью человека к категоризации: категоризируется то, что попадает в фокус внимания, т.е. наиболее показательное и существенное.

Таким образом, внимание является неизменным спутником эвристического мыслительного процесса, оно присутствует во всех ментальных операциях, направленных на решение проблемы. Лексический инвентарь описания понятия «внимания» отличается сочетаемостью общеупотребительных глаголов с предло-

гами. Наиболее отчетливо роль внимания проявляется в подготовительной стадии творческого процесса в связи с подготовкой материала для исследования и его анализа, что необходимо для решения поставленной задачи, и выражается в исследовании в выделении пяти классов глаголов, вовлеченных в орбиту подготовительной стадии творческого процесса. В пределах языкового материала, характеризующего подготовительную стадию, выявляются отношения антонимии в описании термина *attention* в связи с его концентрацией, сменой последовательных операций, что объясняется психологическими и умственными факторами.

Учиров П.С.

Елабужский институт ФГАОУ ВПО «Казанский (Приволжский)

Федеральный университет», Российская Федерация

ВЕРБАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СПИЧРАЙТЕРА

Теория языковой личности (далее – ЯЛ) на сегодняшний день представляет собой перспективное направление развития языкознания, обусловленное принципом антропоцентризма современной научной парадигмы. Изучение феномена ЯЛ спичрайтера обусловлено ее значительным влиянием на политическую жизнь современного общества. Отметим, что под термином «спичрайтинг» понимается профессиональная деятельность личности, предполагающая составление текстов выступлений для политической и бизнес элиты современного общества [2]. Следовательно, спичрайтер – составитель подобного рода текстов.

Вербально-семантический уровень ЯЛ спичрайтера, согласно трехуровневому анализу, предложенному Ю.Н. Карауловым [1], предполагает изучение и описание ее лексикона. При помощи метода сравнительного анализа текстов официальных выступлений Д.А. Медведева [4] и В.В. Путина [3] нами в данной работе была предпринята попытка выявить сходства и различия на лексическом уровне языка.

Весь лексический фонд нам представлялось целесообразным рассмотреть с точки зрения традиционной социолингвистической составляющей, в частности, сферы употребления, активности/пассивности словарного запаса, этимологии и экспрессивно-стилистической окраски. Отметим, что данные характеристики чаще всего взаимообусловлены и могут пересекаться в одном контексте.

Изучив и проанализировав речи ведущих политиков РФ, мы можем сделать ряд обобщающих замечаний.

Так, в речах обоих политиков обнаружено частотное использование общеупотребительной лексики, примером которой могут послужить лексемы и словосочетания типа *долгое время, сильной и уверенной в себе, смотреть в будущее, отношения с другими странами, будем защищать, считают ее своим домом, ярким примером, трудно растить детей, родители, трудно жить, становится все меньше и меньше, работа людей, успех и процветание*, др. в речах: «*Отношения России с другими странами уже не раз становились темой моего видеоблога*» (запись в блоге Д.А. Медведева посвящена отношениям России и Белоруссии от 3 октября 2010 г.) [4]; «*В любых обстоятельствах мы не откажемся от своих социальных обязательств, будем их защищать так, как мы это*

делали даже в условиях острой фазы кризиса» (выступление В.В. Путина 5 сентября 2011 г. на межрегиональной конференции партии «Единая Россия» в г. Череповце) [3].

Отдельную группу составляют слова ограниченного употребления, куда входят терминологическая, профессиональная, редко – жаргонная лексика и единично диалектная.

Выступления обоих политических деятелей изобилуют терминологической и профессиональной лексикой, которую можно распределить на несколько тематических групп.

В первую группу «экономика» включаются лексемы *бюджет, профицит, баррель, биржа, экономика, коррупция, капитал, валовой внутренний продукт, инвестиции, сбор налогов, финансовый кризис, дефолт, реструктуризация*, мн. др. Например, данные лексемы частотны в докладе Д.А. Медведева, подготовленного на встречу с председателем Гонконгской фондовой биржи Рональдом Аркулли 17 апреля 2011 г.: *«Вы абсолютно точно сказали, что, несмотря на наличие определённого опыта, наши торговые системы и биржи могли бы дополнять друг друга, тем более что в настоящий момент перед Россией стоит задача создания полноценной системы финансового центра в Москве»* [4]; или встречаем у В.В. Путина на совместной пресс-конференции с Премьер-министром Белоруссии М.В. Мясниковича и Премьер-министром Казахстана К.К. Масимова 15 марта 2011 г.: *«В ходе сегодняшней встречи мы обсудили ключевые вопросы, касающиеся Таможенного союза и Единого экономического пространства, подвели итоги нашей работы в прошлом году. Отмечу, что введение в действие с 1 января 2010 года единого таможенного тарифа и системы мер нетарифного регулирования позволило нам вплотную заняться формированием единого торгового режима с третьими странами»* [3].

Вторую группу «политическая сфера» составляют номинации типа *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, депутат Государственной Думы, Президент России, власть, государственные нормы, внутренняя и внешняя политика, ООН*. Очевидно, что наиболее частотны данные единицы в Посланиях Федеральному Собранию Президента РФ от 30 ноября 2010 г.: *«В прошлом Послании я говорил о необходимости совершенствования уголовного законодательства, о том, что это законодательство должно быть жёстким, но в то же время современным и гуманным в разумном смысле этого слова, а восстановление справедливости посредством правосудия и защита прав потерпевших не должны приводить к пополнению преступного мира большим количеством новых кадров»* [4]; и в спиче В.В. Путина, подготовленного для встречи в Париже с активом Ассоциации «Франко-российский диалог» 21 июня 2010 г.: *«Мы были союзниками в двух войнах и теперь, конечно, имея за плечами такой багаж совместной работы, решения важнейших и сложнейших проблем, мы двигаемся дальше, активно сотрудничаем и в ООН, и в «большой восьмерке», и в «двадцатке»»* [3].

Третья группа «социальная сфера» представлена единицами *демография, детство, смертность, демографическая проблема, медицинская и социальная помощь, господдержка, технологии экстракорпорального оплодотворения* и др. К примеру, на заседании Совета по реализации приоритетных национальных проектов и демографической политике 19 января 2010 г. Д.А. Медведев отметил: *«Осо-*

бого внимания требуют и вопросы здорового образа жизни детей, обеспечения полноценного, здорового питания, развития физической культуры и спорта» [4]; а В.В. Путин в выступлении на благотворительном литературно-музыкальном вечере «Маленький принц» 30 мая 2010 г. сказал: «Все уверены в том, что каждый собранный рубль будет потрачен на здоровье детей. В прошлом году фонд собрал около 100 миллионов рублей и они действительно пошли на лекарства, на реабилитацию, на лечение» [3].

Еще одной ключевой сферой жизни любого передового общества, в том числе и российского, является «духовная сфера», которая в спичах обоих политиков представлена номинациями типа *театр, киноискусство, зрители, Светлое Христово Воскресение, православные верующие, историческое нравственное воспитание подрастающего поколения*. Примером может послужить высказывание Д.А. Медведева на встрече с деятелями российского театрального искусства 25 сентября 2010 г.: «И во время встречи в Таганроге как раз договорились о том, что поговорим о нашем театре, а не только о развитии мирового театрального искусства...» [4]; или специфический жанр спича – телеграмма соболезнований, в частности родным и близким актера М.И. Пуговкина в связи с его кончиной 25 июля 2008 г., отправленная от имени В.В. Путина: «Ушел из жизни замечательный актер. С именем Михаила Ивановича Пуговкина связана целая эпоха в истории отечественного искусства. Эпоха великих мастеров, которые задавали высокую планку творческого служения профессии» [3].

В текстах выступлений Премьера-министра РФ встречается жаргонная лексика. Например, В.В. Путин в комментариях относительно событий 23 сентября 1999 г. на пресс-конференции в Астане употребил ставшую крылатой фразу *замочить в сортире*: «Мы будем преследовать террористов везде. В аэропорту – в аэропорту. Значит, вы уж меня извините, в туалете поймает, мы и **в сортире их замочим**, в конце концов» [3]. По мнению автора нескольких словарей, в том числе и «Словаря русского арго», профессора МГУ им. М.В. Ломоносова В. Елистратова, автором данного крылатого выражения может быть и не В.В. Путин, а помощник-спичрайтер. Это мнение, на наш взгляд, подтверждают следующие наблюдения: во-первых, включение жаргонной фразы в речь будущего кандидата на пост Президента РФ могло оказать неблагоприятный эффект на его рейтинг, т.к. образ политического деятеля и его речи ассоциируется у граждан с образцовостью, т.е. стоит говорить о подготовленности этой фразы заранее; во-вторых, специалистами «Левада-центра» был зафиксирован значительный скачок роста симпатий к персоне В.В. Путина после ее произнесения, что свидетельствует об использовании правильной коммуникативной тактики; в-третьих, систематическое включение просторечных, жаргонных оборотов в речь В.В. Путина с четким отслеживанием, когда, с какой периодичностью нужно запускать новое крылатое выражение. Стоит заметить, что следующие высказывания В.В. Путина размещены на официальном сайте Правительства РФ в виде стенограмм: «Или что, нам и в этом случае нужно было утереть **«кровавые сопли»**, как в таких случаях говорят, и склонить голову?» (на встрече с членами международного дискуссионного клуба «Валдай» 11 сентября 2008 г.); или «**Это чушь собачья**» (встреча с лидерами фракций Госдумы 28 июня 2009 г.); или «Они свои задачи знают, своё дело знают туго и **плевать хотели** на все наши правила» (на пресс-

конференции по итогам XV заседания российско-французской комиссии по вопросам двустороннего сотрудничества на уровне глав правительств 9 декабря 2010 г.) [3].

Активная лексика в спичах политиков преобладает, т.к. значение подобных слов понятно всем людям, владеющим государственным языком России: *сегодня, предложение, вернуться, обсуждали, я назвал, улучшение, хотел бы отметить, что считаю, что это важная тема, уверен, нам пора, идти на дополнительные шаги, я уже неоднократно говорил, нареканий, они касаются работы тамошни, работы почты (по этому поводу вообще меня завалили обращениями)* и др. Единичны пассивного словаря практически не встречаются, за исключением употребления неологизмов (семантических – *ближневосточный*, собственно лексических – *разработка, импичмент, онлайнный*). Так, Д.А. Медведев, выступая в штаб-квартире Лиги арабских государств в Каире 23 июня 2009 г., обозначил свою позицию: *«Результатом ближневосточного урегулирования должно стать создание независимого палестинского государства со столицей в Восточном Иерусалиме»* [4]; или В.В. Путин 11 ноября 2008 г. провел переговоры с Премьер-министром Египта А. Назифом: *«Это вполне применимо и к нашим общим позициям по актуальной ближневосточной проблематике, ближневосточного урегулирования, где опять же имеет место совпадение наших точек зрения»* [3].

На основе вышеизложенного, можно выделить несколько общих тенденций спичрайтеров первых лиц государства: во-первых, свободное владение терминами и спецлексикой свидетельствует об их высокой политической подкованности, общей эрудированности и профессиональной компетенции; во-вторых, термины духовной сферы общества редко употребляются в дискурсах и Президента, и Премьер-министра, что объясняется светскостью государства, но чаще в телеграммах, адресованным видным деятелям искусства; в-третьих, заметно преобладание экономической и политической терминологии над социальной и духовной; в-четвертых, активное употребление общенародной лексики позволяет доносить информацию простым, понятным большинству граждан России языком, что свидетельствует об уважении предполагаемого слушателя и четкой ориентации на электорат.

В целом тексты, подготовленные для выступления В.В. Путина, отличаются экспрессивностью и стилистической окрашенностью, которые достигаются за счет включения просторечных слов, жаргонизмов (типа *чушь, размазали, завалили обращениями, плевать* и др.). Таким образом создается эффект яркости, индивидуальности, доступности речи. В этом прослеживается прагматическое начало: политические деятели стремятся не только быть понятыми и услышанными электоратом, но и привлечь на свою сторону инакомыслящих людей. Что касается текстов выступлений Д.А. Медведева, то в них, наоборот, не допускается употребление подобных слов, поэтому его речь в большей степени штампована, клиширована (*«Именно поэтому, когда произошёл теракт в метро, я сказал, что они все должны быть уничтожены»* [4]), что является удобным и не требующим усилий средством простого однозначного коммуникативного обмена. Речь Д.А. Медведева отличается строгостью, образцовостью, четкой логической структурой. Данные наблюдения не противоречат понятию ЯЛ спичрайтера, т.к. есть все основания полагать, что вышеприведенные высказывания – плод спичрайтерского труда.

Список использованных источников:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.С. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
2. Кривонос А.Д. Основы спичрайтинга / А.Д. Кривонос. – СПб.: СПбГУ, 2003. – 156 с.
3. Официальный сайт Председателя Правительства РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.правительство.рф>
4. Официальный сайт Президента РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.президент.рф>

Д.ф.н. Фаткуллина Ф.Г., Нурмухаметова Л.А.

Башкирский государственный университет, г. Уфа, Российская Федерация

ТЕЛЕВИЗИОННОЕ ОБЩЕНИЕ:

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ, ФОРМЫ СУЩЕСТВОВАНИЯ

Для специалистов, работающих в социально-культурной сфере, искусство общения является важной профессиональной чертой, так как главным средством реализации производственных задач выступает коммуникация. И, следовательно, от уровня развития у таких работников коммуникативных способностей во многом зависит эффективность их труда.

Казалось бы, что может быть в жизни проще, нежели ходить или разговаривать? Почти треть нашей жизни мы тратим на разговоры (среднестатистический горожанин 10–11 часов в сутки вовлечен в речевое взаимодействие: 75% этого времени он говорит и слушает, 25% – читает и пишет). Однако стоит подняться на авансцену – и большинство из нас немедленно лишается дара речи. Верное самочувствие на сцене, повторял Станиславский, это и есть обыкновенное, нормальное самочувствие человека в жизни.

Характерной особенностью телевизионного общения в кадре и за кадром является то, что содержание и цели направлены на решение производственных и социальных задач. Нужно отметить, что в каких бы формах ни проявлялось общение, оно является деловым, если его определяющим содержанием является социально-значимая совместная деятельность.

В качестве субъектов телевизионного общения в кадре и за кадром могут выступать как отдельные люди, так и целые группы. Содержание общения в целом определяется потребностями в совместной деятельности, которая предполагает согласованность действий, понимание и принятие каждым ее участником целей, задач и специфики этой деятельности, своей роли и своих возможностей по ее реализации. В любой передаче, перед собеседниками стоит задача не только обменяться информацией, но и добиться её адекватного понимания.

Разумеется, нужно коснуться и целей общения в кадре и за кадром. Практический опыт телевизионного общения позволяет нам сформулировать его цели. Цели общения за кадром предполагают:

1. Поиск, приглашение героя на эфир.
2. Знакомство героя с концепцией программы.
3. Примерное знакомство с темой, сценарием, вопросами данной программы.
4. Уговор и убеждение героя участвовать в программе.
5. Конкретное знакомство с темой, сценарием, вопросами данной программы.

6. Предотвратить волнение героя.
7. Морально подготовить героя к предстоящему эфиру.
8. Разрешение каких-либо проблем.
9. Договорённость о чём-либо.

Цели общения в кадре предполагают:

1. Опрос героя в эфире.
2. Приобретение новой информации.
3. Опрос мнения героя по какому-либо вопросу.
4. Изменение точки зрения собеседника.
5. Корректировка неправильной информации.

Таким образом, мы можем вывести некое определение специфики телевизионного общения. Итак, телевизионное общение – это реальный процесс взаимодействия и взаимовлияния людей, решающих вопросы в результате совместного дела. В свою очередь, совместное дело – совокупность вопросов, в которой участвует общность. Не нужно забывать и о многообразии факторов, обеспечивающих продуктивность общения в кадре и за кадром, требующая соблюдения норм и правил этикета, знания и соблюдения психологических законов коммуникации.

Под функциями телевизионного общения, как и общения, вообще понимают те роли и задачи, которые выполняет общение в процессе совместной деятельности людей.

По словам Э. Сепира, трудно с точностью установить функции языка, так как он настолько глубоко коренится во все человеческом поведении, что остаётся очень немного в функциональной стороне нашей сознательной деятельности, где язык не принимал бы участия. Рассмотрим основные функции языка:

1. Коммуникативная. Язык выступает в роли основного средства общения. Благодаря наличию у языка такой функции люди имеют возможность полноценного общения себе подобными.

2. Познавательная. Язык как выражение деятельности сознания. Основную часть информации о мире мы получаем через язык.

3. Конструктивная. Язык как средство формирования мыслей. При помощи языка мысль «материализуется», приобретает звуковую форму. Выраженная словесно, мысль становится отчетливой, ясной для самого говорящего.

4. Эмоциональная. Язык как одно из средств выражения чувств и эмоций. Эта функция реализуется в речи только тогда, когда прямо выражается эмоциональное отношение человека к тому, о чем он говорит. Большую роль при этом играет интонация.

5. Контактостанавливающая. Язык как средство установления контакта между людьми. Иногда общение как бы бесцельно, информативность его нулевая, лишь готовится почва для дальнейшего плодотворного, доверительного общения.

6. Этническая. Язык как средство объединения народа.

Кроме функций языка, выделяют и параметры. Рассмотрим параметры телевизионного общения:

1. Содержательно-информационные:
 - 1) повод для встречи;
 - 2) тема разговора.

2. Пространственная характеристика:

- 1) рабочая площадь;
 - 2) количество людей, участвующих в общении.
- ## 3. Временные параметры:
- 2) общая длительность общения;
 - 3) последовательность.

Не стоит забывать и о форме телевизионного общения. На самом деле форма телевизионного общения никак не отличается от формы общения вообще. Ведь в любой форме общения можно выделить следующие этапы:

1. Установление контакта.
2. Ориентация в ситуации.
3. Обсуждение темы, вопроса, проблемы.
4. Достижение цели.
5. Выход из контакта.

Следует помнить о том, что насколько влияет первое впечатление на последующую динамику контакта, но в тоже время последнее впечатление оказывает не менее сильное влияние на тот образ, который остаётся в памяти собеседника от встречи с ним. В этот момент, как и во время приветствия, важно видеть и чувствовать своего собеседника. В конце беседы в программе высказываются надежды на будущие встречи в этой же студии и именно с этим телеведущим, выражается благодарность.

Таким образом, такие фазы, как установление контакта, ориентация в ситуации, обсуждение темы, вопроса, проблемы, достижение цели, и наконец, выход из контакта являются основными этапами в телевизионном общении.

Список использованных источников:

1. Пиз А. Язык телодвижений / А. Пиз. – М.: Эксмо, 2005. – 416 с.
2. Скаженик Е.Н. Деловое общение / Е.Н. Скаженик. – Таганрог: ТРТУ, 2006. – 136 с.
3. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Э. Сепир. – М.: Директмедиа Пабблишинг, 2007. – 447 с.

Химич С.М.

*Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова,
Республика Казахстан*

ЗАГОЛОВОЧНЫЙ КОМПЛЕКС ГАЗЕТЫ

Первое, что видит читатель, взяв в руки газету, – это названия газетных статей. Именно по ним можно судить о её содержательной стороне и выбирать необходимый материал для чтения и знакомства с информацией. Заголовок статьи выступает в роли компаса, с помощью которого читатель ориентируется в большом количестве статей.

Заголовок предваряет текст, несет в себе определенную информацию о содержании, осведомляет о значении, степени важности статьи. Человек редко прочитывает все газетные статьи того или иного номера газеты, он выбирает только то, что его интересует, как раз руководствуясь названиями публикаций. Заголовки читает большее число читателей, чем основной текст, потому что

именно они побуждают нас читать материал или отложить газету в сторону. Удачное название повышает эффективность газетного текста.

В словаре В. Даля о заглавии сказано, что это «выходной лист, первый листок книги или сочинения, где означено название его... заголовком называют также название отдела, главы книги» [1]. Здесь дано широкое понятие заголовка. У С. Ожегова заглавие определено несколько уже – как название какого-нибудь произведения или отдела его частей [2].

Заголовок должен быть информативным, выразительным, соответствовать содержанию. Заголовок является очень важной частью текста, одновременно входя в него и опережая его. Читатель первоначально воспринимает текст через заглавие. Заголовок может прямо указывать на проблему, содержание текста, намекать на содержание текста или же максимально отражать его. Современный газетный заголовок выполняет не только информативную функцию, но и функцию экспрессивную, заостряющую внимание читателя.

Основной задачей СМИ в современном обществе является предоставление информации широкой аудитории и оказание на читателя эмоционального, психического, идеологического и другого воздействия с тем, чтобы привлечь его на свою сторону. В последнее время прослеживается тенденция лаконично, максимально ясно и точно формулировать заголовок. Наблюдается упрощение синтаксических конструкций, лежащих в его основе. В советское время, например, заголовки были сродни призывам, лозунгам, указаниям, что делать. Сейчас многое изменилось: заголовок не только информирует нас о содержании материала, но и привлекает наше внимание. Соответственно, чем ярче, привлекательнее заголовок, тем больше вероятности, что материал прочитают. Исследователь Марина Шостак в статье «Сочиняем заголовок» отмечает: «Сегодня заголовки, как правило, строятся по нетрадиционным для прессы моделям... Наступило время «авторской свободы» – в заголовки пошли цифры, аббревиатуры, имена собственные, разговорные слова и сленг, фрагменты на английском и прочее». Современный газетный заголовок характеризуется простыми, чаще всего нераспространенными предложениями.

Заголовок выступает как средство организации внимания, воздействия и внушения и играет большую роль в журналистике новостей. Заголовки на самом деле гораздо более важны, чем иногда об этом думают журналисты. Помимо того, что они являют собой краткое содержание статьи, их размер говорит о важности либо степени интереса статьи. В заголовке содержание сконцентрировано в одном выразительном предложении. Для таких вступлений нужен опыт, подлинный талант и меткость суждений. Лучше всего заголовок, состоящий из сильного выразительного предложения, использовать в статье важной, ожидаемой, посвященной событию, которое будет освещаться практически всеми средствами массовой информации. В газетной журналистике существует феномен речевой моды: перелистывая газетные страницы, мы в разные периоды ощущаем разное речевое воздействие. Сегодня очень часто можно увидеть игровые заголовки. Заглавия с ироничной оговоркой стали популярны в прессе начала 90-х годов XX века. Но они остаются и сегодня популярными.

Большинство журналистов, желая привлечь максимально внимание читателей к материалу, снова и снова обращаются к неиссякаемому источнику образности

речи – метким выражениям и афоризмам в качестве заголовков к своим статьям. Данное явление характерно как для центральной, так и для региональной прессы. Это не случайно, ведь известно, что хороший заголовок – это 50 процентов успеха материала. И современная публицистика подтверждает это. Мы страницах газет мы можем увидеть использование известных крылатых выражений типа «Лед тронулся, господа присяжные заседатели», «Чистота – залог здоровья», «Чем бы дитя не тешилось», «Этот номер не пройдет» иногда в необычном значении, вопреки ожиданиям читателей. Авторы как бы призывают читателей не всегда доверять своему жизненному опыту и быть готовым найти что-то необычное, новое для себя в материале с тривиальным заголовком.

Сегодня журналисты используют разнообразные виды заглавий в самых разнообразных по жанру и тематике материалах: от информации и заметок до серьезных аналитических и критических статей и корреспонденций. И различаются они не только происхождением, но и эмоционально-стилевой окраской, принадлежностью к различным стилям, от шутливо-ироничного («Дело в шляпе») и разговорного с оттенком просторечия («Лети с приветом») и до перефразированного почти до неузнаваемости публицистического хрущевского выражения («Кукуруза – королева полей» в «Рапс – король полей») и возвышенного, с религиозным налетом («Мертвые души – живые деньги»).

Список использованных источников:

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М., 1978. – Т. 1. – С. 567.
2. Словарь русского языка / Сост. С.И. Ожегов. – М., 1990. – С. 173.

ЗМІСТ

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

<i>Бусол А.В., Бусол В.В.</i> Роль сценічного фехтування в професійній підготовці студентів театральних ВНЗ.....	3
<i>Воронин Р.Е.</i> К определению понятий «танец» и «хореография» в обосновании системного подхода к исследованию танцевального искусства.....	6
<i>Манько С.Б.</i> Деякі тенденції розвитку рок-опери в західноєвропейській та вітчизняній музиці.....	8

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

<i>Заблодська Д.В.</i> Сучасні методи формування «культури праці».....	10
<i>Лепешкина Л.Ю.</i> Образ смерти в культуре народов Поволжья	15
<i>Николенко Н.В.</i> Народная медицина как элемент традиционной культуры Среднего Поволжья	20
<i>Овод О.И.</i> Влияние современной светской языковой картины мира на религиозные языковые картины мира	23
<i>Овсянникова Н.В.</i> Стереотипы старости в русской культуре.....	27
<i>Овсянников В.П., Алехина Н.В.</i> Роль народного костюма в эстетизации повседневности Среднего Поволжья	31
<i>Ступак В.С.</i> Форми та засоби формування «культури праці».....	37
<i>Счастливая О.В.</i> Диалог культур как средство формирования социокультурной компетентности воспитанников в творческом объединении «Этот забавный немецкий».....	40

ФІЛОЛОГІЯ

<i>Шепель Ю.А.</i> Виды интерференции как следствия двуязычия (на материале русского и украинского языков).....	43
---	----

Функціональне вивчення мови та літератури

<i>Ачилова В.П., Ачилова О.Л., Слівкіна Т.Ф.</i> Работа над помилками – важливий крок до грамотного мовлення.....	45
<i>Ермолаев В.К.</i> Организация учебного процесса по развитию речевой активности студентов на занятиях по иностранному языку	50
<i>Косякова Я.С.</i> Пресс-релизы как разновидности PR-текстов: коммуникативные стратегии	52
<i>Петрусенко Н.Ю.</i> Метод тестирования в преподавании русского языка иностранным учащимся	54
<i>Польщикова В.І.</i> Особливості навчання аналітичного читання студентів-філологів.....	56

Переклад: сучасні методики

<i>Галема О.Р.</i> Дипломатія і професія перекладача: від минулого до сучасного... 58
<i>Коляда Н.А.</i> Снятие трудностей при переводе научных текстов 68

Актуальні питання філології

<i>Абубакарова Б.М.</i> Имя прилагательное в современном английском и чеченском языках 71
<i>Бубекова Л.Б., Галеева З.И.</i> Семантика умолчания в текстах песен современных авторов 76
<i>Бубекова Л.Б., Немтырева И.Е.</i> Стилистические фигуры, построенные по принципу синтаксического параллелизма, в поэзии М.И. Цветаевой 79
<i>Гладченкова Е.А.</i> Функционально-семантические особенности жаргонных антропонимов 83
<i>Гуцол А.М.</i> Мовні засоби вираження тактики погрози у німецькомовному сімейному конфронтативному діалогічному дискурсі 88
<i>Ибрагимова Э.Р., Тиригулова Р.Х.</i> К вопросу об адекватности перевода поэтических текстов 91
<i>Коротенко Є.Д.</i> «Ситуація постмодерну» Ж.-Ф. Ліотара: у пошуках мовних конфліктів 93
<i>Литвак С.Я.</i> Влияние грамматических инноваций на языковую картину мира 95
<i>Міхєєва Ю.О.</i> Віхи раннього періоду творчості Ернста Юнгера 97
<i>Никитина П.В.</i> Макроконцепт война в языковой картине мира Н.А. Дуровой 100
<i>Петрушенко О.О.</i> Лексико-семантична польова структура «час» у сучасній лінгвостилістичній парадигмі 104
<i>Почтарєва О.В.</i> Смысловая и грамматическая структура производных со значением аннулирования (на примере глаголов с префиксом С-) 106
<i>Пузиренко Я.В.</i> Політична коректність у контексті культури мови 109
<i>Сагитова А.Г., Мингалеева Г.Ф.</i> Лексический состав исцеляющих настроев Г.Н. Сытина для сердечно-сосудистой системы 111
<i>Сардарян К.Г.</i> Специфіка мовної ситуації греків Приазов'я 113
<i>Солтис М.О.</i> Функціонування скорочень у газетному тексті та їх стилістичні особливості 120
<i>Стеванович Р.И.</i> Лексические способы выражения «внимания» в эвристической мыслительной деятельности (на материале английского языка) 126
<i>Учиров П.С.</i> Вербально-семантический уровень языковой личности спичрайтера 129
<i>Фаткуллина Ф.Г., Нурмухаметова Л.А.</i> Телевизионное общение: определение понятия, формы существования 133
<i>Химич С.М.</i> Заголовочный комплекс газеты 135

Наукове видання

Мови видання: українська, російська

АЛЬЯНС НАУК: ВЧЕНИЙ – ВЧЕНОМУ

Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції

Київ • 15–16 березня 2012 р.

У шести томах

Том 3. Культурологія. Мистецтвознавство. Філологія

Окремі доповіді друкуються в авторській редакції

Організаційний комітет не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Відповідальний редактор Біла К. О.
Дизайн обкладинки Косолапов О. В.
Технічний редактор Капуш О. Є.

Здано до друку 15.03.12. Підписано до друку 27.03.12.
Формат 60x84¹/₁₆. Спосіб друку – різнограф.
Ум.др.арк. 10,48. Тираж 100 пр. Зам. № 0312-03.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.2009

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Поштова адреса: Україна, 49087, м. Дніпропетровськ,
п/в 87, а/с 4402

тел. +38 (067) 972-90-71

www.confcontact.com
e-mail: conf@confcontact.com